ISBN 978-90-12-38841-2

Sdu UITGEVERS

Rechtspraakverslaggeving in een veranderend medialandschap

Research Memoranda 2011 - nr 5

de Rechtspraak

Raad voor de rechtspraak

Research Memoranda
Nummer 5 / 2011
Jaargang 7

Rechtspraakverslaggeving in een veranderend medialandschap

Een evaluatie van de Persrichtlijn 2008

Nel Ruigrok, Bernadette Kester, Otto Scholten,
Nadia Ismaïli en Mirjam Goudswaard

Colofon

Raad voor de rechtspraak
Postbus 90613
2509 LP Den Haag

Deze publicatie verschijnt in het kader van het wetenschappelijk onderzoeksprogramma van de Raad voor de rechtspraak. Uitgave daarvan betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

Begeleidingscommissie Evaluatie Persrichtlijn

Voorzitter:
Prof. dr. M.J. Broersma
Hoogleraar journalistieke cultuur en media
Rijksuniversiteit Groningen

Leden:
Drs. A.T. Pouw
Communicatieadviseur rechtbank Amsterdam

M. Stoffels
(voormalig) Redacteur NOS-Journaal

Mr. drs. M. Smilde
Freelance redacteur

Mr. D. Vergunst
Persrechter rechtbank Zutphen

Mr. drs. I.A.M. Westenenk
Communicatieadviseur rechtbank
's-Hertogenbosch

Namens opdrachtgever

Drs. A.E.M. van Knippenbergh
Communicatieadviseur Raad voor de rechtspraak

Dr. A. Klijn / Dr. S. Verberk
(voormalig en huidig) Wetenschappelijk adviseur Raad voor de rechtspraak

Voor leden van de rechterlijke organisatie zijn gratis exemplaren beschikbaar.
Deze kunnen worden besteld bij:
Raad voor de rechtspraak
Secretariaat Directie Strategie & Ontwikkeling
Postbus 90613
2509 LP Den Haag
Tel. (070) 361 97 05
E-mail: researchmemoranda@rechtspraak.nl

De integrale tekst van dit rapport is gratis te downloaden van:
www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-De-Rechtspraak
Rubriek: wetenschappelijk onderzoek

Uitgever
Sdu Uitgevers BV, Den Haag

Vormgeving
Corps, Den Haag

Opmaak binnenwerk
Studio Typeface, Lelystad

Oplage
650 stuks

Maart 2012

© Staat der Nederlanden (Raad voor de rechtspraak)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verleend voor het verveelvoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt vermeld.

Nel Ruigrok, Bernadette Kester, Otto Scholten, Nadia Ismaïli en Mirjam Goudswaard

Rechtspraakverslaggeving in een veranderend medialandschap

Een evaluatie van de Persrichtlijn 2008

Inhoud

	Essay: Tussen pen en tablet *Lieve Gies*	*7*
	Inleiding	*15*
Deel I	**De Persrichtlijn in een veranderend medialandschap**	*17*
1	**Openbaarheid en democratie**	*19*
1.1	Openbaarheid van bestuur	*19*
1.2	Van representatieve naar deliberatieve democratie	*20*
2	**Journalistiek en media**	*23*
2.1	De journalistieke praktijk	*23*
2.2	De functies van media	*24*
2.3	Veranderend medialandschap	*26*
2.4	Gevolgen voor journalistiek en media	*28*
2.5	Medialogica	*31*
3	**Openbaarheid, Rechtspraak en media**	*33*
3.1	Openbaarheid van de rechtspraak	*34*
3.2	Transparantie	*34*
3.3	Responsiviteit	*36*
3.4	Toegankelijkheid	*36*
4	**Rechtbankverslaggeving en openbaarheid**	*38*
4.1	Knelpunten	*38*
4.2	Taakopvatting en beeldvorming	*39*
4.3	Beschikbaarheid en bereikbaarheid	*41*
4.4	Toegankelijkheid	*42*
4.5	Onderzoeksvragen voor de enquête	*44*
5	**Media en Rechtspraak: inhoud van de berichtgeving**	*47*
5.1	Selectie van rechtbanknieuws	*47*
5.2	Journalistiek en rechtbankverslaggeving	*47*
5.3	Rol van de media	*49*
5.4	Medialogica of rechtspraaklogica?	*50*
5.5	Transparantie, responsiviteit en begrijpelijkheid	*51*

Deel II De Persrichtlijn in werking *53*

6 Inleiding tot het onderzoek *55*
6.1 Onderzoeksvragen *55*
6.2 Uitvoering: de enquête en de respondenten *56*
6.3 Resultaten *57*
6.4 Journalisten en voorlichters over hun taken *58*

7 Beschikbaarheid informatie *61*
7.1 Snelheid *61*
7.2 Kwaliteit informatie *62*

8 Bereikbaarheid persvoorlichters *70*
8.1 Bereikbaarheid binnen werktijd *70*
8.2 Bereikbaarheid buiten werktijd *72*

9 Toegankelijkheid van rechtszittingen *75*
9.1 Faciliteiten *76*
9.2 Privacy *81*
9.3 Rechtstaal *83*

10 Waardering *85*
10.1 Voorlichters en rechters over de schrijvende pers *85*
10.2 Televisiejournalistiek *87*
10.3 Radioverslaggeving *88*
10.4 Internetverslaggeving en burgerjournalistiek *89*

Epiloog *93*

Deel III Berichtgeving over drie geruchtmakende rechtszaken onderzocht *97*

11 Drie geruchtmakende zaken in de media *99*
11.1 Rechtszaken en dataverzameling *99*
11.2 Methode van dataverzameling *102*
11.3 Operationalisering van de onderzoeksvragen *102*

12 Media-aandacht voor de drie rechtszaken *107*
12.1 De rechtszaken nader bekeken *107*
12.2 Aandacht van de (burger)journalistiek voor de rechtszaken *112*

13 Resultaten *118*
13.1 Privacy *118*
13.2 Transparantie *119*
13.3 Navolgbaarheid *123*
13.4 Responsiviteit *127*
13.5 Toegankelijkheid of begrijpelijkheid *136*

Epiloog *142*

Deel IV Samenvatting en conclusies *145*

14 Samenvatting en conclusies *147*
14.1 Rechtspraak en maatschappij *147*
14.2 De bevindingen van het onderzoek *149*
14.3 Drie punten ter overweging *157*

Literatuur *158*

Over de auteurs *165*

Tussen pen en tablet: oude en nieuwe vragen bij de persrichtlijn

Lieve Gies*

Dit onderzoek heeft als centrale doelstelling de Persrichtlijn 2008 te onderwerpen aan een brede evaluatie. Meteen roept dit de vraag op in welke mate er nog een pers is. Anno 2011 heeft het woord 'pers' een ietwat anachronistische bijklank die doet denken aan het medialandschap van weleer, toen de schrijvende pers niet alleen een belangrijke informatiefunctie vervulde, maar ook duiding gaf, als klankbord voor de publieke opinie fungeerde en zich kritisch opstelde tegenover overheidsinstanties en machtsdragers.

> *In Europa ontwikkelde zich tussen de zeventiende en negentiende eeuw de publieke sfeer als een bufferzone die de privésfeer van de staat scheidde. Welgestelde burgers die de koffiehuizen en de salons frequenteerden en zich informeerden met behulp van een vrije, onafhankelijke pers, onderwierpen de machtsuitoefening aan een kritische blik, wat tot grotere transparantie leidde.*

Voor een evocatie van de gloriedagen van de schrijvende pers en het daaraan verbonden ideaalbeeld verwijzen academici graag naar het pionierende gedachtegoed van Jürgen Habermas (1978), die de pers een erg positieve rol toekent in de ontwikkeling van de openbaarheid in Europa. De publieke sfeer ontwikkelde zich tussen de zeventiende en negentiende eeuw als een bufferzone die de privésfeer van de staat scheidde. Welgestelde burgers die de koffiehuizen en de salons frequenteerden en zich informeerden met behulp van een vrije, onafhankelijke pers, onderwierpen de machtsuitoefening aan een kritische blik, wat tot grotere transparantie leidde. Belangrijk was dat hun participatie niet werd ingegeven door eigenbelang. Hun debatten gaven vorm aan de publieke opinie die de besluitvorming van gezagdragers legitimeerde. Volgens Habermas ging de publieke sfeer uiteindelijk teloor door een steeds dominanter wordende staat en een expansief kapitalistisch systeem. De media zelf gingen de publieke opinie steeds meer manipuleren. Uiteraard was de werkelijkheid altijd een stuk verwijderd van het ideaalbeeld dat Habermas schetst (de verzuiling in Nederland is lange tijd een belemmering geweest), maar toch heeft deze visie van een deliberatieve democratie waarin burgers collectief handelen in het algemene belang een blijvende aantrekkingskracht. De Persrichtlijn 2008 is een sterke afspiegeling van dit ideaal. Het gaat er immers over hoe de Rechtspraak zelf de nieuwsmedia kan ondersteunen om aan de openbaarheid van de rechtspraak gestalte te geven. Die openbaarheid is nodig om de burger te laten zien dat de rechter niets te verbergen heeft. Het is een manier om te zeggen dat de media binnen de grenzen van de persrichtlijn best de schijnwerpers mogen richten op wat

* Auteur is als Senior Lecturer werkzaam op het Department of Media and Communication, University of Leicester.

zich in de rechtbank afspeelt. De persrichtlijn is een gedragscode voor de gerechten en de media: het is een (min of meer) duidelijke afspraak van wat wel en niet is toegestaan. De geactualiseerde versie kwam er omwille van de beperkingen en tekortkomingen van de eerste persrichtlijn die in 2003 in werking trad; dit onderzoek heeft dan ook als doel na te gaan in hoeverre de huidige een verbetering inhoudt.

> *Het is misschien nog maar moeilijk voor te stellen, maar in 2003 bestonden Facebook en Twitter nog niet, net zo min als smartphones en wifi clouds. De breedbandmaatschappij was zich nog volop aan het ontwikkelen en er waren talloze technologische obstakels te overwinnen vooraleer mobiel internetten een ingeburgerde praktijk zou worden. De social media zijn het sluitstuk van deze ontwikkelingen en hun maatschappelijke impact is op zijn minst indrukwekkend te noemen.*

Het medialandschap zelf heeft enkele drastische veranderingen ondergaan. Het is misschien nog maar moeilijk voor te stellen, maar in 2003 bestonden Facebook en Twitter nog niet, net zo min als smartphones en wifi clouds. De breedbandmaatschappij was zich nog volop aan het ontwikkelen en er waren talloze technologische obstakels te overwinnen vooraleer mobiel internetten een ingeburgerde praktijk zou worden. Sociaal-netwerksites en bloggers deden in Nederland weliswaar in 2006 hun intrede, maar pas de laatste jaren is hun invloed alomtegenwoordig. De maatschappelijke impact van de social media is op zijn minst indrukwekkend te noemen. Ze confronteren de Rechtspraak met nieuwe uitdagingen. Onlangs werd een jurylid in Engeland veroordeeld, omdat hij tijdens het proces via Facebook met de beklaagde contact had gehad (Halliday 2011). Aangezien Nederland geen juryrechtspraak kent, is dit niet iets waarover men zich zorgen hoeft te maken. Maar de opkomst van de burgerjournalistiek die gebruikmaakt van dezelfde communicatiemiddelen is niet meer weg te denken uit het medialandschap. De vraag is of de doelgroep waar de persrichtlijn zich op richt daardoor breder geworden is dan de beroepsjournalisten die een welomschreven beroepsideologie naleven. Iedereen met een smartphone en een internetverbinding kan tegenwoordig aan journalistiek doen. De auteurs van dit rapport noemen dit verschijnsel als een uiting van de horizontalisering van de samenleving, die gepaard gaat met een actieve berichtgeving in allerlei social media (zie deel I van het onderzoek).

Uit dit onderzoek blijkt dat rechters hier weifelend tegenover staan (zie deel II). Het liefst zouden ze de live verslaggeving buiten de rechtszaal houden, maar ook beseffen ze dat de aanwezigheid van draagbare opname- en transmissieapparatuur moeilijk te controleren is. Iedereen kan vanaf

de publieke tribune – haast onopgemerkt – live verslag uitbrengen. Zoals dit onderzoek aangeeft, is er maar weinig terug te vinden over nieuwe media in de persrichtlijn: voor een groot deel heeft dit te maken met het razendsnelle tempo waarin de breedbandmaatschappij zich ontwikkelt. Dit onderzoek zal het debat over het gebruik van nieuwe technologie in de context van rechtbankverslaggeving wellicht aanwakkeren.

> *Het mediabeleid zou nog een stuk proactiever kunnen zijn. Er is veel meer ruimte voor directe communicatie tussen rechtbank en burger. Voorlichting via websites gebeurt al geruime tijd, maar van directe interactie is nauwelijks sprake. De rechter die zelf gaat tweeten of chatten gaat wellicht te ver, maar toch doen de onderzoekers er goed aan te wijzen op het belang van responsiviteit van de rechtspraak.*

De persrichtlijn wil gestalte geven aan een actief mediabeleid waarbij de rechtbanken zo veel mogelijk doen om de verslaggeving in goede banen te leiden en de openbaarheid te verzoenen met andere waarden, zoals het respect voor de persoonlijke levenssfeer. Het mediabeleid zou nog een stuk proactiever kunnen zijn sinds het medialandschap een grondige herschikking heeft doorgemaakt. Er is veel meer ruimte voor directe communicatie tussen rechtbank en burger. Voorlichting via websites gebeurt al geruime tijd, maar van directe interactie is nauwelijks sprake. De rechter die zelf gaat tweeten of chatten gaat wellicht te ver, maar toch doen de onderzoekers er goed aan te wijzen op het belang van responsiviteit van de rechtspraak. Een heldere motivering van rechterlijke uitspraken speelt een belangrijke rol in de dialoog tussen de rechter en de maatschappij.

> *Uit de enquête blijkt dat de bredere toegankelijkheid voor de audiovisuele media als een verbetering wordt ervaren door allen, met uitzondering van veel rechters die vinden dat deze mogelijkheid afbreuk doet aan de privacy van procesdeelnemers. Deze gemengde gevoelens over beeld- en geluidsopnamen weerspiegelen de ambivalente houding die ook in andere rechtssystemen kan teruggevonden worden.*

Duidelijke communicatie daarover is van onschatbare waarde om ervoor te zorgen dat rechtspraak en burger elkaar 'verstaan' en om duidelijk te maken waarom de rechter niet kan toegeven aan elke maatschappelijke verzuchting. Als digitale live verslaggeving hierbij helpt, is het dan niet uiterst belangrijk om ervoor te zorgen dat deze technologie integraal deel uitmaakt van de persrichtlijn? Ademt de Persrichtlijn 2008 nog drempelvrees voor het nieuwe medialandschap?

Heeft de nieuwe persrichtlijn het mediabeleid van de gerechten daadwerkelijk verbeterd? Deze studie zoekt naar een antwoord op deze vraag door middel van empirisch onderzoek. Het eerste luik omvat een enquête onder de gebruikers van de persrichtlijn: communicatiemedewerkers, communicatieadviseurs, persrechters, rechtbankverslaggevers en rechters. Een van de meest markante veranderingen ten opzichte van de persrichtlijn 2003 is de grotere flexibiliteit om camera's toe te laten tijdens de zittingen, wat een ruimere invulling van het openbaarheidsprincipe betekent. Uit de enquête blijkt dat de bredere toegankelijkheid voor de audiovisuele media als een verbetering wordt ervaren door allen, met uitzondering van rechters die vinden dat deze mogelijkheid afbreuk doet aan de privacy van procesdeelnemers. Deze gemengde gevoelens over beeld- en geluidsopnamen weerspiegelen de ambivalente houding die ook in andere rechtssystemen teruggevonden kan worden (Stepniak 2003).

De hamvraag is of de persrichtlijn ook leidt tot betere berichtgeving. Het tweede empirische luik van dit onderzoek focust op de verslaggeving over drie recente, geruchtmakende zaken in dagbladen, televisiejournaal en op websites. De procesafdoening krijgt, zo blijkt, flink wat aandacht, maar de rechter krijgt hierin wel een bescheiden rol toebedeeld.

Veel knelpunten blijken te zijn opgelost met de komst van de nieuwe persrichtlijn, andere knelpunten bestaan nog steeds. Veel journalisten blijven het gebrek aan een uniforme interpretatie van de richtlijn als een hinderpaal ervaren: sommigen klagen dat wat praktijk is in de ene rechtbank, zoals het verstrekken van vonnissen, niet altijd gebeurt in andere rechtbanken. Er is ook een perceptie onder de betrokken partijen dat de faciliteiten voor verslaggevers in de rechtbanken ontoereikend zijn op het vlak van nieuwe mediatechnologie. Verslaggevers zijn evenmin helemaal tevreden over de beschikbaarheid van voorlichters en persrechters tijdens en buiten de kantooruren. Een van de aanbevelingen van het onderzoek is dan ook om de bereikbaarheid uit te breiden, omdat internetverslaggeving steeds belangrijker wordt. Online berichtgeving gebeurt 'rond de klok' en dus is het wenselijk dat voorlichters zich aanpassen aan dit nieuwe ritme. Toch blijkt de geactualiseerde persrichtlijn een grote verbetering te zijn ten opzichte van de vorige.

Het tweede empirische luik van dit onderzoek focust op de verslaggeving over drie recente, geruchtmakende zaken in dagbladen (zowel betaalde als gratis), televisiejournaals en op websites. Leidt de persrichtlijn daadwerkelijk tot betere berichtgeving? De zaken die zijn onderzocht kregen sowieso veel publieke aandacht en veroorzaakten dus maatschappelijk debat. Zoals de onder-

zoekers aangeven, krijgt de navolgbaarheid van de rechtsgang, ofwel de informatie over de verschillende fases die een rechtszaak doorloopt – van opsporing tot uitspraak – aandacht. Uit de gevalstudies blijkt dat de procesafdoening flink wat aandacht krijgt, maar ook dat de rechter hierin wel een bescheiden rol krijgt toebedeeld.

Een andere bevinding is dat horizontalisering zich in de berichtgeving manifesteert door het veelvuldig citeren van bronnen die niet direct betrokken zijn bij de rechtszaken, zoals burgers, deskundigen, politici of belangengroeperingen. De verklaring hiervoor is ongetwijfeld complex, maar zoals de auteurs van het rapport aangeven, is het duidelijk dat de rechtbankverslaggeving veel meer is dan louter informatieverstrekking. Ze wijzen er terecht op dat het media hun publiek ook willen vermaken. Wat de rechter te zeggen heeft wordt vaak gekenmerkt door een sobere en technische stijl die niet uitblinkt in amusementswaarde.

Een andere bevinding is dat horizontalisering zich manifesteert in de berichtgeving door het veelvuldig citeren van bronnen die niet direct betrokken zijn bij de rechtszaken.

Opvallend in de inhoudsanalyse is de aandacht voor door de rechtspraak aan de dag gelegde responsiviteit. Hiermee wilden de onderzoekers nagaan in welke mate de media weergeven dat de rechter zich bewust is van wat er in de maatschappij leeft en dit ook in de uitspraak laat blijken. Dit punt is belangrijk, omdat het gaat over de beeldvorming: wordt de rechter afgebeeld als iemand die *out of touch* is of als iemand die met beide voeten in de maatschappij staat? Responsiviteit betekent dat de rechter laat merken begrip en voeling te hebben voor wat leeft in de maatschappij. De directe of causale samenhang tussen de kwaliteit van de rechtbankverslaggeving en de persrichtlijn valt buiten het domein van dit onderzoek. Er zijn wellicht te veel schakels tussen de voorlichting door de rechtbanken en de berichtgeving in verschillende media.

De media doen eenvoudigweg hun eigen ding en volgen daarbij hun eigen logica. De aangeboden informatie wordt omgezet in frames en verhaallijnen waarmee verslaggevers vat proberen te krijgen op de ingewikkelde materie die de juridische realiteit nu eenmaal is. Dit betekent in juridische ogen vaak een vertekening of een overmatige vereenvoudiging van de rechtspraak. Oude media passen zich aan door een grotere convergentie met nieuwe technologieën. In sommige gevallen betekent dit wellicht dat de verslaggeving (verder) aan kwaliteit inboet, maar in andere gevallen leidt het tot een verrijking van de berichtgeving, bijvoorbeeld doordat bronnen worden aangeboord die eerder niet toegankelijk waren. Daarnaast biedt de nieuwe technologie ontzettend veel mogelijkheden voor een rechtstreekse relatie tussen burger en rechtspraak. Denkbaar is ook dat als gevolg van een meer frequent optreden van de burgerjournalist er misschien wel behoefte is aan voorzieningen die zich specifiek richten op deze nieuwe deelnemer. Dit betekent niet dat men de interpreterende rol van de traditionele journalist kan negeren. Nu iedereen die betrokken is bij een rechtszaak aan informatievoorziening kan doen en partijen in bepaalde gevallen zo hun gelijk willen halen, is het juist belangrijk dat professionele journalisten het publiek op een min of meer onafhankelijke wijze kan informeren. Om van de media te verwachten dat ze braaf binnen de lijntjes lopen die voorlichters uitstippelen is in strijd met het democratisch ideaal van een onafhankelijke publieke sfeer. Het spanningsveld tussen rechtspraak en media is op zich zeer gezond, omdat de waakhondfunctie die de media vervullen, een bepaalde spanning veronderstelt.

Om van de media te verwachten dat ze braaf binnen de lijntjes lopen die voorlichters uitstippelen is in strijd met het democratisch ideaal van een onafhankelijke publieke sfeer. Het spanningsveld tussen rechtspraak en media is op zich zeer gezond, omdat de waakhondfunctie die de media vervullen, een bepaalde spanning veronderstelt.

In een proactief media beleid kan deze spanning positief aangewend worden. Met de vinger wijzen telkens als er een fout of een vertekening in de berichtgeving zit, draagt weinig bij aan de voorlichting van het publiek. In dit tijdperk van grote verschuivingen in het medialandschap rijst terecht de vraag hoe dit de onafhankelijkheid van de rechtspraak beïnvloedt. Als de druk toeneemt omwille van een doorgedreven commercialisering en fragmentering van de media, dan ligt de oplossing *niet* in het verminderen van de externe druk maar in het bewaren van de drukbestendigheid van het rechtssysteem zelf. Ook de Rechtspraak moet tegen kritiek van en in de media kunnen. Een van de beste bedenkingen ooit in dit verband kwam van een Brits journalist die in een lezersbrief het hoofd van de rechterlijke macht van repliek diende in verband met de

aantijging dat de media hun eigen bevindingen boven die van de rechters stellen: 'Het verschil is dat mijn bevindingen louter kritiek zijn; die van hen sluit mensen levenslang op.' (Nobles en Schiff 2000:168). Zelfs bijtende kritiek is goed omdat er net zoveel op het spel staat.

> *Als de druk toeneemt omwille van een doorgedreven commercialisering en fragmentering van de media, dan ligt de oplossing niet in het verminderen van de externe druk maar in het bewaren van de drukbestendigheid van het rechtssysteem zelf.*

Zoals dit onderzoek aangeeft, moet het beleid op technologisch *en* maatschappelijk vlak mee-evolueren met de tijdgeest om gestalte te kunnen geven aan de openbaarheid. Het alternatief is een achterhaalde visie op de verhouding tussen rechtspraak en media, die dateert uit een tijd waarin de berichtgeving braafjes was en overliep van de soort van consensus die de Nederlandse samenleving reeds lang geleden verworpen heeft.

LITERATUUR

Habermas, J. (1978). *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft.* München: Luchterhand.

Halliday, J. (2011). 'Faceboek juror and defendant guilty of contempt', http://www.guardian.co.uk/uk/2011/jun/14/facebook-juror-defendant-contempt.

Nobles, R. and Schiff, D. (2000). Understanding Miscarriages of Justice: Law, the Media, and the Inevitability of Crisis. Oxford: Oxford University Press.

Inleiding

De Rechtspraak wil graag optimale voorwaarden scheppen om de openbaarheid van de rechtspraak gestalte te geven. In dat kader heeft de Raad voor de rechtspraak onderzoek laten doen naar de Persrichtlijn 2008. Deze Persrichtlijn is een geactualiseerde versie van de eerste persrichtlijn, die in 2003 werd geïntroduceerd. Het doel ervan was zowel gerechten als journalisten enige duidelijkheid te verschaffen over wat zij van elkaar kunnen verwachten**.** De nieuwe Persrichtlijn is deels geschreven als reactie op een aantal gesignaleerde problemen en deels de uitkomst van een verdere gedachteontwikkeling binnen de Rechtspraak. Twee zaken zijn daardoor veranderd: aan de media wordt meer ruimte geboden om hun informatiefunctie te kunnen vervullen en vertegenwoordigers van de media krijgen meer inzicht in de belangenafweging die de Rechtspraak daarbij maakt. Al bij het vaststellen van de Persrichtlijn 2008 is bepaald dat na verloop van tijd het functioneren ervan via onderzoek in kaart zou worden gebracht. In het voorjaar 2010 heeft de Raad voor de rechtspraak aan dat voornemen gestalte gegeven door, in samenspraak met vertegenwoordigers van communicatieadviseurs en persrechters, een onderzoeksnotitie te formuleren.
Voor de evaluatie van de Persrichtlijn 2008 had de Raad voor de rechtspraak behoefte aan een breed opgezette studie. Diverse maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de toegenomen mediatisering van de samenleving en de erosie van traditioneel gezag, met in het verlengde daarvan een steeds luider klinkende vraag naar meer transparantie van (overheids)instanties, voedden deze behoefte. Een persrichtlijn functioneert nu eenmaal niet in een maatschappelijk vacuüm. De Raad achtte het daarom van belang dat het onderzoek niet alleen praktische knelpunten in de dagelijkse omgang tussen (pers)rechters, communicatieadviseurs en journalisten zou blootleggen, maar ook dieper liggende knelpunten in de verhouding tussen rechtspraak en media zou inventariseren. Die wens heeft geleid tot het nu voorliggende rapport.

Het onderzoek bestaat uit drie deelstudies, alsmede een deel met algemene conclusies:

- een *literatuurverkenning* (Deel I);
- een *enquête* onder zowel medewerkers bij de gerechten – communicatieadviseurs en (pers)rechters – als journalisten (Deel II);
- een *inhoudsanalyse* van de verslaggeving van drie spraakmakende rechtszaken (Deel III).

Deze drie deelstudies moeten in hun onderlinge samenhang worden begrepen.
In de literatuurstudie – *De Persrichtlijn in een veranderend medialandschap* – is gepoogd ontwikkelingen in de samenleving in kaart te brengen en tegen het licht te houden van enerzijds de heersende opvattingen over 'openbaarheid' en anderzijds de veranderingen in het medialandschap en de daaruit voortvloeiende gevolgen voor de journalistiek. Beide ontwikkelingen zijn op te vatten als

autonome processen waarmee de Rechtspraak rekening moet houden in haar streven de noodzakelijke openbaarheid optimaal gestalte te geven, om een zo groot mogelijk maatschappelijk draagvlak te creëren en te behouden. De verkenning maakt zichtbaar wat de mogelijke spanningsvelden zijn in de interactie tussen pers en rechtspraak.
Het tweede deel – *De Persrichtlijn in werking* – bevat het verslag van een enquête onder (pers)rechters, communicatieadviseurs en journalisten. Hierin staan vooral de ervaringen met en de waardering voor de uitvoering van de richtlijn centraal. De enquête geeft tevens antwoord op de vraag of de tekortkomingen van de Persrichtlijn 2003 (die in eerder onderzoek werden geconstateerd) nu zijn opgeheven.
De derde deelstudie – *Berichtgeving over drie geruchtmakende rechtszaken onderzocht* – richt de aandacht op de feitelijke berichtgeving in verschillende media. Hierbij wordt geanalyseerd in hoeverre de openbaarheid van de rechtspraak tot uitdrukking komt in de berichtgeving over die rechtspraak. Centraal staan hier de ruimte die de rechtbankverslaggeving in de diverse media inneemt en de kenmerken die deze berichtgeving vertoont. Zo wordt een analyse gemaakt van de mate waarin de transparantie (informatie over de rechtszaken), de responsiviteit (samenhang tussen rechtspraak en maatschappelijke opvattingen) en de toegankelijkheid (begrijpelijkheid van de officiële documenten) naar voren komen in de berichtgeving.

De Persrichtlijn 2008 is in deze studies niet meer en niet minder dan een instrument, bedoeld om – gelet op het veranderende denken over openbaarheid en verantwoording afleggen – de openbaarheid van rechtspraak bij de tijd te brengen. Het onderzoek richt zich met name op de mate waarin de eerder getraceerde knelpunten tussen journalistiek en Rechtspraak nog steeds bestaan en op de vraag hoe de openbaarheid nu vorm krijgt in de verslaggeving over rechtspraak. Daarnaast laat het zien in hoeverre de Persrichtlijn 2008 voldoet aan de eisen en verwachtingen van zowel gerechtsmedewerkers als journalisten. Uiteindelijk stelt het ons in staat een oordeel te geven over de mate waarin de Persrichtlijn 2008 daadwerkelijk voorwaarden heeft geschapen voor de openbaarheid van de rechtspraak via de media en gaan we na of het nodig is nog andere middelen in te zetten om de openbaarheid van de rechtspraak te waarborgen.

De opzet van het onderzoek, de aangewende instrumenten en de concepten van de verslaggeving zijn uitgebreid besproken in de begeleidingscommissie. Wij denken met plezier terug aan de kritische betrokkenheid die een ieder daar steeds vanuit zijn of haar eigen invalshoek heeft getoond. Het spreekt vanzelf dat alleen de onderzoekers verantwoordelijk zijn voor de inhoud van dit onderzoekverslag en graag bereid zijn daarover ook verantwoording af te leggen.

Nel Ruigrok, Bernadette Kester, Otto Scholten, Nadia Ismaïli en Mirjam Goudswaard

Deel I

De Persrichtlijn in een veranderend medialandschap

Bernadette Kester, Nel Ruigrok, Otto Scholten en Nadia Ismaïli

1 Openbaarheid en democratie

'Openbaarheid is licht, geheimhouding is duisternis', zo verwoordde Thorbecke zijn idee over openbaarheid. Openbaarheid behelst onder meer 'het recht van de burger op toegang tot bij de overheid berustende informatie' (*Kamerstukken II* 2000/01, 27 460, nr. 1), wat alleen bij of krachtens de wet kan worden beperkt.
Door deze informatie te geven maakt de overheid de politieke besluitvorming en uitvoering *transparant*. Deze transparantie vormt een belangrijk onderdeel van het afleggen van verantwoording door de overheid.
Dit afleggen van verantwoording houdt echter nog meer in: naast het verschaffen van informatie en transparantie gaat het ook om rechtvaardigheid en om de impliciete belofte machtsmisbruik te voorkomen. Daarnaast kan het afleggen van verantwoording bijdragen aan een betere kwaliteit van overheidsdienstverlening (Dubnick 2005, p. 276-277).
In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de ontwikkeling in het denken over openbaarheid en verantwoording afleggen in de publieke sector. Vervolgens staan we kort stil bij de veranderende opvattingen over wat we onder 'democratie' verstaan. Samen vormen deze paragrafen de achtergrond voor het onderzoek naar het functioneren van de Persrichtlijn 2008.

1.1 Openbaarheid van bestuur

Democratie is een dynamisch concept, de invulling ervan verschilt in de tijd en van land tot land. Maar van welke opvatting over democratie ook uitgegaan wordt, openbaarheid speelt telkens een belangrijke rol. Informatievoorziening is essentieel voor een goed functionerende representatieve democratie. Voor burgers die een politieke vertegenwoordiger kiezen is het van fundamenteel belang om informatie te hebben over die vertegenwoordiger en zijn of haar opvattingen**.** Ook moet duidelijk zijn wie waarvoor verantwoordelijk is. In de woorden van Van Dijk (2003 p. 73): 'Een eerste vereiste van democratische legitimering is dat zichtbaar is wie verantwoordelijk is voor wat op welk moment.' In deze optiek moeten burgers zicht hebben op wat zich afspeelt binnen de verschillende politieke arena's en op de wijze waarop besluiten en beleid tot stand komen. Openbaarheid van bestuur is daarvoor een noodzakelijke voorwaarde.
Daarmee is, in de geest van Thorbecke, een normatief uitgangspunt geformuleerd voor de verhouding tussen overheid en burgers, die in de praktijk vormgegeven moet worden. In de jaren zestig van de vorige eeuw is daartoe een belangrijke stap gezet. De ontzuiling van de maatschappij zorgde ervoor dat de banden tussen maatschappelijke instituties als partijen, kerken en sociale bewegingen en de media steeds losser werden. Tegelijkertijd stelden met name jongeren de vanzelfsprekendheid van het overheidsgezag steeds nadrukkelijker ter discussie. Als reactie op de maatschappelijke discussie en onrust die zo ontstonden, stelde het kabinet De Jong in 1968 de

Commissie Heroriëntatie Overheidsvoorlichting in, naar haar voorzitter ook wel de Commissie Biesheuvel genoemd. In het instellingsbesluit van deze Commissie en in de installatietoespraak van minister-president De Jong wordt overheidsvoorlichting in een breed kader geplaatst: dat van politieke democratisering. Het gaat niet langer om de vraag of het de overheid belieft zaken openbaar te maken, aan de orde is nu de vraag of en in hoeverre de burger in een democratisch stelsel een wettelijk recht kan doen gelden op informatie die bij de overheid berust.
Met deze benadering zocht de regering aansluiting bij de vaak felle kritiek op het functioneren van de Haagse politiek die zaken in de beslotenheid van achterkamertjes zou afhandelen om daarna pas de al dan niet bevriende media op de hoogte van de uitkomst te stellen. De Leidse hoogleraar Daalder hekelde als een van de eersten deze 'neiging tot geheimhouding en de onmiskenbare gewichtigdoenerij bij de overheid' (Daalder 1964, p. 17). Hij pleitte voor een koerswijziging: 'openbaarheid zij regel, geheimhouding uitzondering', in de woorden van Daalder. In de woorden van De Swaan (1966): 'van gunstbetoon naar recht'.

De Commissie Biesheuvel publiceerde in 1970 haar eindrapport, met als titel *Openbaarheid Openheid*. 'Openbaarheid duidt op een rechtstoestand', zo stelde de Commissie, en 'openheid op een gezindheid', een houding. Beide zijn belangrijk, maar openbaarheid staat voorop. Daarin ligt immers besloten dat de burger *recht* heeft op informatie van de overheid.
De Wet openbaarheid van bestuur die uiteindelijk op de rapportage van de Commissie Biesheuvel volgde, werd op 1 mei 1980 van kracht. Daarmee werd 'het uitgangspunt dat de beginselen van democratie en een democratische rechtsstaat de grondslag vormen voor openbaarheid en toegankelijkheid van overheidsinformatie' in de wet verankerd (Daalder 2005, p. 14). Openbaarheid en toegankelijkheid van overheidsinformatie waren er om de burger in staat te stellen zijn rol als staatsburger te vervullen. De kern van die rol is dat burgers bij verkiezingen een (geïnformeerde) keuze maken uit de deelnemende partijen en kandidaten, en dat ze steeds 'hun' overheid controleren.
Media zijn daarbij voor deze burgers onmisbaar, voor hun informatie over politiek en beleid zijn zij daar grotendeels op aangewezen. In een democratie moeten deze media dan ook als waakhond kunnen fungeren en zij moeten in staat worden gesteld om zelf de noodzakelijke informatie te vergaren, aldus de kern van Daalders betoog.

1.2 Van representatieve naar deliberatieve democratie

Naast het toenemend belang van de openbaarheid voor de democratie was er nog een tweede belangrijke ontwikkeling te zien: in de richting van een *deliberatieve democratie*. Dit begrip werd in reactie op het toenemende legitimiteitsprobleem van overheden door

Dryzek (2000) geïntroduceerd. In de deliberatieve democratie valt of staat alles met het publieke debat. Burgers moeten daarin kunnen participeren. Democratie is in die visie meer dan beslissen bij meerderheid van stemmen. In de woorden van rechtsfilosoof Ronald Tinnevelt is het niet de uitoefening van macht die een beslissing tot een legitieme beslissing maakt, maar 'de redelijke instemming van de burgers, die aan deze macht ten grondslag ligt' (Tinnevelt 2003, p. 1).
Om optimaal beleid te maken moeten de verschillende voorkeuren van de burgers via de uitwisseling van informatie en argumenten door het bestuur worden afgewogen en meegewogen. Daarbij gaat het dan niet om de creatie van een ongedeelde, 'algemene wil' van het volk, maar om de uiteindelijke instemming van allen, ongeacht verschillende motiveringen die hieraan ten grondslag kunnen liggen. Volgens deze opvattingen kunnen er wel diepe, morele meningsverschillen blijven bestaan, maar staan die het ontstaan van optimaal beleid niet in de weg (Gutmann & Thompson 1996). De 'deliberatieve democratie' is zo geen alternatief, maar eerder een aanvulling op een stelsel van representatieve democratie. Een aanvulling die moet bijdragen aan het vergroten van de legitimiteit van overheidshandelen.

Horizontalisering publieke ruimte
Een opvatting die hier sterk aan doet denken is verwoord in een recent advies van de Raad voor het openbaar bestuur. De Raad stelt dat:

> De wijze waarop de politiek functioneert niet meer past bij de wijze waarop de samenleving zich heeft georganiseerd. […] De formele representatie van de burgers via de Staten-Generaal dekt onvoldoende de materieel beleefde werkelijkheid. De mondige kiezer geeft bij verkiezingen wel richting, maar daarmee niet het mandaat uit handen. Hij/zij kiest wel, maar draagt geen macht over. De representatieve democratie lijdt dus aan dezelfde kwaal als alle verticale organisaties: de formele macht dekt de positie in een publieksdemocratie niet meer.
> (ROB 2010, p. 39)

De Raad voor het openbaar bestuur hanteert in dit kader de term 'horizontalisering van de publieke ruimte'. In die gehorizontaliseerde publieke ruimte gaan mensen op voet van gelijkwaardigheid met elkaar om.

> Geven mensen via krant, radio, tv en vooral internet ongezouten en soms ook niet gehinderd door enige kennis hun mening over de gang van zaken in de samenleving in het algemeen en de politiek in het bijzonder. Daar, in de publieke ruimte, mengen zich ook veel deskundigen in het debat, al met al een turbulente menging van veel ongelijksoortige opvattingen. Maar al die meningen oefenen door de systeemdynamiek van de publieke ruimte

> invloed uit op het verticale politieke bestuur. Het kabinet dacht eenzijdig en per decreet te kunnen bepalen dat een onderzoek naar de Nederlandse betrokkenheid bij de oorlog in Irak geen nut heeft, maar tegen suggesties, vermoedens en harde bewijzen die via internetfora, tv-discussies en krantenartikelen te berde werden gebracht, bleek geen verticaal kruid gewassen.
> (ROB 2010, p. 46)

Voor de overheid staat deze horizontalisering van de publieke ruimte op gespannen voet met de verticale bestuursstructuur die een representatieve democratie kenmerkt (Bovens 2005). De huidige kiezers nemen geen genoegen meer met het eens in de vier jaar geven van een mandaat aan de partij of politicus, zoals traditioneel gold in een representatieve democratie. Het vertrouwen dat zij geven is slechts voorlopig. De partij of politicus moet dat vertrouwen vervolgens in de publieke ruimte voortdurend zien waar te maken. Horizontalisering van de publieke ruimte is in de ogen van de Raad voor politiek en openbaar bestuur ook een gegeven. Daaraan weerstand bieden is geen optie, aanpassen aan de nieuwe realiteit is onvermijdelijk. En niet alleen politiek en openbaar bestuur, ook bedrijven, kerken, vakbonden en media zoeken naar nieuwe verbindingen in en met een horizontale publieke ruimte.
Dat wil nog niet zeggen dat 'verticaal' openbaar bestuur daarmee overbodig is geworden. Een uiteindelijke besluitvorming op basis van een democratisch mandaat is onmisbaar en zal dat ook blijven. Wel wil het zeggen dat de representatieve democratie niet langer toereikend is om de legitimiteit van politiek en openbaar bestuur veilig te stellen. Politiek en openbaar bestuur moeten zich verbinden met de horizontale publieke ruimte. Als eerste mogelijkheid daartoe noemt de Rob dat de politiek – en dus ook de communicatie over de politiek – gaat opereren vanuit waarden en beginselen. De werkelijkheid, zo is de redenering, is te complex en te onvoorspelbaar om tot in detail vast te leggen hoe de komende vier jaar de zaken geregeld moeten worden. Daarom moet er vanuit een kader van waarden en beginselen worden gewerkt, waarin de contouren worden geschetst hoe het er idealiter uit zou moeten zien (ROB 2010, p. 43-45).[1]

1 Daarnaast pleit de Raad voor het openbaar bestuur voor meer invloed van de burger op beleids- en besluitvorming en op de keuze van politieke bestuurders.

2 Journalistiek en media

Het streven naar openbaarheid, transparantie en toegankelijkheid heeft gevolgen voor de rol van de massamedia. Immers, zij fungeren in deze opvatting – onder meer – als intermediair tussen de overheid en de burger. Tegelijkertijd zijn deze media ook vanuit het perspectief van 'deliberatieve democratie' van groot belang. Het publieke debat, dat essentieel is in een dergelijke opvatting van democratie, wordt immers niet alleen in de politieke arena – lees: de Tweede kamer – maar ook, en sommigen zeggen: vooral, in dagbladen en op radio, tv en internetfora gevoerd. De horizontalisering van de publieke ruimte krijgt concreet gestalte in de diverse media. Media beïnvloeden maatschappelijke veranderingen en worden op hun beurt beïnvloed door maatschappelijke veranderingen, ze zijn tegelijkertijd spiegel en vormgever van de samenleving (McQuail 1992). In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de journalistieke praktijk en de klassieke functies van de media en vervolgens op de belangrijkste veranderingen in het medialandschap.

2.1 De journalistieke praktijk

Nieuws is geen gegeven, maar de uitkomst van een selectieproces. Journalisten en nieuwsredacties beslissen welke gebeurtenissen relevant zijn voor hun publiek. Zij selecteren gebeurtenissen op nieuwswaarde. Uit onderzoek naar deze selectie van nieuws komt een aantal factoren naar voren die de nieuwswaarde van gebeurtenissen kunnen verhogen (Galtung & Ruge 1965; Harcup & O'Neill 2001):

- *Conflict en negativiteit*
  Conflicten tussen actoren en slecht nieuws zijn nieuwswaardiger dan overeenstemming tussen actoren en goed nieuws.
- *Onverwacht en niet-ambigu*
  Onverwacht, helder nieuws is eerder nieuwswaardig dan een complexe gebeurtenis die al op de agenda stond.
- *Macht en personalisering*
  Gebeurtenissen, vooral als die machtige landen en bekende, invloedrijke personen betreffen, worden eerder als nieuws gebracht dan abstracte ontwikkelingen.
- *Nabijheid*
  Hoe herkenbaarder het nieuws is door de geografische- of culturele nabijheid ervan, des te groter de kans dat de gebeurtenis voor een medium nieuwswaardig wordt.
- *Continuïteit en compositie*
  Is een gebeurtenis eenmaal nieuws, dan neemt de kans toe dat dit nieuws blijft. Maar wanneer er al meer items over een onderwerp zijn gepubliceerd, vermindert de kans weer dat de gebeurtenis nieuws wordt.

Hoe hoger een verhaal scoort op een of meer van deze criteria, des te hoger de nieuwswaarde die het medium eraan toekent, en des te groter de kans dat een gebeurtenis nieuws wordt. Combinaties van deze factoren zorgen daarom voor een nog hogere nieuwswaarde. Een paar voorbeelden van gebeurtenissen die om die reden in alle media (groot) nieuws

werden: de affaire (conflict, ongebruikelijk) van Bill Clinton (macht) met Monica Lewinsky (herkenbaar), de aanslag (ongebruikelijk) met dodelijke gevolgen (negatief) op de koningin (macht) tijdens Koninginnedag 2009 (herkenbaar) en recent: de aardbeving (onverwacht, niet-ambigu, negatief, zeldzaam) in Japan.

Het proces van nieuwsselectie wordt niet alleen gestuurd door factoren die de nieuwswaarde van gebeurtenissen beïnvloeden. Ook het profiel van een medium speelt een rol. Het maakt verschil of een dagblad zichzelf vooral ziet als waakhond voor de democratie danwel zich vooral oriënteert op wat een redactie denkt dat lezers graag willen lezen. De samenstelling van het nieuws in *The Guardian* wijkt om die reden sterk af van die in het voormalige boulevardblad *News of The World*.
De relatie tussen journalistiek en democratie kan worden beschouwd in termen van een *contrat social* (Kieran 2000; McQuail 1992). 'Democratie' is de enige regeringsvorm die vrijheid van meningsvorming en een (van de Staat) onafhankelijke pers garandeert. Tegelijkertijd vereist een democratie een systeem waarin media de burgers informeren over zaken van publiek belang, opdat burgers tot weloverwogen afwegingen kunnen komen en media kunnen fungeren als waakhond tegen misbruik van macht (Strömbäck 2008).

2.2 De functies van media

In het kader van het publieke belang vervullen media in de klassieke opvatting een informatie-, podium- en waakhondfunctie (Van Lent 2009 p. 206-207; Scholten 1982 p. 3-17). Deuze (2004) wijst erop dat ze daarnaast nog een entertainment- of vermaakfunctie vervullen.

- *Informatie*
  Media stellen burgers op de hoogte van gebeurtenissen en ontwikkelingen in politiek, openbaar bestuur en samenleving.
- *Podium*
  Media interpreteren het nieuws en bieden burgers een platform om opvattingen en oordelen uit te wisselen over de actualiteit.
- *Waakhond*
  Media voorzien gebeurtenissen en ontwikkelingen in politiek, openbaar bestuur en samenleving van kritische kanttekeningen.
- *Vermaak*
  Media berichten over gebeurtenissen en ontwikkelingen om ontspanning of entertainment aan het publiek te bieden.

In elk medium zijn deze vier functies wel te herkennen, al verschilt de verhouding ertussen van medium tot medium, afhankelijk van tijd en plaats (samenleving) en het profiel dat een medium kiest. Onderzoek naar de Nederlandse berichtgeving over de oorlog in Bosnië laat bijvoorbeeld zien dat *de Volkskrant* en in mindere mate *NRC Handelsblad* op dit gebied veel ruimte voor de podiumfunctie inruimden, terwijl *De Telegraaf* en ook de televisie-

journaals zich meer richtten op hun informatie- en entertainmentfunctie, lees: meer aandacht hadden voor nieuws met een *human interest* karakter (Ruigrok 2005; Scholten e.a. 2002). Een vergelijkbaar verschil is er op het gebied van (binnenlands) politiek nieuws. *NRC Handelsblad, de Volkskrant* en *Trouw* leggen daar de nadruk op de informatie- en podiumfunctie, terwijl *De Telegraaf*, de gratis bladen *Metro* en *Spits* en ook de televisiejournaals zich sterker op de vermaakfunctie richten (Kleinnijenhuis e.a. 2007; Ruigrok e.a. 2010).

Invloed van media op het publiek

Omdat media verschillende accenten in hun berichtgeving leggen, is er van een eenvormige invloed op de samenleving geen sprake. Naast de zogeheten *agenda setting*, waarbij media door hun onderwerpkeuze en onderzoeksmethode de agenda bepalen van de politiek en het publiek, kunnen media ook invloed uitoefenen op de beoordelingsmaatstaven van hun publiek. Volgens de *priming* theorie beïnvloedt alleen al de aandacht voor een onderwerp in de media de toegankelijkheid van het onderwerp in het geheugen. Door een onderwerp te tonen wordt het al als belangrijker waargenomen en als zodanig verwerkt (gepercipieerd). Het gevolg daarvan is dat die informatie weer gebruikt wordt bij de receptie, interpretatie en beoordeling van latere informatie (Peter 2002). Zoals Iyengar & Kinder (1987 p. 63) stellen: 'By calling attention to some matters while ignoring others, television news influences the standards by which governments, presidents, policies, and candidates are judged.' Niet alleen doordat het publiek over iets of iemand wordt geïnformeerd, maar ook door hoe dat gebeurt, oefenen media invloed uit. Deze zogenaamde *framing* van gebeurtenissen in de media beïnvloedt de publieke opinie (Kleinnijenhuis e.a. 2007). Dit geldt niet alleen voor het beeld van politici en de politiek dat het publiek heeft, maar ook voor het beeld dat het heeft van andere sectoren in de samenleving, zoals het recht (Meijer 2004; Meijer & Kleinnijenhuis 2006; Vliegenthart e.a. 2005).

Daarbij focussen media niet alleen op gebeurtenissen, maar ook vaak op personen. Van een 'personalisering' in de media wordt wel gesproken wanneer individuen in de media vaker worden genoemd dan de instituties die zij vertegenwoordigen en het ambt dat zij bekleden. Vooral binnen de politieke communicatie is een dergelijke personalisering een veelgebezigde negatieve kwalificatie geworden, die een gevaar zou kunnen zijn voor de kwaliteit van de democratie. De media krijgen vaak het verwijt dat ze zich te veel richten op de persoonlijke kenmerken van de politici en te weinig op hun opvattingen. Het stemgedrag van kiezers zou op die manier eerder ingegeven worden door andere kwaliteiten die de media aan politici toeschrijven dan door hun inhoudelijke standpunten.

Deze personalisering doet zich uiteraard niet alleen ten aanzien van politici voor. Ook in andere sectoren – het bedrijfsleven en het justitiële domein – komt het voor. Denk aan de

toenemende aandacht voor de CEO's van grote bedrijven en de aandacht voor de persoon van de verdachte, het slachtoffer en hun wederzijdse advocaten.

2.3 Veranderend medialandschap

Het medialandschap is niet statisch. De laatste jaren heeft zich een aantal grote veranderingen voorgedaan, die voor een deel zijn beïnvloed door commercialisering en digitalisering. Na een korte schets van deze ontwikkelingen, gaan we in op de gevolgen hiervan voor de journalistiek.

Commercialisering van de journalistiek
Tot midden jaren zestig van de vorige eeuw berichtten journalisten, zeker als ze werkten voor bladen en elektronische media die in de zuilen waren geworteld, vanuit een referentiekader dat ze met de lezers en kijkers deelden. Tot die tijd was Nederland in hoge mate verdeeld langs sociaal-politieke scheidslijnen. Binnen de katholieke, protestantse en socialistische zuil bestonden culturele, sociale en politieke instituties als politieke partijen, onderwijsinstellingen, kranten en omroeporganisaties (Lijphart 1968). Dat veel dagbladen en omroepen tot zo'n zuil behoorden, had als gevolg dat ook het nieuws op een 'partijdige' wijze verslagen werd (Kleinnijenhuis e.a. 1995). Dagbladen als *De Telegraaf*, *Algemeen Dagblad,* de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en het *Algemeen Handelsblad* en een omroep als de AVRO behoorden welis-waar niet tot een van deze zuilen, maar zij werden – vaak tegen wil en dank – daarom tot de liberale 'zuil' gerekend.
Vanaf midden jaren zestig begon het proces van ontzuiling. De banden tussen de media en hun verwante politieke partijen werden losser en journalisten brachten het nieuws minder vanuit het perspectief van een zuil. De interne pluriformiteit nam toe (Van der Eijk 2000, p. 329; Hallin & Mancini 2004). Tegelijkertijd verdween voor de 'verzuilde' dagbladen de vanzelfsprekendheid van een vaste achterban. Uitgevers moesten op zoek naar een bredere publieksgroep om het hoofd boven water te kunnen houden. Sommige 'verzuilde' dagbladen (*de Volkskrant*, *Trouw*) overleefden op een andere grondslag, en andere (*Het Vrije Volk*, *De Waarheid*) slaagden ook daarin niet. Het aantal zelfstandige dagbladen met een eigen hoofdredactie begon af te nemen en op het niveau van de eigenaren kwam een concentratiebeweging op gang die de kranten losmaakte van hun ideële achterban. Dit leidde ertoe dat na 2001 drie concerns ongeveer 90% van de dagbladmarkt in handen hadden (Bakker & Scholten 2011) en dat er een klimaat ontstond dat eerder marktgeoriënteerd was (wat willen mensen lezen, zien, horen?) dan politiek en maatschappelijk georiënteerd (wat is relevant met het oog op burgerschap?) (Harcourt 2005). Ook de komst van gratis dagbladen aan het eind van de jaren negentig heeft deze marktoriëntatie versterkt. Gratis dagbladen zijn, anders dan de traditionele dagbladen, geheel afhankelijk van advertentie-

inkomsten, wat de vraag 'wat wil de lezer lezen?' pregnanter heeft gemaakt en de concurrentie met en tussen de gevestigde dagbladen heeft aangewakkerd (Bakker 2002; Van Zoonen 1998).

Bij de radio en tv is de invloed van de zuilen lange tijd nog sterker geweest dan bij de kranten, daar was het verzorgen van uitzendingen op commerciële basis tot eind jaren tachtig zelfs wettelijk verboden. Pas op 2 oktober 1989 verzorgde het commerciële RTL de eerste tv-uitzending die – indirect – niet door de luisteraars werd bekostigd. Daarna nam het marktaandeel van de publieke zenders snel af. Lag het marktaandeel van de publieke radiozenders in 1988 nog rond de 90%, in 2010 was dat gedaald tot 30%.
Het marktaandeel van de landelijke publieke televisiezenders laat eenzelfde ontwikkeling zien, zij het iets minder uitgesproken. Het marktaandeel van de zenders Nederland 1, 2 en 3 daalde in dezelfde periode van 83% naar 37% (Bakker & Scholten 2011). De Nederlandse televisiemaker behoort nu zelfs tot de meest concurrerende van Europa. Op dit moment strijden drie publieke en zes commerciële zenders om de aandacht van de kijkers.

Digitalisering
Naast de invloed van de commerciële zenders ondervinden de traditionele media ook steeds meer de gevolgen van de digitalisering. Dat komt vooral tot uiting in de mogelijkheden die burgers hebben gekregen om zich via internet op de hoogte te stellen van wat er in wereld gebeurt. Vrij algemeen is de verwachting dat internet het 'tijdperk van de dominantie van de massamedia uitluidt' (Huysmans & De Haan 2010, p. 25).[2] Internet is uitgegroeid tot het consultatie- en conversatiemedium bij uitstek: de gebruiker bepaalt zelf op welk tijdstip en in welke volgorde hij welke informatie tot zich wil nemen. Bovendien kan hij via allerlei websites en social-networksites als Facebook en Twitter op elk zelf gekozen moment over een zelf gekozen onderwerp van gedachten wisselen met meer of minder verwante zielen.
Ieder individu kan tegenwoordig ook een eigen nieuwsblog beginnen. In 2005 kende Nederland al enkele duizenden journalistieke weblogs (Blanken & Deuze 2007, p. 125) en ook politici, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven kunnen een eigen blog beginnen, om zo – zonder tussenkomst van gevestigde media – rechtstreeks met hun publiek te communiceren.
Deze sites leveren niet alleen nieuws, maar ook commentaar. Vaak van meer kanten. Op een groeiend aantal blogs kunnen nu ook bezoekers commentaar op het nieuws achterlaten. En dat gebeurt ook. Sommige sites met een hybride vorm van blog en nieuwssite zoals GEENSTIJL.NL[3] en FOK.NL[4] trekken daardoor steeds grotere groepen gebruikers (Van de Wurff & Schönbach 2011).
De ontwikkeling van deze social media gaat razendsnel. Naar verwachting zal over enkele

2 Vgl. ook: Bardoel 2010, p. 4; Broersma 2009, p. 7; *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 2010, nr. 3, special over *journalism studies* in Nederland.

3 Deze site is naar eigen zeggen geen weblog, maar een actualiteitensite. (http://www.geenstijl.nl/contact.html) [11 augustus 2011].

4 'Tegenwoordig noemen we onszelf graag "de grootste online community van Nederland".' (http://frontpage.fok.nl/faq/15) [11 augustus 2011].

jaren het gebruik van internet via mobiele telefonie (smartphones) groter zijn dan het gebruik via de traditionele computer of laptop. 'Nieuws' wordt hierdoor steeds minder voorspelbaar en de verspreiding ervan gaat steeds sneller. Het spreekwoordelijke 'lopend vuurtje' krijgt een stevige wind in de rug door deze mogelijkheden.

2.4 Gevolgen voor journalistiek en media

De gevolgen van de commercialisering en de digitalisering voor de journalistiek en de media(inhoud) zijn ingrijpend. We kunnen deze samenvatten onder de noemers:

- concurrentie en papegaaiencircuit;
- opkomst van burgerjournalistiek;
- verschuiving in functies;
- medialogica.

Concurrentie en papegaaiencircuit
Is er op een markt sprake van heftige concurrentie, dan is de kans groot dat een 'trek naar het midden' optreedt (Van der Wurff & Van Cuilenburg 2001). Heeft een bepaald programma-aanbod succes (hoge kijkcijfers), dan zullen concurrerende zenders met een vergelijkbaar aanbod komen. Zo wordt de inhoud van televisieprogramma's steeds sterker afgestemd op het kijkgedrag. Meer dan ooit bepalen kijkcijfers en advertentie-inkomsten de inhoud: een programma wordt *content* die verhandelbaar is, waar geld mee verdiend kan worden (Van Vree 2003). De uitkomst van zo'n proces is dat het aanbod gekenmerkt wordt door 'meer van hetzelfde'.
Ook Nederlandse actualiteitenprogramma's vertonen trekken van een dergelijk papegaaiencircuit, vooral op momenten van grote, nieuwswaardige, gebeurtenissen, schandalen of misdrijven. Gedurende dit soort periodes bevat de berichtgeving van de actualiteitenprogramma's grote overlap (Ruigrok e.a. 2011). Is een gebeurtenis eenmaal nieuwswaardig bevonden, dan vertoont de berichtgeving erover een sterk actie-reactiepatroon. Een voorbeeld hiervan is de berichtgeving over de film *Fitna* van Geert Wilders. Wilders kondigt iets aan (ik ga een film maken, de film gaat *Fitna* heten), in de berichtgeving reageren politici, in analyses en commentaren reageren de media, op opiniepagina's laten deskundigen van zich horen en ten slotte mengen burgers zich in het debat. Voor media geldt dat wanneer het ene medium ergens aandacht aan besteedt, andere niet achter kunnen blijven (Ruigrok e.a. 2008).
In de berichtgeving over de val van de DSB-bank zagen we een identiek patroon rond de oproep van Pieter Lakeman. NOVA weigerde zijn oproep uit te zenden, GOEDEMORGEN NEDERLAND bood hem wel een podium. Daarmee was een feit gecreëerd dat door de andere media, inclusief NOVA, onmogelijk genegeerd kon worden (Scholten & Ruigrok 2010). De analyse van de actie-reactieketen hier laat zien dat het na Lakemans uitspraak vooral politici en experts waren die voor een stroom aan reacties zorgden. Of media actief op zoek zijn

gegaan naar die reacties of dat politici en experts actief media gezocht hebben om te kunnen reageren, is uit de analyse van de berichtgeving niet op te maken. In eerder onderzoek naar de rol van media tijdens affaires en schandalen (Scholten e.a. 2007; Scholten e.a. 2002, Lull & Hinerman 1997; Tumber 2004; Thompson 2000) bleken zowel media als politici al even actief in het op gang brengen – en houden – van een actie-reactie-keten.

Dit 'meer van hetzelfde' zien we niet alleen op televisie, ook in dagbladen is het herkenbaar. Toenemende concurrentie stimuleert dat journalisten zich spiegelen aan elkaar. Ze willen niet missen wat de ander heeft, wat leidt tot imitatiegedrag. Anderzijds willen ze juist hebben wat de ander niet heeft: een primeur is nog altijd een kroon op het journalistieke werk (Brants 2002, p. 97). De scherpe concurrentie en smaller wordende financiële basis van media resulteren bovendien in kleinere redacties die wel hetzelfde aantal pagina's of programma's moeten vullen. Dat versterkt de neiging om de nieuwsvoorziening sterker te laten leunen op persberichten, soms afkomstig van persbureaus maar steeds vaker ook van belanghebbende organisaties (Davies 2008; Hijmans, Buijs & Schafraad 2009; Broersma 2009a). Ook dat leidt tot 'meer van hetzelfde'.

Opkomst burgerjournalistiek

Behalve met scherpere concurrentie tussen de media heeft de journalistiek ook te maken met concurrentie vanuit de samenleving in de vorm van 'burgerjournalistiek'. Meer mensen dan ooit kunnen feitelijke informatie en eigen opvattingen wereldkundig maken. Bloggers, deelnemers aan nieuwsgroepen en samenstellers van websites zorgen voor een explosieve toestroom aan nieuws, dat vaak zonder enige vorm van redactionele toetsing wordt gepubliceerd. Het is voor de gebruiker soms lastig om de kwaliteit en de betrouwbaarheid van deze informatie in te schatten. Hoe kaf en koren, rijp en groen, verdichting en waarheid, roddel en nieuwsfeit van elkaar te scheiden (Debatin 2004; Pavlik 2001)?

Volgens de klassieke opvatting is dat scheiden een kerntaak van de journalist. Maar internet biedt nu iedere burger de mogelijkheid om razendsnel informatie te verspreiden en een 'forum voor publiek debat te creëren'. De grenzen van 'de journalistiek' worden door deze opkomst van blogs, nieuwssites en nieuwsgroepen steeds onduidelijker – sommige auteurs spreken in dit verband van *liquid journalism* (Deuze 2010). Dat roept de vraag op of iedere blogger en elke burger die nieuwsberichten op een website plaatst, als journalist kan worden beschouwd (Dommering 2010, p. 5). Het antwoord van Dommering op deze vraag is een duidelijk 'nee'. Traditionele media – aldus zijn redenering – hanteren over het algemeen een beroepscode en handhaven die via zelfregulering. De kern van die beroepscode vormen 'bijzondere verplichtingen van waarheidsvinding'. Die bijzondere verplichtingen rechtvaardigen voor het Europese Hof

voor de Rechten van de Mens de bijzondere bescherming die media genieten. (Dommering 2010, p. 6-7). Bloggers, deelnemers aan nieuwsgroepen en samenstellers van websites die zonder enige vorm van redactionele toetsing berichten publiceren, vallen buiten dit vangnet. Zij genieten geen wettelijke bescherming waar het bijvoorbeeld gaat om beperkt verschoningsrecht. Zij zijn echter ook niet gebonden aan de beroepscode, zoals een duidelijk onderscheid tussen feiten, beweringen en meningen, het plegen van hoor en wederhoor et cetera (Deuze 2008).
De vraag dringt zich op of deze deprofessionalisering van het metier de kwaliteit van het nieuws in de traditionele media zal aantasten (Wasserman 2010). Voor de professionele journalist die zich wel houdt aan de journalistieke mores, wordt het immers steeds moeilijker te concurreren met burgerjournalisten die het niet zo nauw nemen met deze journalistieke codes en verslag doen van gebeurtenissen zonder enige controle. Traditionele media hanteren voor internet vaak al andere (lees: ruimere) normen dan voor de papieren krant. Dat geldt ook voor misdaadverslaggevers die op hun blog 'meer' doen (en mogen) dan in de krant.

Van informatie naar infotainment
Commercialisering, digitalisering en de opkomst van burgerjournalistiek maken dat de functies van media veranderen. Onderling vertonen de dagbladen en televisiezenders wel verschillen, maar de algemene tendens is dat media zich meer en meer richten op het bereiken van een breed publiek om adverteerders een zo groot mogelijk aantal consumenten te laten bereiken. Dat brengt met zich mee dat de vermaakfunctie aan gewicht wint ten koste van de informatie- en waakhondfunctie (Brants & Van Praag 2000; Jamieson & Waldman 2003).
Deze veranderende verhoudingen tussen de functies komen tot uitdrukking in de inhoud van de berichtgeving. Zo is een verschuivende focus van inhoudelijke boodschappen naar *infotainment* te constateren. Onder infotainment wordt een journalistieke praktijk verstaan die informatie combineert met vermaak. Door invalshoek, stijl en visuele aanpassingen wordt nieuws verpakt in amusement. In de berichtgeving over politiek verdwijnt de inhoud in de taal van entertainment en strijd (Van Praag 2001). De journalist zoekt naar schandalen en conflicten, en heeft daarom meer aandacht voor de strategieën en tactieken van politici en partijen dan voor standpunten en argumenten. Tijdens verkiezingen komt de focus op entertainment tot uitdrukking door aandacht voor het menselijke gezicht van de verkiesbaren, de conflicten tussen politici en hun strategische overwegingen (Groen & Van der Zwan 2005; Kleinnijenhuis e.a. 2007). De politiek is een wedstrijd tussen partijen – de zogenaamde *horse race* – met winnaars en verliezers; opiniepeilingen laten zien wie aan de leiding gaat in deze strijd (Heijting & De Haan 2005).

Veel onderzoek op dit gebied richt zich op het politieke nieuws, maar de beweging naar infotainment laat ook andere nieuwssoorten niet onberoerd. Waar het informatie over de rechtspraak betreft wordt vaak gewezen op de opkomst van *tabloid justice*, met als een van de kenmerken dat de educatieve of informerende functie van media steeds meer plaatsmaakt voor de vermaakfunctie. In hoofdstuk 5, paragraaf 3 komen we daar op terug.

2.5 Medialogica

De beschreven ontwikkelingen zorgen ervoor dat we leven in een samenleving die door sommigen wordt omschreven als een mediacratie, dramademocratie (Elchardus 2002) of zelfs een emocratie (De Ridder 2000). De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) vat deze toegenomen invloed van media samen in de term 'medialogica'.

> [Medialogica] houdt in dat het nieuws steeds vaker wordt gebracht in vormen die hun betekenis niet zozeer ontlenen aan de inhoud van het nieuws, maar eerder aan de specifieke eigenschappen van het medium. De logica van het medium bepaalt in sterke mate de vorm van het publieke debat en beïnvloedt de wijze waarop dit wordt gevoerd. In de huidige tijd is vooral de televisie dominant.
> (RMO 2003, p. 3)

De medialogica houdt journalisten, politici en burgers gevangen in een *prisoners dilemma*: omdat iedereen eraan meedoet, kan niemand zich eraan onttrekken (RMO 2003). Waar in vroegere benaderingen uitgegaan werd van de invloed van media op onze opvattingen, gaan we nu eerder uit van een wisselwerking tussen medium en mens.

> De media zijn geen manipulatoren, ze zijn culturele entrepreneurs, ze proberen te ontdekken wat werkt en wat niet. Wij zijn in de media, de media zijn in ons, ze zijn deel van onze werkelijkheid. Het is geen virtuele realiteit waarin we leven, maar eerder een reële virtualiteit.'
> (Manuel Castells, interview in *NRC Handelsblad*, 8 november 1997)

Met media als integraal deel van onze werkelijkheid neemt de invloed van medialogica in de samenleving toe. Strömbäck (2008) onderscheidt vier dimensies die graadmeters zijn voor de mate waarin een samenleving gemediatiseerd is:

- het belang van media als bron van informatie;
- de onafhankelijkheid van media ten opzichte van politieke instituties;
- de onafhankelijkheid van de media ten opzichte van de politieke logica;
- de afhankelijkheid van de politieke actoren ten opzichte van de medialogica.[5]

5 Ook hier geldt dat veel onderzoek toegespitst is op het politieke domein. Maar mediatisering heeft niet alleen betrekking op politieke instituties en actoren, ook niet-politieke instituties en actoren krijgen er steeds meer mee te maken. Dat geldt ook voor het juridische domein.

Met de eerste dimensie, de media als *bron van informatie*, doelt Strömbäck op de mate waarin de burgers en de politieke instituties met elkaar communiceren via de media. Deze dimensie komt overeen met de mate van 'mediated politics': de media als platform voor de politieke arena.[6]
De tweede dimensie, de *onafhankelijkheid*, heeft betrekking op de mate van autonomie van de mediaorganisaties ten opzichte van de politieke instituties. In andere woorden: de mate waarin mediaorganisaties 'are governed according to the media logic, rather than according to any political logic' (Strömbäck 2008, p. 237). Media zijn niet louter boodschappers van politiek nieuws, zij verzorgen ook een inhoudelijke vertaalslag van de informatie van de politiek naar de burger.
Bij de derde dimensie van mediatisering gaat het om de mate waarin de media zich opstellen als *onafhankelijk communicatiekanaal*, waarbij de politieke en sociale actoren zich aanpassen aan de media. Media berichten sterker volgens hun eigen medialogica dan volgens de politieke logica; politici kunnen er niet meer van uitgaan dat de media tot hun beschikking staan om te communiceren met de burgers.
Bij de vierde dimensie van mediatisering van de samenleving gaat het om de vraag in welke mate de *politieke en sociale actoren* de dominantie van de medialogica niet alleen hebben geaccepteerd, maar er zelf ook naar handelen: 'If political actors in the third phase adapt to the media logic, they adopt the same media logic in the fourth phase' (Strömbäck 2008, p. 240).
Zoals blijkt uit het laatste citaat kunnen de dimensies ook opgevat worden als fases waarin een samenleving zich bevindt.[7]
De RMO stelt in een advies over tbs in de maatschappelijke beeldvorming dat medialogica een gegeven is, het resultaat van:

> … structurele maatschappelijke en technologische ontwikkelingen die burgers, politici en media vasthouden in een interactie waaruit zij niet meer kunnen ontsnappen. Ze worden gedwongen het 'spel' binnen de driehoeksrelatie mee te spelen en kunnen (en willen) zich daaraan eigenlijk ook niet onttrekken; ze hebben elkaar nodig en zijn tot elkaar veroordeeld.
> (RMO 2006, p. 6)

Daarmee is niet gezegd dat betrokken actoren hun eigen logica moeten inruilen voor die van de media, maar wel dat ze op zoek moeten naar mechanismen die 'negatieve invloeden verminderen en meer balans brengen op het publieke speelveld waarin burgers, media en overheid zich bevinden'. Als overkoepelend mechanisme om negatieve invloeden te vermijden ziet het RMO 'het produceren van meer objectiviteit' (RMO 2006, p. 39).

6 Voor de rechtspraak geldt wellicht nog sterker dan voor de politiek dat vrijwel alle communicatie met de samenleving 'gemedieerde' communicatie is.

7 Strömbäck gaat hierbij uit van onze westerse samenleving. Van een totale mediatisering van de samenleving is sprake, wanneer het stadium is bereikt waarin de politiek haar eigen logica heeft ingeruild voor de medialogica.

3

Openbaarheid, Rechtspraak en media

De in de vorige hoofdstukken beschreven opvattingen over openbaarheid en de veranderingen in het medialandschap zijn ook van betekenis voor de positie van de Rechtspraak. De samenleving eist ook van de Rechtspraak openbaarheid over haar handelen. De eisen die vandaag de dag aan de Rechtspraak (als organisatie) en aan de rechtspraak (de praktijk van het rechtspreken) worden gesteld zijn (Van Lent 2008)[8] onder te verdelen in:

- eisen die voortvloeien uit rechtsstatelijke legitimiteit;
- eisen die te maken hebben met de democratische legitimiteit van de (straf)rechtspleging.

Bij de *rechtsstatelijke legitimiteit* gaat het om vereisten die voortvloeien uit de zogenaamde *rule of law*. De rechtsprekende macht heeft tot taak om 'overeenkomstig de wet' recht te spreken.
Maar rechtspraak verschilt wezenlijk van openbaar bestuur, onder andere omdat er geen volksvertegenwoordiging is die de rechtspraak controleert en ter verantwoording kan roepen. Van het gemeente-, provincie- of landsbestuur kunnen burgers via hun volksvertegenwoordiging totale opening van zaken eisen, omdat die over hun belangen beslissen. Openbaarheid van bestuur is daarvoor onmisbaar, burgers moeten kunnen controleren hoe besluiten tot stand komen. Maar de controle op de rechtspraak is anders georganiseerd en verloopt via beroepsprocedures. Openbaarheid van rechtspraak kan dan bijdragen aan het *democratische aspect van legitimiteit*. Vonnissen en arresten en de motivering ervan moeten gedragen kunnen worden door de leden van de samenleving en ook dat veronderstelt openbaarheid (Malsch & Nijboer 2005).
Van oudsher is de Rechtspraak een exponent van een verticale machtsstructuur van de samenleving waarin de rechter het mandaat krijgt om recht te spreken. De rechtsstatelijke legitimiteit van de Rechtspraak is op deze verticale structuur gebaseerd. De rechter is in zijn rechtsprekende taak gebonden aan het kader zoals dit door de wetgever is geformuleerd. Om te voldoen aan het criterium van rechtsstatelijke legitimiteit dient de rechter zich te conformeren aan dit wettelijk kader.
Voor de democratische legitimiteit ligt dat echter anders. Zo betoogt Corstens, president van de Hoge Raad, dat het tijdperk van het natuurlijk of mythisch gezag voorgoed voorbij is. De samenleving accepteert niet meer onvoorwaardelijk de beslissingen van strafrechters (Corstens 2009a; Corstens 2009b; Gommer 2008). Net als de politiek in de deliberatieve democratie, zal ook de Rechtspraak op zoek moeten gaan naar een manier om de verbroken verbinding tussen de eigen (juridische) werkelijkheid en de alledaagse werkelijkheid van burgers te herstellen. Voor de Rechtspraak geldt daarbij dat de 'Rechtspraaklogica' (rechtsstatelijke legitimiteit) niet ingeruild kan worden voor de medialogica.

De Raad voor de rechtspraak beoogt met de persrichtlijnen binnen het wettelijk kader

8 Het proefschrift handelt over de strafrechtspraak. Niets verzet zich er echter tegen om het te lezen als betrekking hebbend op de rechtspraak als zodanig. Dat doen we hier dan ook.

optimale voorwaarden te scheppen om gestalte te geven aan de openbaarheid van rechtspraak. Dit hoofdstuk schetst de bredere context van openbaarheid van rechtspraak en inventariseert welke eisen gesteld worden aan een goed functionerende rechtspraak die kan rekenen op zowel rechtsstatelijke als democratische legitimiteit. Het doel van deze theoretische exercitie is vast te stellen welke mogelijkheden het wettelijk kader biedt om openbaarheid van rechtspraak te realiseren.

3.1 Openbaarheid van de rechtspraak

Is openbaarheid van bestuur pas in 1980 voor het eerst wettelijk vastgelegd, de openbaarheid van (straf)rechtspraak heeft aanzienlijk oudere rechten. Al in 1814 is in de Grondwet de verplichting opgenomen om in het vonnis de gronden en de wetsartikelen te vermelden waarop de veroordeling berust alsmede de verplichting om het vonnis 'met open deuren' uit te spreken. In 1848 is daar nog de verplichting aan toegevoegd terechtzittingen openbaar te houden. Openbaarheid van rechtspraak kan worden omschreven als inzicht bieden in de wijze van rechtspleging, zodat de samenleving kan beoordelen of de rechter zich houdt aan het kader dat de wetgever heeft verschaft. Het einddoel van openbaarheid is daarmee gegeven: het waarborgen van de legitimiteit van de rechtspleging.
Maar hoe wordt dat einddoel bereikt? Om het publieke debat over de rechtspleging mogelijk te maken zijn media nodig. De meeste burgers zijn niet bij de rechtspraak aanwezig. Media functioneren als intermediair tussen gerechten en het grote publiek. Burgers zijn voor hun beeld van de strafrechtspleging bijvoorbeeld grotendeels aangewezen op de berichtgeving in de media. Hun inzicht in de wijze van rechtspleging en hun oordeel over de rechtspraak is daarmee mede afhankelijk van de berichtgeving in de dagbladen en op radio, televisie en internet.
Om op deze manier de legitimiteit van de (straf)rechtspleging te verwezenlijken, kunnen we een aantal aspecten onderscheiden (Van Lent 2008, p. 220-221):

- transparantie;
- responsiviteit;
- toegankelijkheid en begrijpelijkheid.

3.2 Transparantie

Op het niveau van de rechtspraak als geheel klinkt de roep om meer transparantie al duidelijk door in de *Agenda van de Rechtspraak 2005-2008*. Daarin wordt 'vergroten transparantie' genoemd als een van de vijf strategische doelstellingen van de Rechtspraak: 'De tijden veranderen en de Rechtspraak met hen. De samenleving eist meer accountability en transparantie. [...] Zij ziet dat niet alleen als een dure plicht maar ook als een mogelijkheid om duidelijk te maken wat van de Rechtspraak verwacht mag worden' (Raad voor de rechtspraak 2005).
In de daarop volgende jaarplannen komt het thema 'transparantie' telkens weer terug, en in

2009 wijdt de president van de Algemene Rekenkamer, Saskia Stuiveling, haar Rechtspraaklezing aan het thema 'transparantie en rechtspraak' (Stuiveling 2009).

Ook de voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, Van Zutphen, toont zich een overtuigd voorstander van meer transparantie:

> De openbaarheid van de rechtspraak zoals die werd georganiseerd in vroegere tijden moet plaatsmaken voor een openbaarheid die past in onze tijd en liefst al vooruitkijkt naar de toekomst. […] Wij zullen steeds vaker bij de behandeling van zaken bij ons zelf moeten nagaan welke vragen aan ons kunnen worden gesteld. We moeten zorgen voor rechters die in staat zijn die vragen zodanig te beantwoorden dat de oprechte openheid niet kan worden betwijfeld.
> (Van Zutphen 2010)

Van Zutphen heeft het daarbij duidelijk over een behoefte aan transparantie op het niveau van individuele rechtszaken. Vanuit het perspectief van de communicatie is dat ook essentieel, omdat het publieke beeld van de Rechtspraak eerder wordt bepaald door veel publiciteit genererende individuele rechtszaken dan door, bijvoorbeeld, een jaarverslag waarin de Rechtspraak verantwoording aflegt over aantal en de aard van de behandelde rechtszaken.

Beschikbaarheid van informatie over en tijdens de rechtszaak

Een eerste voorwaarde voor transparantie van de rechtspraak is dat er informatie beschikbaar wordt gesteld. Niet alleen informatie over de tijd en de plaats van de terechtzitting, de eis van beschikbaarheid houdt ook in dat alle rechterlijke uitspraken voor het publiek beschikbaar moeten zijn. Hoewel binnen de Rechtspraak de opvatting leeft dat transparantie noodzakelijk is, heerst er geen overeenstemming over hoe die op dit punt gestalte moet krijgen.

Journalisten, wetenschappers en advocaten uiten geregeld kritiek op de rechtspraak, omdat die niet zou voldoen aan de eis tot het openbaar maken van rechterlijke uitspraken. Het is nu inderdaad zo dat het de rechterlijke macht zelf is, die bepaalt welke uitspraken gepubliceerd worden en welke niet. En die keuze vindt plaats op basis van kwalitatieve criteria. Soms zijn rechterlijke uitspraken te vinden op de site RECHTSPRAAK.NL, maar daar is nog geen 1% van alle uitspraken te vinden (Mommers & Zwenne 2010). Sommige critici stellen zelfs dat een goede controle van de rechtspraak pas mogelijk is als alle uitspraken openbaar worden gemaakt (Mommers & Zwenne 2010; Mommers e.a. 2010; Van Opijnen 2009; Van der Wees 2011).

Daar komt bij dat de rechtspraak uit meer bestaat dan alleen de uitspraak. Als het gaat om de beschikbaarheid en toegankelijkheid van informatie over de rechtspraak, is er ook nog het schriftelijk dossier. In de Nederlandse

procestraditie staat dit schriftelijk dossier centraal en de navolgbaarheid van de procesvoering die de wet (grotendeels) voorschrijft, steunt daar ook in hoge mate op. Het is nu zo dat de professionele procesdeelnemers en de procespartijen de volledige toegang tot dit dossier hebben, terwijl de niet-professionele er geen kennis van kunnen nemen.
Meerdere auteurs signaleren op dit punt dan ook een spanning tussen de schriftelijke procestraditie die Nederland kent en de openbaarheid die nodig is. En zij pleiten voor een inzagerecht in de processtukken voor de pers (Van Lent 2008; Schuijt 2006).[9]

3.3 Responsiviteit

Om het vertrouwen in de Rechtspraak te behouden en te versterken is transparantie een noodzakelijke, maar geen afdoende voorwaarde. Het systeem zal ook andere maatregelen moeten treffen om onvrede te voorkomen of te verminderen en de kloof tussen strafrechtspleging en samenleving te verkleinen. In de discussies die daarover worden gevoerd, speelt het begrip 'responsiviteit' een centrale rol. Responsiviteit is, kort gezegd, het tegenovergestelde van de spreekwoordelijke 'ivoren toren'. Rechters en rechtspraak moeten – zo is de gedachte – een open oor en oog hebben voor opvattingen die in de maatschappij leven.[10] Maar open oren en ogen volstaan niet, de Rechtspraak en rechters moeten ook blijk geven van 'het vermogen om aan maatschappelijke verwachtingen en wensen tegemoet te komen' (Van Lent 2008, p. 225). De uitspraak zou dan het middel bij uitstek zijn om aan deze responsiviteit concreet vorm en inhoud te geven. In het vonnis kunnen rechters immers inzicht geven in de overwegingen die aan het vonnis of de uitspraak ten grondslag liggen en dat biedt hun de mogelijkheid om te laten zien of, en zo ja, in hoeverre maatschappelijke verwachtingen en wensen hebben meegespeeld bij hun beslissing.

3.4 Toegankelijkheid

Rechters zullen moeten uitleggen waarom zij een bepaalde beslissing hebben genomen, maar die uitleg moet ook voor niet-ingewijden begrijpelijk zijn.

9 Er zijn overigens meer complicaties. Een toenemend aantal zaken wordt de laatste jaren afgehandeld via een buitengerechtelijke afdoening, door transacties, strafbeschikkingen of *mediation*. Er vindt dan geen zitting meer plaats en dat kan implicaties hebben voor de openbaarheid van de Rechtspraak als geheel. De afloop kan dan nog wel openbaar worden, maar de procedure die tot deze afloop heeft geleid onttrekt zich aan de openbaarheid en dus ook aan de publieke oordeelsvorming. Om inzicht te kunnen krijgen in de vraag welke strafbeschikking in welk soort zaken wordt opgelegd, pleit Van Lent er dan ook voor om ook strafbeschikkingen in een openbaar register op te nemen. Daarin moeten de kenmerken van de zaak vermeld worden die relevant zijn voor de wijze van afdoening (Van Lent 2008, p. 183). Zo'n regeling valt buiten de jurisdictie van een persrichtlijn, maar het is duidelijk dat wanneer steeds meer zaken buitengerechtelijk worden afgedaan zonder een heldere regeling ten aanzien van de openbaarheid, daarmee afbreuk wordt gedaan aan de beschikbaarheid van informatie over een rechtszaak en daarmee aan de nagestreefde transparantie van de Rechtspraak.

10 Vgl. Van de Bunt e.a. 2004, p. 9.

> Het nog beter motiveren van onze beslissingen is een eerste, maar grote stap voorwaarts in de richting van een rechtspraak die een blijvend groot maatschappelijk vertrouwen geniet.
> (Corstens 2009, p. 3)

Voor de eisen die aan de uitspraak kunnen worden gesteld, betekent dit ten eerste dat deze qua structuur en taalgebruik zo opgesteld moet zijn dat een lekenpubliek de uitspraak kan volgen, en dat 'de beslissingen omtrent schuld en straf inzichtelijk moeten worden gemaakt' (Van Lent 2008, p. 172). Vanaf 2007 wordt in het kader van het project Promis aandacht besteed aan de verbetering van de motivering van vonnissen. Met dit project 'is geprobeerd een "motivering op maat" te realiseren en de inzichtelijkheid van de rechterlijke redenering te vergroten' (*Promis* II, p. 5, 143). Vonnissen in eenvoudige taal leiden er overigens niet automatisch toe dat de uitspraak die erin vervat is ook begrepen wordt. De uitkomsten van een in 2007 gepubliceerd onderzoek tonen aan dat het voor leken beter leesbaar maken van vonnissen nog niet altijd tot een beter begrip leidt, zolang de betekenis van veel juridische begrippen niet duidelijk is voor het publiek (De Poot, Verkuylen & Malsch 2007, p. 59-60).

4

Rechtbankverslaggeving en openbaarheid

Rechtszittingen hebben in beginsel plaats in het openbaar. De Persrichtlijn 2008 zegt daarover:

> Het doel van deze openbaarheid is onder meer het mogelijk maken van controle op het werk van rechters, officieren van Justitie en advocaten. Omdat de meeste burgers voor hun beeld van de rechtspleging afhankelijk zijn van berichtgeving in de geschreven pers en op radio en televisie, fungeert de pers als intermediair tussen het gerecht en het grote publiek. De gerechten dienen de pers in staat te stellen deze taak te vervullen.
> (*Persrichtlijn 2008*, Inleiding)

De Persrichtlijn vraagt dus om het faciliteren van de media, opdat ze verslag kunnen doen van rechtszittingen en ontwikkelingen in de Nederlandse rechtspraak. Dit hoofdstuk gaat in op die rechtbankverslaggeving. Eerder onderzoek, naar de tevredenheid over de Persrichtlijn 2003, leverde op dat er een aantal knelpunten was, die in paragraaf 4.1 in herinnering worden geroepen. Paragraaf 4.2 schetst een beeld van de discussie over rechtbankverslaggeving. De paragrafen 4.3 en 4.4 gaan dieper in op de inhoud van de Persrichtlijn 2008 en laten zien hoe verslaggevers die richtlijn ervaren. Paragraaf 4.5 vormt dan de opmaat voor het enquêteonderzoek dat in deel II van deze studie besproken wordt.

4.1 Knelpunten

De Persrichtlijn 2008 had tot doel medewerkers van de gerechten, en daarmee de pers, inzicht te bieden:

> … in de belangen die bij de openbaarheid van rechtspraak spelen en hoe en door wie deze belangen worden afgewogen. De richtlijn schept voorts duidelijkheid over wat de pers van de medewerkers van de gerechten mag verwachten en hoe de gerechten de pers behoren te voorzien van informatie voorafgaande, tijdens en na rechtszaken. (*Persrichtlijn 2008*, p. 1)

Deze richtlijn was een verbeterde versie van die uit 2003, waarin nog een aantal onzuiverheden voorkwamen. Dat bleek althans uit het onderzoek dat Malsch in 2004 in opdracht van de Raad voor de rechtspraak uitvoerde. Zij constateerde onder meer:

- Journalisten zien, anders dan de richtlijn suggereert, controle op de rechtspraak *niet* als de belangrijkste functie van hun werk.
- Journalisten vinden de bereikbaarheid, reactiesnelheid en algemene servicebereidheid van persvoorlichters onder de maat.
- De meeste journalisten vinden de rechtstaal ontoegankelijk; het taalgebruik in vonnissen is moeilijk te begrijpen en de motivering is het minst begrijpelijke onderdeel van vonnissen.

- Tussen voorlichters bij gerechten en journalisten lijkt veel argwaan te bestaan.
- Persvoorlichters hebben de behoefte een positief beeld te schetsen van de rechtspraak, wat tot een kleuring van hun informatie kan leiden; een positief beeld is belangrijker dan de evenwichtige weergave van de zaak.
- Volgens persrechters en voorlichters is de verslaggeving van de media vaak onder de maat, vooral van de audiovisuele media.
- De juridische kennis van journalisten is naar het oordeel van persrechters en voorlichters te gering, hun verslagen zijn te kort en te bondig en er zitten vaak onjuistheden in.

Uit de meeste punten kan worden opgemaakt dat verslaggevers en rechtbankmedewerkers op zijn minst niet aan elkaars verwachtingen voldoen. Journalisten klagen over de beschikbaarheid van informatie, de bereikbaarheid van persvoorlichters en de toegankelijkheid van de rechtspraak in al haar facetten. En de rechters en voorlichters klagen over de rechtbankverslaggeving.
Op basis van deze bevindingen is in 2010 een enquête gehouden onder communicatiemedewerkers van de gerechten, persrechters, rechters en rechtbankverslaggevers. De resultaten daarvan zijn te vinden in deel II. Zij laten onder meer zien in hoeverre de door Malsch gevonden knelpunten met de komst van de geactualiseerde persrichtlijn uit 2008 zijn opgelost en of er nieuwe problemen zijn ontstaan in de relatie tussen rechtspraak en journalistiek, mede als gevolg van de recente ontwikkelingen in het medialandschap.
De persrichtlijnen functioneren niet in een maatschappelijk vacuüm. In de periode 2003-2010 – dus zowel na het instellen van de eerste als de tweede richtlijn – is de relatie openbaarheid, media en rechtspraak veelvuldig onderwerp van onderzoek, en vooral van discussie geweest. De volgende paragrafen willen een indruk geven van de geluiden die daarin te horen waren. Het gaat daar om reacties, vragen en suggesties die door wetenschappers, journalisten en betrokkenen uit de wereld van de rechtspraak naar voren zijn gebracht over de relatie tussen openbaarheid, media en rechtspraak. We zullen zien dat daarin veel van de hiervoor geschetste ontwikkelingen een rol spelen, zoals de commercialisering van de media, de digitalisering, de deprofessionalisering en de rol van de medialogica.
Om enige lijn in de discussies over de openbaarheid aan te brengen, hebben wij de verschillende thema's die er in voorkwamen, gegroepeerd onder de kopjes: taakopvatting, beschikbaarheid, bereikbaarheid, toegankelijkheid en waardering van de berichtgeving.

4.2 Taakopvatting en beeldvorming

In de relatie tussen de journalistiek en de rechtspraak is van groot belang het beeld dat gerechtsmedewerkers hebben van journalisten en de taakopvatting van journalisten zelf.

Kees Schaepman, de vroegere voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Journalisten (NVJ), stelt dat veel rechters een verkeerd beeld hebben van de journalistiek. Niet minder dan 95% van hen vindt dat de journalistiek er mede voor is om meer vertrouwen in de rechtspraak te creëren.
'Dat is naïef van die rechters', meent Schaepman. 'Openbaarheid is een van de middelen die het vertrouwen in de rechtspraak overeind moeten houden. Openbaarheid kan dus worden gezien als een controle-instrument en hierbij vervullen de media een sleutelrol. De taak van de journalistiek is het verwezenlijken van de openbaarheid als representant van de samenleving' (Schaepman, geciteerd in: Knapen 2003).
Geen naïef, maar eerder een negatief beeld rijst op uit een veelgehoorde klacht die in interviews met advocaten en rechters naar voren komt: journalisten willen vooral hun punt maken en passen daar 'de representatie van de juridische kwestie, de selectie van citaten en de presentatie van gegevens op aan' (Kor 2008). In de woorden van persrechter Koster: 'De journalist kan willekeur toepassen. Hij kan zeggen: dit is interessant, maar er speelt iets anders dat ik nog boeiender vind' (Kor 2008, p.116).

Journalisten over de journalistiek
In een debat over de relatie tussen de media en de rechtspraak hebben ook enkele rechtbankverslaggevers zich kritisch uitgelaten over de kwaliteit van de rechtbankberichtgeving.

Siem Eikelenboom (NOVA) en Taco Slagter (*Algemeen Dagblad*) signaleren een gebrek aan kennis bij journalisten.[11] Eenzelfde geluid is afkomstig van Piet Hagen, oud-hoofdredacteur van *De Journalist*. Hij zegt in een opiniestuk in *NRC Handelsblad* over deze krant:

> Nu het specialisme rechtbankverslaggeving bij deze krant niet meer bestaat, is de dagelijkse rechtspleging in kantongerechten, rechtbanken, gerechtshoven en bij de Hoge Raad moeilijker te volgen. De grote zaken halen de krant wel, maar de 'gewone' misdaad, die levens ruïneren en hele woonwijken verzieken kan, komt minder aan bod. De kritische functie van de pers ten opzichte van de rechterlijke macht is daardoor verzwakt.
> (*NRC Handelsblad,* 18 februari 2005)

Onder invloed van de deprofessionalisering van de journalistiek ziet Schouten – auteur van *Trial by media* – ook een verandering in de taakopvatting van journalisten. Sprekend over 'burgerjournalisten' stelt hij:

> Zij veronderstellen een soort 'afgeleide persvrijheid' te bezitten, maar nemen niet dezelfde verantwoordelijkheid, en leggen niet dezelfde standaarden aan bij het samenstellen, publiceren, vergaren van informatie als professionele journalisten.
> (Schouten 2011, p. 72)

11 http://www.mediadebat.nl/index.php?Itemid=33&id=26&option=com_content&task=view

4.3 Beschikbaarheid en bereikbaarheid

Een half jaar na het van kracht worden van de Persrichtlijn 2008 heeft persbureau Novum bij negen rechtbanken en twee gerechtshoven de eerste ervaringen met de richtlijn geïnventariseerd. Daarbij blijkt dat het grootste knelpunt ligt bij het verstrekken van informatie over strafzaken die nog moeten dienen. Krachtens de richtlijn moeten de rollijsten gratis aan de pers verstrekt worden en moeten de dagvaardingen een week voor de zitting onder embargo ter inzage liggen, maar van uniformiteit in de wijze waarop deze informatie wordt verstrekt, blijkt nauwelijks sprake te zijn. Dagvaardingen liggen soms wel, soms niet ter inzage, het ene gerecht geeft veel informatie over komende zittingen, het andere beperkt zich tot het opsommen van data en tijdstippen, elke inhoudelijke mededeling ontbreekt (Raad voor de rechtspraak/Novum 2009).

Ook de openbaarheid die gewaarborgd zou zijn doordat zittingen voor pers en publiek toegankelijk zijn, is volgens Schuijt (2006), Van Lent (2008) en anderen voor een deel schijn. Zij stellen dat tijdens de zitting vaak verwezen wordt naar stukken in het dossier die niet openbaar zijn. Wat er tijdens een zitting besproken wordt, is daardoor voor het publiek en voor journalisten lastig te volgen. De Persrichtlijn 2008 brengt daarin geen verandering, en kan dat ook niet, al was het maar omdat het verstrekken van dergelijke stukken bij wet verboden is.

In het onderzoek van Malsch (2004) zijn op een na alle persrechters en communicatieadviseurs bij gerechten ook tegen dit beschikbaar stellen van het dossier aan de media. Van de journalisten is een ruime meerderheid (68%) daar echter juist voorstander van.

Er zijn meer klachten. Journalisten, en vooral de freelancers onder hen, klagen over de muur waar zij tegenaan lopen als zij verslag willen doen van rechtszaken. Freelancejournalist Joost van der Wegen zegt bijvoorbeeld dat de rechtbank Amsterdam weigert hem de rol digitaal en gratis te verstrekken. Die rol wordt nu verzorgd door een persbureau. Alleen tegen betaling van 300 euro per jaar kan de journalist van hen een selectie ontvangen van de rechtszaken van de week. Bovendien weigert de rechtbank hem via de mail vonnissen te sturen, als dat niet via een 'redactieadres' kan, dit om de privacy van verdachten niet te schenden.
Dit gebrek aan (snelle) beschikbaarheid van informatie dat Van der Wegen zo ervaart, houdt voor een deel verband met het antwoord op de vraag: wie is journalist en wie kan uit dien hoofde aanspraak maken op informatie vanuit de gerechten? Een antwoord op deze vraag is er niet, en dat zal in de toekomst met het oprukken van de burgerjournalistiek alleen nog maar problematischer worden. De Persrichtlijn 2008 voorziet dan ook niet in een definitie van wat een journalist is, en gerechten hanteren daarvoor al verschillende criteria. De een wil een perskaart van de NVJ zien, een

ander een politieperskaart, een derde een brief van een opdrachtgever, een vierde een perskaart van het eigen medium. En dan hebben we het nog niet over freelancers die voor zichzelf werken en hun artikelen naderhand aan een krant, tijdschrift of ander medium verkopen (Raad voor de rechtspraak Expertisegroep/Novum z.j.).
Uit de evaluatie van de Persrichtlijn 2003 bleek ten slotte dat journalisten niet erg te spreken waren over de bereikbaarheid van persrechters en voorlichters. Sommige gerechten steken de hand in eigen boezem. Ze erkennen dat de bereikbaarheid van voorlichters te wensen over laat (Malsch 2004). Persrechter Koster heeft een even eenvoudige als effectieve oplossing gevonden voor de klachten over de slechte bereikbaarheid die hij kreeg. Sinds hij 'werkoverleg' heeft met journalisten, krijgt hij van hen geen klachten meer over de bereikbaarheid van persrechters (Koster, geciteerd in: Knapen 2003).

4.4 Toegankelijkheid

Journalisten moeten kunnen horen, zien en begrijpen wat zich afspeelt tijdens rechtszittingen. Of burgers dit ook kunnen horen en zien, hangt mede af van de mogelijkheden die journalisten hebben om beelden en geluidsfragmenten gedeelten uit de zitting op te nemen of vast te leggen, zodat die afgedrukt of uitgezonden kunnen worden op de radio, de televisie en via internet.

Daarnaast is er het punt van de begrijpelijkheid van de stukken waaruit wordt geciteerd en de taal die wordt gebezigd tijdens de zittingen. Ook daarover verschillen de meningen. Sommige rechters erkennen dat, bijvoorbeeld, de motivering van hun vonnissen (vaak) niet uitgebreid en begrijpelijk genoeg is, andere wijzen juist verwijtend naar de journalistiek, en betogen dat de meeste journalisten onvoldoende kennis bezitten om een goede rechtbankverslaggever te zijn. Media zouden er in elk geval zelf het nodige aan kunnen doen om het niveau van de verslaggeving te verbeteren, zo betoogt rechtbankpresident Lampe (geciteerd in: Knapen 2003). Zij hebben de verantwoordelijkheid om zich de terminologie eigen te maken en moeten niet verwachten dat rechters hun het vonnis in 'hapklare brokken' afleveren.

Nieuwe media en technologie
In de eerste reacties op de vernieuwde persrichtlijn werd veel aandacht besteed aan de verruiming van de mogelijkheden om in de rechtszaal opnamen te maken voor de audiovisuele media. De persrechters Koster en Vergunst wezen erop dat het altijd de rechter is die hierover het laatste woord heeft. Mits goed gemotiveerd, kan hij of zij altijd verbieden te filmen:

> Het blijft in de eerste plaats natuurlijk een rechtszaak. Geen dramafilm. Een rechter wil te weten komen wat er is

> gebeurd en hoe het is gekomen. Als camera's de waarheidsvinding in de weg staan, moeten ze uit.
> (Vergunst, geciteerd in: Kits 2008)[12]

Daar komt bij dat de nieuwe richtlijn niet of nauwelijks in het gebruik van nieuwe media voorziet. Internet zorgt nu voor allerlei nieuwe vormen van verslaggeving, zoals bloggen en Twitter, die ook *realtime* verslaggeving vanuit de rechtszaal mogelijk maakt. In 2008 was journalist Frank Timmer van *Twentsche Courant Tubantia* de eerste die zijn verslag iedere tien minuten doorstuurde naar de internetredactie van de krant, die het vervolgens bijna direct op de website plaatste. Tijdens de schorsing van de zaak die hij versloeg, ontstond er volgens de journalist wel enige commotie over het feit dat de rechtszaak op deze manier bijna *live* gevolgd kon worden. Maar na lezing van de Persrichtlijn bleek deze vorm van journalistiek in overeenstemming met de richtlijn te zijn. Timmer ziet daarom voor de toekomst ook geen belemmering meer voor het live uitzenden van geluidsopnamen vanuit de rechtszaal (Pleijter 2009).
Dat wil niet zeggen dat voor iedereen die bij de rechtsgang betrokken is, duidelijk is wat nu de status is van deze nieuwe vormen van journalistiek. Zo kreeg een journalist aanvankelijk toestemming om tijdens een rechtszitting te twitteren, maar werd de zitting vervolgens op verzoek van de officier van Justitie achter gesloten deuren voortgezet. Volgens de Raad voor de rechtspraak is berichten over een rechtszaak via Twitter niet in tegenspraak met de Persrichtlijn (Van Ringelestijn 2009). Maar tijdens de behandeling van de zaak Milly Boele begin november 2010 kondigde de rechtbank Dordrecht weer een verbod op het gebruik van Twitter in de rechtszaal af. Een verbod dat vervolgens ook actief gehandhaafd werd. Een aanscherping van de richtlijn met daarbij expliciet aandacht voor nieuwe media, zou veel onduidelijkheid kunnen voorkomen.

Privacy
Een direct gevolg van de nieuwe communicatietechnologie en de nieuwe media is de zorg om de privacy van mensen die bij een rechtszaak betrokken zijn. Veel rechtbanken zijn juist terughoudend wanneer het gaat om informatieverstrekking omdat zij de privacy van de betrokkenen willen waarborgen. De snelle opkomst van digitale media en de populariteit van (bewegend) beeldmateriaal kan voor deze privacy van verdachten en slachtoffers grote gevolgen hebben. Willems Bekkers, landelijk deken van de Orde van Advocaten, reageert bijvoorbeeld terughoudend als het gaat om het toestaan van camera's in de rechtbank:

> Wij waren inderdaad nogal huiverig voor het toelaten van camera's in de rechtszaal. Ik vind dat je heel zorgvuldig met de privacy van een verdachte moet omgaan. En nog belangrijker, met de eventuele slachtoffers die bij de zaak

12 Overige uitzonderingen: verdachten blijven in principe buiten beeld, tenzij ze er zelf geen bezwaar tegen hebben in beeld te zijn (als de verdachte misbruik maakt van de aanwezigheid van camera's kan de rechter het vervolgens weer verbieden), slachtoffers blijven buiten beeld tenzij ze zelf geen bezwaar tegen het tegendeel hebben, namen die tijdens de rechtszaak worden genoemd, moeten worden weggepiept, rechtstreekse uitzendingen zijn niet toegestaan.

> berokken zijn. [...] Het hangt natuurlijk erg af van een concrete zaak, maar het mag nooit zo zijn dat via de media geprocedeerd wordt.
> (Bekkers, geciteerd in: Kits 2008)

Erik Koster, voorzitter van de landelijke vergadering van persrechters is niet beducht voor het risico van *trial by media*:

> Niet alleen de rechterlijke macht, ook media hebben respect voor de verdachte. Kijk maar in kranten naar het gebruik van initialen, ter bescherming van de verdachte. Nergens staat dat dat moet. Journalisten doen het toch. […] Voor ons staat het beginsel van openbaarheid voorop. We vertrouwen er op dat de pers prudent omgaat met de nieuwe mogelijkheden.
> (Koster, geciteerd in: Kits 2008; *Metro* 26 februari 2008)

In de reacties, vooral van persrechters, valt te beluisteren dat er een groot vertrouwen bestaat in de media. Ze gaan ervan uit dat deze zich zo zullen opstellen dat het (vroeger) gevreesde *trial by* media zal uitblijven.
Toch laat ook deze al dan niet behoedzame omgang met de privacy van verdachten in een samenleving die steeds horizontaler en gemedialiseerder wordt, de spanning zien tussen de democratische en rechtsstatelijke legitimiteit. Het uitgangspunt van de bescherming van privacy is dat terughoudendheid geboden is bij het geven van informatie over verdachten en daders. Zo worden verdachten in de meeste media aangeduid met initialen. Ook de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) houdt tot op de dag van vandaag vast aan de regel dat alleen de voornaam en de eerste letter van de achternaam van de verdachte worden vermeld in de media.
Het kan echter een kwestie van tijd zijn voordat deze initialenregel verdwijnt. Dat betoogt althans Schouten (2011, p. 137-138): 'De volledige naam van de verdachte ligt een paar klikken verder. Op WIKIPEDIA is van verdachten en daders in geruchtmakende zaken de volledige naam en een encyclopedie van hun leven te vinden.' De traditionele media kunnen nog zo hun best doen de privacy te beschermen, de anonimiteit van een verdachte is tegenwoordig haast onmogelijk te waarborgen. Bij een arrestatie zijn er altijd omstanders met een mobieltje aanwezig, en wordt er niet alleen lustig op los getwitterd, maar verschijnen binnen afzienbare tijd de eerste YOUTUBE filmpjes op het internet (Schouten 2011).

4.5 Onderzoeksvragen voor de enquête

In het onderzoek naar de werking van de vorige persrichtlijn, van 2003, luidde de belangrijkste conclusie dat de communicatie tussen persvoorlichters en journalisten niet soepel verloopt. Vijf jaar later zijn een oud-hoofdofficier van justitie, een journalistiek commentator en een hoogleraar, onafhankelijk van elkaar en in verschillende media optimisti-

scher over de rol van de nieuwe persrichtlijn. Ton Herstel (2008), oud-hoofdofficier van Justitie en tot september 2010 voorzitter van de Raad voor de Journalistiek, ziet de nieuwe persrichtlijn als bewijs van grotere openheid bij Justitie en van de verbeterde relatie tussen media en het justitieapparaat (Herstel 2008). Folkert Jensma (2008, p. 437), commentator recht en bestuur bij *NRC Handelsblad*, is van mening dat 'de rechtspraak enorm zijn best doet om toegankelijker te worden', al stelt hij tegelijkertijd vast dat het nogal eens schort aan duidelijkheid en begrijpelijkheid.
En hoogleraar mediarecht Gerard Schuijt noemt de nieuwe richtlijn zelfs een grote vooruitgang:

> Een belangrijk verschil met de oude persrichtlijn is dat nu het belang van openbaarheid wordt onderstreept. En dat het belang van de media als schakel tussen rechtspraak en burger expliciet staat vermeld. De angst die er voorheen bij de rechtspraak was ten opzichte van radio en televisie, die is eruit. En dat vind ik een goede zaak.
> (Schuijt, geciteerd in: Kits 2008)[13]

Op basis van de hiervoor besproken literatuur en de reacties op de Persrichtlijn 2008 zijn door ons aan een groep rechtstreeks betrokkenen enkele vragen voorgelegd over de voorwaarden die de rechtspraak zou kunnen creëren om een adequate rechtbankverslaggeving mogelijk te maken. Deze vragen betreffen:

- de beschikbaarheid van informatie;
- de bereikbaarheid van voorlichters en persrechters;
- de toegankelijkheid van rechtszittingen en informatie.

Vervolgens werd gevraagd of de Persrichtlijn 2008 uniform wordt toegepast, of de respondenten tevreden zijn over het functioneren ervan en op welke punten deze nog verbetering behoeft.
Omdat in het debat over rechtspraak en media veel aandacht uitgaat naar de manier waarop de gerechtsmedewerkers en de pers hun taak opvatten, is daarna ook gevraagd hoe rechters en voorlichters de rechtbankverslaggeving waarderen. En aan journalisten werd eveneens gevraagd hoe zij denken over de kwaliteit van de rechtbankverslaggeving in Nederland.
Schematisch:

- *Beschikbaarheid*

Wordt door de afdeling communicatie de gewenste informatie tijdig beschikbaar gesteld?

- *Bereikbaarheid*

Hoe is de bereikbaarheid van voorlichters tijdens en na kantooruren? Is hierin een verschil en/of verbetering waar te nemen ten opzichte van 2003?

- *Toegankelijkheid*

Zijn de technische en andere faciliteiten, onder meer voor het maken van audiovisuele opnamen, verbeterd ten opzichte van 2003? Is de privacy van de procesdeelnemers

13 Vgl. Catsburg e.a. 2009.

voldoende gewaarborgd zonder dat dit probleem is voor de verslaggeving? Zijn de stukken waaruit journalisten moeten putten begrijpelijk?

- *Functioneren Persrichtlijn 2008*

Wordt de Persrichtlijn in alle gerechten consequent toegepast? Wat is het algemene oordeel en welke suggesties voor verbeteringen worden door de respondenten genoemd?

- *Waardering rechtbankverslaggeving*

Hoe beoordelen voorlichters en rechters de diverse vormen van rechtbankverslaggeving? En hoe beoordelen journalisten hun eigen werk?

5

Media en rechtspraak: inhoud van de berichtgeving

De persrichtlijn is bedoeld om de voorwaarden te scheppen waaronder de journalistiek optimaal kan opereren om zo de kwaliteit van de berichtgeving in termen van openbaarheid van rechtspraak te verbeteren. In dit hoofdstuk gaan we specifieker in op de journalistieke praktijk zoals die in hoofdstuk 2 in algemene zin werd besproken en richten we ons op de rechtbankverslaggeving. Hoe ziet de medialogica eruit waar het gaat om berichtgeving over rechtszaken, en hoe komt de rechtspraaklogica tot uitdrukking in deze berichtgeving? Hierbij drukken we de rechtspraaklogica uit in de termen van openbaarheid: transparantie, responsiviteit en begrijpelijkheid.

5.1 Selectie van rechtbanknieuws

In hoofdstuk 2 zagen we dat de media de agenda van het publiek kunnen beïnvloeden door de keuze van onderwerpen. Hoe meer aandacht er bestaat voor een onderwerp, hoe groter de kans dat dit de *talk of the town* gaat worden. Denkend in termen van openbaarheid van rechtspraak om de legitimiteit te waarborgen is media-aandacht voor rechtspraak een eerste voorwaarde. Openbaarheid en publiciteit vallen echter niet samen: verreweg de meeste strafzaken worden in het openbaar, maar zonder enige publiciteit afgedaan (Scholten 1998, p. 906; Brants 2005).
Daar komt bij dat de traditionele rechtbankverslaggever heeft plaatsgemaakt voor een leger aan redacteuren die misdaadverslaggeving voor hun rekening nemen, maar voor wie de rechtbankverslaggeving slechts een kleine plaats in hun werk inneemt. Brants en Brants (2002) constateren dat de media vanaf midden jaren tachtig steeds minder aandacht aan rechtbankverslaggeving zijn gaan besteden en steeds meer aan de fase van opsporen. Onderzoek naar de rechtbankberichtgeving laat zien dat ongeveer 7% van het totale nieuws zoals gepubliceerd in de Nederlandse dagbladen in 2010 bestaat uit verslaggeving van rechtszaken. Deze aandacht is ongeveer gelijk in alle dagbladen in Nederland, met uitzondering van *NRC Handelsblad*. Deze krant besteedt rond de 10% van haar aandacht aan rechtszaken (Ruigrok e.a. 2011).

5.2 Journalistiek en rechtbankverslaggeving

Al mag de media-aandacht voor rechtszaken dan klein zijn, in vergelijking tot de misdaadverslaggeving, in totaal is de aandacht voor rechters en hun uitspraken de laatste jaren fors toegenomen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met veranderingen in de samenleving die al in de eerste twee hoofdstukken van deze rapportage ter sprake kwamen. Burgers hebben minder natuurlijk vertrouwen in instituties en media, als intermediair tussen de burgers en de instituties roepen ook de rechters steeds vaker ter verantwoording.
Naast de roep om verantwoording die uit deze toegenomen aandacht zou kunnen spreken, heeft de rechtspraak te maken gekregen met

een groeiend aantal journalisten en burgerjournalisten die niet allemaal even professioneel te werk gaan. Eén van de effecten daarvan is een verminderd respect voor de privacy van verdachten.
Kees Schaepman, voormalig voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ), zegt over het gebruik van persoonlijke informatie in de berichtgeving:

> De gedrukte media blijken in de praktijk zeer verantwoordelijk om te gaan met de informatie. Er is geen reden te denken dat audiovisuele media daar anders mee om zullen gaan, […] media stellen zich (hierin) altijd fatsoenlijk en terughoudend op. Zeker als het gaat om privacy. (Schaepman 2007)

Maar de opkomst van de burgerjournalistiek, waarbij burgers en nieuwssites informatie over de verdachten verspreiden via internet, kan daar verandering in brengen. Schouten wijst erop dat sites als GEENSTIJL.NL en FOK.NL persoonlijke en intieme details van verdachten verspreiden, nog voordat het proces tegen hen is begonnen:

> Op jacht naar bezoekersaantallen lappen ook andere websites het privacybelang van verdachten aan hun laars [...] elk nieuwtje bereikt het publieke domein. Bloggers en reageerders onder de nieuwssites proberen zo veel mogelijk onbekende informatie over de verdachte op te duiken en te verspreiden. De jacht op persoonsgegevens van de verdachte is een volkssport geworden. (Schouten 2011, p. 138)

In deze stroming gaan de traditionele media nu steeds meer mee, met als rechtvaardiging dat daarmee het 'publieke belang' wordt gediend. Volgens Schouten zorgt de enorme toename van nieuws(sites) er daardoor voor dat een verdachte steeds meer het risico loopt met een lastercampagne te maken te krijgen, nog voordat het proces tegen hem begonnen is. De kans op een *trial by media* neemt daardoor toe. Corstens, president van de Hoge Raad, merkt daarom over de nieuwe rol van de media op:

> Natuurlijk kan het verdwijnen van het natuurlijk gezag [van de rechter] niet volledig op het conto van de media worden bijgeschreven. Maar ik meen dat de media wel degelijk een rol spelen, en zelfs in bepaalde mate de rol van de strafrechter hebben overgenomen. (Corstens 2009)

Refererend aan de Deventer moordzaak signaleert Corstens dat 'de samenleving ook met betrekking tot strafbare feiten vaak meer gezag toekent aan informatie uit de media dan aan rechterlijke uitspraken. En dat is een zorgelijke ontwikkeling.'[14]

14 Vgl. *Nationale Denktank* 2010, p. 48-60.

5.3 Rol van de media

De verschuiving in aandacht voor rechtbanknieuws naar misdaadnieuws en de toenemende burgerjournalistiek met betrekking tot rechtbankverslaggeving, is volgens Brants en Brants (2002) gepaard gegaan met een dramatisering van de berichtgeving, waardoor incidenten veel aandacht krijgen en entertainment de overhand krijgt. Ook Prakken (2004, p. 3) betoogde in haar afscheidscollege als hoogleraar straf(proces)recht dat het steeds minder gaat om 'openbaarheid ten overstaan van een kritisch publiek dat betrokken is bij de algemene zaak, maar om een openbaarheid via media die opereren volgens de wetten van de markt, en die de lezer/toeschouwer/toehoorder vooral tot consument van nieuws en sensatie hebben gemaakt'.[15] Van Maarsenveen (2003) zegt over dit proces: '(men) ziet inderdaad dat sommige tv-zenders alleen nog juridische informatie doorgeven als die amusementswaarde heeft'.
Deze ontwikkelingen hebben in de Verenigde Staten inmiddels geleid tot wat wel het tijdperk van de *tabloid justice* wordt genoemd (Fox e.a. 2007, p. 6). Het gaat daarbij om een situatie waarin:

> *The mass media, in both their traditional and emerging forms, focus predominantly on the sensationalistic, personal and lurid details of unusual and high-profile trials and investigations. In short, a great deal of legal news has become a vehicle for entertainment, rather than for public education or for the reporting of breaking events with real public meaning.*

Fox en anderen onderscheiden drie kenmerken van een dergelijke *tabloid justice*:

- In veel rubrieken en in alle media wordt het verhaal over een proces verteld, besproken en geanalyseerd.[16]
- De educatieve (informatieve) functie van media wordt ondermijnd door een entertainmentrol.
- Een '*eagerly attentive*' publiek is getuige van het proces dat onderwerp is van het programma en gebruikt tot op zekere hoogte het proces om het rechtssysteem en het proces zelf te begrijpen en er zich een oordeel over te vormen.

De personalisering in de berichtgeving over rechtszaken die zo ontstaat, komt onder meer tot uiting in de aandacht die aan de emotionele, persoonlijke en menselijke kanten van rechtszaken wordt gegeven. Dershowitz (1997) heeft al laten zien wat er gebeurt wanneer de media dan ook nog over rechtszaken berichten met bekende personen in de hoofdrol. Er ontstaan dan extra geruchtmakende rechtszaken, met een voorkeur voor *episodic framing*, een negatieve, cynische invalshoek en veel aandacht voor het individu. Dergelijke media-uitingen zouden de steun van het kijkerspubliek kunnen versterken voor een beleid dat strengere straffen nastreeft:

15 Vgl. Brants 2008; Van Stokkom 2010.

16 Sprekend detail: zomer 2003 moest Kobe Bryant (ster in de Amerikaanse basketbalcompetitie), verdacht van een zedenmisdrijf, terechtstaan. Ongeveer vierhonderd journalisten en technici waren in touw om het verschijnen van Bryant voor de rechtbank in beeld en geluid vast te leggen. Het enige dat ze konden registreren waren de woorden *'No, sir.'*

> *Episodic framing may lead to increased support for punitive policies because individuals who attribute crime to the personal characteristics of offenders have been found to support more punitive measures than those who attribute the problem to social factors.* (Beale, 2006)

Op al deze punten laten de dagbladen in Nederland aanzienlijke verschillen zien in de wijze waarop zij over rechtszaken schrijven. Hun berichtgeving heeft ook niet steeds dezelfde functie. Ligt in de rechtbankverslaggeving in de gratis dagbladen *Metro* en *Spits* en in *De Telegraaf* een relatief sterk accent op de vermaakfunctie, in *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw* en de gratis krant *De Pers* is er relatief veel ruimte voor de waakhond- en podiumfunctie (Ruigrok e.a. 2011). De eerste groep dagbladen gebruikt daardoor vaker episodische frames in zijn berichtgeving, focust op strafrechtszaken die ernstige delicten betreffen en geeft veel aandacht aan de menselijke kant van de rechtszaken terwijl voor de andere de achtergronden en de gevolgen belangrijker zijn.

5.4 Medialogica of rechtspraaklogica?

Tegen de achtergrond van de horizontalisering van de journalistiek en de samenleving als geheel zien we de voormalige *tabloid justice* nu terugkeren in wat Schouten *trial by media* noemt (Schouten 2011). Of beter gezegd in *trial by social media*. Met een explosief toenemend aantal (burger)journalisten en 'reageerders', is een verdachte niet zelden al voor de rechtszitting veroordeeld.
Zoals we eerder bespraken heeft deze horizontalisering van de publieke ruimte inmiddels ook zijn weerslag op de traditionele media, en zijn ook daar steeds vaker de eerdergenoemde kenmerken van tabloid justice te zien – al zijn daar waar burgers en burgerjournalisten de vrije hand hebben – op internet – deze kenmerken sterker herkenbaar. Op sites als GEENSTIJL.NL is tabloid justice eerder regel dan uitzondering.

Columnist Bas Heijne (2010) betoogt dan ook dat het vertrouwen in de rechtsstaat moet worden gerealiseerd in een culturele context, waarin 'afstand en abstractie met vijandigheid worden bezien':

> De sleutelwoorden zijn herkenbaarheid, nabijheid, aandacht. Wie uit afkeer van de toenemende emotionaliteit en subjectiviteit de rechtsstaat ver buiten het dagelijkse gewoel probeert te houden, praat wat mij betreft in het luchtledige. (Bas Heijne 2010)

Heijnes observatie kan worden gezien als een echo van Buruma's analyse uit 2006. Hij stelde toen dat rechters de motivering van een vonnis vooral als een technische kwestie zien, terwijl in de dramademocratie ook de retorische kracht van een motivering van belang is.

> In de dramademocratie gaat het veeleer om een uitleg in gewone woorden waarom de rechter overtuigd was, waarom iets slecht was en dus strafbaar. […] 'We need stories', schreef Jan Leijten eens. De strafrechter kan aan de hand van in de kern dramatische gebeurtenissen die vertellingen leveren aan de maatschappij die haar morele ruggengraat terug wil krijgen.
> (Buruma 2006, p. 1086)

5.5 Transparantie, responsiviteit en begrijpelijkheid

Het garanderen en versterken van de legitimiteit van de rechtspraak begint met transparantie. De informatievoorziening vanuit de rechtspraak is daarom een essentiële voorwaarde voor een goed functioneren. Hoe meer informatie de journalist bezit over de rechtszaak, hoe beter hij in staat zal zijn hierover verslag te doen. In de berichtgeving zien we die informatievoorziening daarna terug in de aankondiging van rechtszaken, gebaseerd op de rollijsten die de gerechten ter beschikking stellen, in de verslaggeving van de rechtszittingen zelf, waarbij het verloop van het proces navolgbaar moet zijn, in verwijzingen naar andere relevante stukken over rechtszaken en in de weergave van vonnissen of uitspraken. Daarbij kan er ook gebruik worden gemaakt van persberichten, mondelinge of schriftelijke toelichtingen op rechtszaken en van zogeheten vraag-en-antwoorddocumenten.

Voor de strafrechtspleging blijft de uitspraak ook het middel bij uitstek om het wat ijle begrip 'responsiviteit' vorm en inhoud te geven. In het vonnis kan de rechter immers inzicht geven in de overwegingen die aan het vonnis ten grondslag liggen. Dat biedt hem of haar de mogelijkheid om te laten zien of, en zo ja, in hoeverre maatschappelijke verwachtingen en wensen meegespeeld hebben in het bepalen van de straf en de strafmaat. Het vonnis biedt ook de mogelijkheid om te laten zien dat rechters oog hebben voor wat in de maatschappij leeft. Ook interpretatie van wet- en regelgeving staat overigens niet los van maatschappelijke ontwikkelingen. In vonnissen komt dan ook regelmatig naar voren dat de strafmaat mede bepaald is door de geschokte rechtsorde of de maatschappelijke impact die het delict heeft gehad.[17]

Bij de begrijpelijkheid ten slotte gaat het erom dat de overwegingen van de rechter ook voor buitenstaanders, zoals journalisten, te volgen zijn. Zeker als een uitspraak lastig te begrijpen is, hoort daar een grondige motivering bij. Breedveld (2008), voormalig politiek commentator van dagblad *Trouw*, benadrukt in dit verband dat de motivering van een uitspraak essentieel is.

17 Een dergelijke verwijzing kan overigens ook weer vragen oproepen: de maatschappelijke impact en/of de mate waarin de rechtsorde is geschokt, hangt vaak sterk af van de hoeveelheid en aard van de aandacht die media aan een misdrijf en de berechting daarvan hebben besteed. En dat hangt voor een deel af van factoren die met de ernst van het misdrijf te maken hebben maar voor een deel ook niet. Een moord gepleegd op een dag dat zich ook een groot ander nieuwsfeit aandient (het kabinet valt, Obama winnaar van de verkiezingen, een aardbeving in Haïti) heeft minder kans groot nieuws te worden dan een vergelijkbare moord op een nieuwsluwe dag. Verdient de dader van de tweede moord dan een hogere straf dan de dader van de eerste moord?

> Het sterkste wapen van de rechter is zijn vonnis. Dat moet helder zijn en klinken als een klok. [...] Ik heb tot twee keer toe in de Promiscommissie gezeten. Tot twee keer toe bleek ik er vaak geen touw aan vast te kunnen knopen.
> (Breedveld 2008)

Als het publiek beter begrijpt op welke wijze een vonnis tot stand komt, zal dit de beeldvorming ten goede komen en wordt de altijd dreigende kloof tussen publiek en rechterlijke macht kleiner. Uit onderzoek blijkt namelijk dat het publiek in de meeste gevallen dezelfde beslissing zou nemen als de rechter, indien het over dezelfde informatie zou beschikken (Van de Bunt e.a. 2004).
Rechters geven ook steeds vaker aan zelf mogelijkheden te zien om zich nader te verklaren. Zo zegt Leendert Verheij (2009), president van het Amsterdamse gerechtshof dat rechters best wat toeschietelijker kunnen worden, als het gaat om publiciteit. Zolang het maar in een setting is waarin ze met respect behandeld worden. Hiermee bedoelt hij dat hij wel zou willen verschijnen in een programma als *Pauw & Witteman* maar dat een wat sneller programma als *De wereld draait door* voor zo'n toelichting wat minder geschikt is.

> Er moet ruimte zijn om echt in te gaan op wat er speelt. Rechters spreken niet in oneliners, ons werk bestaat in z'n aard uit nuanceringen; dat moeten media accepteren. Tegelijkertijd moeten wij gewoon leren om bondig en helder te formuleren.
> (Leendert Verheij 2009)

Catsburg en anderen (2009) pleiten eveneens voor een actiever mediabeleid, 'de koudwatervrees voorbij'. De begrijpelijkheid van de rechtspraak komt in de berichtgeving volgens hen tot uitdrukking in letterlijke of bijna letterlijke citaten uit de door gerechten beschikbaar gestelde documenten over de rechtszaak.

Deel II

De Persrichtlijn in werking

Bernadette Kester en Mirjam Goudswaard

6 Inleiding tot het onderzoek

De centrale vraag in dit deel van de rapportage is: hoe functioneert de Persrichtlijn 2008 en zijn de knelpunten opgelost die in eerder onderzoek naar voren kwamen? Daartoe is in 2010 een enquête gehouden onder een representatief deel van de betrokkenen bij deze persrichtlijn: communicatieadviseurs, communicatiemedewerkers, persrechters, rechtbankverslaggevers en rechters.[18] De enquête brengt op systematische wijze de ervaringen met en opvattingen over het functioneren van de relatie tussen journalistiek en rechtspraak in kaart.

6.1 Onderzoeksvragen

Eerder onderzoek naar de relatie tussen openbaarheid, media en rechtspraak toonde aan dat er na de instelling van de persrichtlijn van 2003 nog veel te verbeteren viel in de communicatie tussen rechtspraak en media (Malsch (2004, 2005). De knelpunten die toen, maar ook later in wetenschappelijke literatuur en publieke debatten, werden geconstateerd vormen de leidraad voor het voorliggende onderzoek naar het functioneren van de Persrichtlijn 2008. Dit maakt bovendien een vergelijking mogelijk tussen toen en nu.
Het onderzoek dat in 2010 werd uitgevoerd gaat uit van de volgende twee hoofdvragen:

- Zijn de knelpunten die in 2003 werden geconstateerd met de komst van de Persrichtlijn 2008 opgelost, en is inmiddels sprake van het gebruik van uniforme richtlijnen voor de contacten tussen pers en gerechten?
- Zijn er nieuwe problemen te constateren in de relatie tussen voorlichting, rechtspraak en journalistiek?

Om deze hoofdvragen genuanceerd en onderbouwd te kunnen beantwoorden, zijn er vragen geformuleerd die zijn voorgelegd aan de respondenten. Deze vragen gaan over:

- de beschikbaarheid van informatie;
- de bereikbaarheid van de voorlichters (afdelingen communicatie en persrechters);
- de toegankelijkheid van informatie en rechtszittingen.

18 Wanneer in de tekst sprake is van '(pers)voorlichters' of de 'afdeling communicatie' bedoelen we zowel communicatieadviseurs als communicatiemedewerkers. Hoewel de werkzaamheden van adviseurs en medewerkers van elkaar verschillen, hebben we in de enquête dit onderscheid achterwege gelaten. Het gaat in deze enquête immers zowel bij de medewerkers als bij adviseurs in de eerste plaats om hun contacten en ervaringen met de pers en vice versa.
De afdeling communicatie houdt zich onder meer bezig met het geven van voorlichting en informatie over rechtspraak in het algemeen en individuele rechtszittingen, aan pers en burgers. Het geven van mondelinge toelichting op rechterlijke uitspraken, het leveren van achtergrondgegevens, het schrijven van persberichten en het bijhouden van de website rechtspraak.nl behoren tot de belangrijkste taken van de *externe* communicatie.
Persrechters zijn een aparte groep voor wie het geven van voorlichting niet de hoofdtaak is. De persrechter is allereerst rechter en vervolgens voor een deel van de tijd vrijgesteld om journalisten te woord te staan over specifieke zaken en uitspraken toe te lichten.

Het streven was de enquête zo op te zetten dat deze op een aantal punten vergelijkbaar is met de vragenlijst die in 2003 is gebruikt.[19] Ook nu ligt de nadruk op de mening van communicatiemedewerkers, persrechters en (rechtbank)verslaggevers over diverse aspecten van openbaarheid en over hun rolopvatting. Bovendien hebben we de vragen nu ook voorgelegd aan de rechters. Het besluit om ook deze groep in het onderzoek te betrekken houdt onder meer verband met de toenemende aandacht van media voor de persoon en positie van de rechter. Rechters worden door nieuwsmedia steeds minder ontzien en kunnen zich niet langer aan vragen van journalisten onttrekken.
De enquête bevatte naast de vragen uit het onderzoek van Malsch ook nieuwe vragen; deze hadden betrekking op de groeiende rol van nieuwe media. Ze werden opgesteld na enkele vooraf gehouden proef-interviews met persrechters, een communicatieadviseur en twee journalisten. Zij gaven ons een eerste inzicht in de werking van de Persrichtlijn in de dagelijkse praktijk dat ons hielp de definitieve vragen op te stellen.[20]

6.2 Uitvoering: de enquête en de respondenten

Hoeveel personen zijn in 2010 voor de enquête benaderd? Van de voorlichters hebben 53 communicatiemedewerkers/adviseurs en alle 102 persrechters de enquête ontvangen. Van hen heeft ongeveer de helft (74) de vragenlijst ingevuld. De totale respons van communicatiemedewerkers en persrechters kwam daarmee op 48%. Van de groep journalisten is het exacte aantal dat de enquête heeft ontvangen, niet vast te stellen, omdat een deel van hen de enquête via de nieuwsredacties kreeg. In totaal zijn aan journalisten en redacties 223 verzoeken verstuurd om de enquête in te vullen respectievelijk door te sturen naar journalisten die zich met rechtbankverslaggeving bezighouden. In totaal hebben 94 journalisten de lijst ingevuld (in het onderzoek van Malsch was dit aantal 95). Van de in totaal 2400 rechters hebben 195 meegedaan aan de enquête.

19 We hebben voor dit onderzoek uitsluitend gebruik kunnen maken van de rapportages van het onderzoek uit 2003, zoals M. Malsch, 'Persvoorlichting en rechtbankverslaggeving' in *Rechtstreeks* nr. 2, 2004, p. 34-69; (en een bewerking hiervan in:) M. Malsch 'De media als intermediair: persvoorlichting en rechtbankverslaggeving' in M. Malsch & J.F. Nijboer, *De zichtbaarheid van het recht. Openbaarheid van de strafrechtspleging*, Deventer 2005, p. 99-136. Alleen de hierin genoemde (enquête)vragen en resultaten in percentages zijn gebruikt.

20 De enquêtes zijn online beschikbaar gesteld aan de respondenten. Via e-mails zijn de respondenten uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek. Communicatiemedewerkers van de gerechten en journalisten zijn benaderd door de onderzoekers van de Erasmus Research Centre for Media, Communicatie and Culture (ERMeCC) van de Erasmus Universiteit Rotterdam. De contactgegevens voor deze twee groepen zijn verstrekt door de Raad voor de rechtspraak. De rechters en persrechters zijn benaderd door de Raad voor de rechtspraak.
De respondenten hebben drie à vier weken de tijd gekregen om de enquête in te vullen en zijn daar twee keer aan herinnerd.

Tabel 1 Achtergrond respondentgroepen

De *communicatiemedewerkers* en *persrechters* die aan het onderzoek deelnamen zijn werkzaam bij:

- Rechtbank: 77%
- Hof: 15%
- College van beroep voor het bedrijfsleven: 5%
- Centrale raad van beroep: 3%

De *rechters* die aan het onderzoek deelnamen zijn werkzaam bij:

- Rechtbank: 69%
- Hof: 28%
- College van beroep voor het bedrijfsleven: 4%

Voor welk medium werken de *verslaggevers* die aan het onderzoek hebben meegewerkt?

- 75% houdt zich bezig met geschreven verslaggeving
- 24% doet verslag voor de radio
- 26% voor de televisie

Aan welk *type media* leveren verslaggevers hun bijdragen?

- 69% levert aan geschreven pers (krant of tijdschrift)
- 35% levert aan radio
- 35% levert aan televisie
- 75% levert aan internet

6.3 Resultaten

De resultaten van de enquête zijn hierna weergegeven, in de lopende tekst en in tabellen.[21] Daarbij is aan de respondenten bij een aantal vragen verzocht om hun oordeel nader toe te lichten in een commentaar. Een selectie van die commentaren is in de tekst opgenomen.[22] In tegenstelling tot de enquêteresultaten hoeven deze commentaren echter niet representatief te zijn. Wel illustreren ze hoe respondenten de knelpunten ervaren.

Bij de weergave en analyse van de enquêteresultaten is uitgegaan van eerder, in het onderzoek van Malsch (2004) en in het publieke debat, geconstateerde knelpunten in de relatie tussen rechtspraak en media. Deze knelpunten betreffen:

- *Beschikbaarheid* (van de informatie): wordt door de afdeling communicatie de gewenste informatie tijdig geleverd?
- *Bereikbaarheid* (van persvoorlichters en persrechters): hoe is de bereikbaarheid voor journalisten tijdens en na kantooruren, en is hierin een verschil waar te nemen ten opzichte van 2003?
- *Toegankelijkheid* (van de rechtszitting en de informatie): zijn de technische en andere faciliteiten, onder meer voor het maken van audiovisuele opnamen, verbeterd ten opzichte van 2003, is de privacy van de procesdeelnemers voldoende gewaarborgd zonder dat dit een probleem is voor de verslaggeving en spreken de professionele procesdeelnemers duidelijke taal?
- *Het functioneren van de Persrichtlijn 2008:* wordt de persrichtlijn in alle gerechten consequent toegepast[23] en wat is het algemene oordeel en welke suggesties

21 Opmerking bij de tabellen: dat de n-waarden van een groep respondenten in eenzelfde tabel soms verschillend zijn, komt doordat niet alle respondenten de enquête volledig hebben ingevuld. Dat de percentages opgeteld niet altijd op honderd procent uitkomen, komt doordat de percentages naar beneden of boven zijn afgerond.

22 In de selectie van kritische commentaren is gestreefd naar het voorkomen van herhalingen.

23 Deze vraag komt voort uit het doel van de persrichtlijn van 2003 en dient daarom opnieuw gesteld te worden.

Tabel 2a Wat beschouwen journalisten als belangrijk doel van rechtbankverslaggeving?

	Belangrijk	Neutraal	Onbelangrijk
a. Controleren van de rechtspraak (N=52)	92%	8%	-
b. Informeren over de rechtspraak (N=52)	94%	4%	2%
c. Vergroten van het vertrouwen in de rechtspraak (N=51)	30%	49%	22%
d. Bieden van amusement, ontspanning, verstrooiing (N=51)	20%	41%	40%
e. Signalering van geluiden uit de samenleving (N=52)	77%	21%	2%
f. Vergelding, normbevestiging en preventie (N=51)	38%	47%	16%

voor verbeteringen worden door de respondenten genoemd? Het antwoord op deze vraag wordt voor een groot deel gedestilleerd uit de antwoorden op de hiervoor genoemde vragen.

- *Wederzijdse waardering*: hoe verhouden zich de taakopvattingen van voorlichters en journalisten tot elkaar, hoe beoordelen voorlichters en rechters de diverse vormen van rechtbankverslaggeving, en hoe beoordelen journalisten hun eigen werk?

6.4 Journalisten en voorlichters over hun taken

De eerste drie terreinen waarop de knelpunten zich voordoen of voordeden – beschikbaarheid, bereikbaarheid en toegankelijkheid – zijn voorwaarden voor media om hun informatiefunctie te kunnen vervullen en in het verlengde daarvan hun waakhondfunctie. Beide functies zijn tevens essentiële voorwaarden voor het optimaal functioneren van een democratie. De *verslaggevers* zijn dan ook gevraagd aan te geven of zij het als hun taak zien om het vertrouwen in de rechtspraak te vergroten. Ongeveer de helft (49%) heeft daar geen uitgesproken mening over.
Wel vindt bijna een derde van de verslaggevers (30%) dit een belangrijk doel, terwijl een lager percentage (22%) dit een onbelangrijk doel vindt (zie tabel 2a).
Misschien is nog het meest verrassende van deze score dat niet iedere ondervraagde journalist deze stelling bij voorbaat afwijst. Immers het vergroten van vertrouwen in wat voor instelling dan ook wordt in de 'klassieke' journalistieke cultuur, waar informeren en controleren de belangrijkste taken zijn, niet tot de taken van een journalist gerekend.

Wat zien journalisten dan wel als hun taken? Niet zozeer het vergroten van vertrouwen in de rechtspraak, alswel het informeren over

Tabel 2b Wat moet het doel van persvoorlichting zijn volgens drie groepen respondenten?

	Verslaggevers	Voorlichters	Rechters
a. *Verstrekken van volledige en juiste informatie ten behoeve van verslaggeving.*	N=47	N=57	N=166
Belangrijk	100%	100%	95%
Neutraal	-	-	3%
Onbelangrijk	-	-	2%
b. *Bijdragen aan begrip voor uitspraken van rechters.*	N=46	N=57	N=165
Belangrijk	59%	95%	92%
Neutraal	30%	5%	6%
Onbelangrijk	11%	-	2%
c. *Vergroten van vertrouwen in de rechtspraak.*	N=46	N=57	N=165
Belangrijk	46%	100%	93%
Neutraal	44%	-	6%
Onbelangrijk	11%	-	1%
d. *Bijdragen aan en versterken van vergelding, normbevestiging en preventie.*	N=45	N=57	N=161
Belangrijk	31%	56%	50%
Neutraal	56%	37%	34%
Onbelangrijk	13%	8%	17%
e. *Verantwoording afleggen aan de burger.*	N=46	N=57	N=165
Belangrijk	76%	86%	70%
Neutraal	13%	11%	23%
Onbelangrijk	11%	4%	6%

(94%) en het controleren van (92%) de rechtspraak, zoals gezegd de twee klassieke doelen van de journalistiek in een democratische samenleving. Beide taken kunnen journalisten alleen realiseren wanneer hun toegang tot informatie wordt verschaft.

Alle (100%) *voorlichters*[24] zeggen daarentegen 'het vergroten van vertrouwen in de rechtspraak' en 'het verstrekken van volledige en juiste informatie' als de belangrijkste doelen van hun eigen werkzaamheden te zien, met direct in het verlengde daarvan (voor 95%): het 'bijdragen aan begrip voor uitspraken van rechters' en (86%) het 'verantwoording afleggen aan de burger' (zie tabel 2b).
Ook in 2003 had het vergroten van vertrouwen (95%), na de informatiefunctie (100%), voor voorlichters de hoogste prioriteit. Begrip kweken voor de uitspraken van de rechter stond toen op een derde plaats (85%) (Malsch 2005, p. 116).

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat voorlichters een ander accent leggen wanneer het gaat om de functie van openbaarheid van rechtspraak dan journalisten. Is die voor journalisten primair een voorwaarde om het publiek goed te informeren en de rechtspraak te controleren, voor rechtbankmedewerkers – voorlichters én rechters – ligt de nadruk op het bevorderen van vertrouwen in de rechtspraak.
Partijen zijn het wel eens over het belang dat er juiste en volledige informatie wordt verstrekt. Een adequate informatieverstrekking is immers een voorwaarde om de verschillende doelen te bereiken.

24 Alleen voor dit onderdeel van de enquête hebben we de persrechters en de afdeling communicatie bij elkaar gevoegd onder de noemer 'voorlichters'. Voor het overige scheiden we de twee groepen van elkaar.

7

Beschikbaarheid informatie

Voor de openbaarheid van de rechtspraak is het van belang dat persvoorlichters de gewenste informatie tijdig beschikbaar (kunnen) stellen. Met 'tijdig' doelen we op de snelheid waarmee de benodigde informatie wordt geleverd en op de juistheid en volledigheid van de informatie. Snelheid speelt in het journalistieke proces een steeds grotere rol, en journalisten kunnen sneller werken als zij niet lang hoeven te wachten op informatie. Willen journalisten hun taak goed kunnen doen, dan zijn persvoorlichters daarom min of meer gedwongen om zich aan het journalistieke ritme aan te passen. Slagen zij daarin en biedt de persrichtlijn daarvoor voldoende mogelijkheden?
Hetzelfde geldt voor de kwaliteit van de informatie die journalisten nodig hebben voor hun verslaggeving. Een deel van dit bronnenmateriaal – schriftelijke stukken en mondelinge toelichtingen of uitleg – wordt beschikbaar gesteld door de gerechten. Die informatie kan uiteenlopen van feitelijke gegevens – het tijdstip en de plaats van de rechtszitting, het misdrijf dat iemand ten laste is gelegd, de uitspraak – tot de achtergronden van de verdachte, het verloop van de rechtszitting en de motivatie voor het vonnis. De centrale vragen ten aanzien van dit aspect van de persrichtlijn luiden: welke informatie stelt de persvoorlichting van de gerechten beschikbaar, ontvangen journalisten deze tijdig en zijn zij tevreden over de geleverde informatie?

7.1 Snelheid

Uit het onderzoek van Malsch uit 2005 kwam op het punt van de snelle beschikbaarheid een negatief beeld naar voren. Een duidelijke meerderheid van de journalisten (84%) vond toen dat de reactiesnelheid van voorlichters te wensen over liet en driekwart vond de algemene servicebereidheid van voorlichters toen ontoereikend (Malsch 2005. p. 111). Dit was toen een duidelijk knelpunt en de vraag is of het dat in 2010 nog steeds is.
Dat valt mee. In 2010 geeft meer dan de helft (58%) van de journalisten aan de informatie altijd of heel vaak op tijd te krijgen en slechts een krappe 10% klaagt er nog over deze niet of nooit tijdig te krijgen.
Hieruit valt op te maken dat journalisten over het algemeen redelijk tevreden te zijn over de snelheid waarmee informatie door communicatiemedewerkers wordt geleverd, al blijft dit wel een punt van aandacht, omdat slechts 6% de informatie *altijd* op tijd ontvangt (tabel 3).

Tabel 3 Oordeel van journalisten over het geven van informatie

Journalist vindt dat hij/zij informatie op tijd krijgt: (N=68)	
Altijd op tijd	6%
Heel vaak op tijd	52%
Soms op tijd/soms niet op tijd	34%
Heel vaak niet op tijd	7%
Altijd veel te kort van tevoren	2%

7.2 Kwaliteit informatie

In het verlengde van de snelheid waarmee informatie wordt geleverd en om voorbereid een zitting te kunnen bijwonen is het natuurlijk ook van belang dat journalisten tijdig op de hoogte zijn van een zaak, de aard van deze zaak, de plaats, het tijdstip en eventueel ook het gerecht dat de zaak behandelt.
Een van de veranderingen in de Persrichtlijn 2008 ten opzichte van de persrichtlijn uit 2003, is dat de gerechten nu een week voor aanvang van de zitting (gratis) rollijsten ter beschikking dienen te stellen. En dat gebeurt vaak ook.

> We krijgen standaard alle rollijsten van de rechtbank […]. Heel prettig!

In het enquêteonderzoek geeft echter twee derde (65%) van de verslaggevers aan dat zij die rollijsten inderdaad gratis ontvangen, maar alleen als zij daarom vragen. Daartegenover staat dat ruim een derde (35%) ook na aanvraag de rollijsten níet ontvangt. Dat is geen gering percentage, temeer omdat in de gerechten die lijsten volgens de persrichtlijn moeten leveren.
Uit het commentaar dat de respondenten bij deze vraag leverden, blijkt bovendien nog dat de rollijsten niet altijd gratis en ook niet altijd volledig zijn.

> Een voornaam minpunt uit journalistiek oogpunt blijft dat arrondissementen in Nederland geen eensluidend beleid kennen. Een voorbeeld is het verzenden van de rechtbankrol. Het ene arrondissement stuurt de rol kosteloos op, een andere wil geld zien en een derde weigert toezending. Dat maakt een heel rare indruk. Meer transparantie zou fijn zijn.

Enkele verslaggevers opperen al om de lijsten digitaal te verzenden of toegankelijk te maken, een suggestie die inmiddels al door diverse gerechten in praktijk is gebracht.

Journalistieke bronnen
Naast de primaire informatie die de rollijsten bevatten, over tijd, zitting en plaats, staan journalisten vaak nog andere stukken ter beschikking, die meer inhoudelijke informatie over rechtszittingen bevatten die soms noodzakelijk kan zijn voor een journalistiek verslag. Het gaat daarin vaak over de procesdeelnemers, de dagvaarding, het vonnis of arrest en andere processtukken, die de journalist al dan niet via de afdeling communicatie bereiken.
Welke bronnen zeggen journalisten vooral te raadplegen in hun rechtbankverslaggeving, welke specifieke informatie willen journalisten ontvangen en hoe belangrijk zijn voorlichters in dezen?
De rechtbankverslaggevers geven aan over het algemeen veel gebruik te maken van ‘veldbronnen’. Daarin zijn verschillende typen te onderscheiden:

- professionele procesdeelnemers (officier van Justitie, advocaat, rechter);
- documenten (processtukken) afkomstig van professionele procesdeelnemers (dagvaardingen, pleidooien en vonnissen);
- niet-professionele procesdeelnemers (verdachte, slachtoffer, getuige);
- professionele voorlichters: toelichtingen door communicatiemedewerkers en persrechters.

Daarnaast is de verslaggever zelf ook ooggetuige[25] tijdens een zaak, indien hij of zij in eigen persoon de rechtszitting bijwoont. Hij is dan ook zelf een bron over de gang van zaken tijdens de zitting. Journalisten zijn algemeen van mening dat het bezoeken van een zitting onmisbaar is voor een gedegen verslaggeving over een zaak.[26]

Procesdeelnemers en de afdeling communicatie

Wanneer wordt gevraagd naar de belangrijkste bronnen die journalisten in hun rechtbankverslaggeving gebruiken, blijken vooral advocaten hoog te scoren, gevolgd door de voorlichters van het Openbaar Ministerie: de persofficier en parketvoorlichter (zie tabel 3). Beide soorten bronnen behoorden ook in 2003 al tot de populairste, zij het dat toen de persofficier en parketvoorlichter het meest in trek waren (Malsch 2005, p. 113), terwijl in 2010 de advocaat in dit opzicht met kop en schouders boven de andere partijen uitsteekt.
Advocaten zoeken in het belang van hun zaak steeds vaker contact met de media. Daarnaast is het duidelijk dat Nederland enkele mediagenieke advocaten kent die in menig *infotainment*- en nieuwsprogramma graag geziene gasten zijn. In 2003 bestond er nauwelijks verschil tussen de populariteit van advocaten en die van persofficieren/parketvoorlichters als bron (81% resp. 85%), terwijl dat verschil in 2010 met bijna 20% is toegenomen ten gunste van de advocaten (88% resp. 69%).
Ook valt in 2010 de 'opkomst' van het slachtoffer en de familie van het slachtoffer als bron op. Ook voor hen zou kunnen gelden dat journalisten hen vaker benaderen en/of dat zij (ook) zelf vaker de publiciteit zoeken, al hebben we dit nog niet empirisch kunnen staven.
Een middenpositie tussen de bronnen wordt ingenomen door de afdeling communicatie van de gerechten en de website RECHTSPRAAK.NL, terwijl de persrechter en de zaaksrechter het laagst scoren. Opvallend is daarbij dat de persrechter in 2003 beduidend *vaker* werd benaderd dan tegenwoordig (49% resp. 32%) terwijl de afdeling communicatie (toen communicatieadviseurs genoemd) *toen juist minder* werd geraadpleegd dan nu (38% resp. 54%). In beide gevallen gaat het om een verschil van bijna 20%.
Naar aanleiding van haar onderzoek schreef Malsch destijds (2005, p. 114) dat de persvoorlichters van de gerechten nog geen centrale positie hadden verworven als informatieverschaffer over de rechtspraak. In zeven jaar tijd is die positie beduidend versterkt. Ook het belang van de communicatiemedewerkers is

25 De journalist is dan 'een afstandelijk waarnemer, die de werkelijkheid aftast op informatie die voor zijn publiek interessant is.' (Rennen 2000, p. 53).

26 Hoewel 'bezoek rechtszitting' (als bron) niet als mogelijk antwoord in de enquête was opgenomen, is dit naar voren gekomen in de individuele commentaren bij de vraag.

toegenomen, terwijl de persrechter nu veel minder als bron wordt opgevoerd. Als we de nieuwe cijfers vergelijken met die uit 2003, dan zien we dat in 2010 het accent meer ligt op de afdeling communicatie als bron (zie tabel 4).

Tabel 4 Belangrijkste bronnen van rechtbankverslaggevers

	2010 (N=68)	2003 (N=95)
Advocaat	88%	81%
Persofficier of parketvoorlichter	69%	85%
Afdeling communicatie	54%	38%
Rechtspraak.nl	50%	Nvt
Slachtoffer	49%	Nvt
Familie slachtoffer of verdachte	43%	Nvt
Politie	40%	28%
Verdachte	35%	Nvt
Persrechter	32%	49%
Zaaksrechter	21%	7%
Anders	24%	Nvt

Dagvaardingen, vonnissen/arresten

Nu in zeker de helft van de gevallen de afdeling communicatie (inclusief website) en de persrechters door journalisten geraadpleegd worden, is het interessant te kijken welke specifieke informatie journalisten van hen wensen te ontvangen, en of zij tevreden zijn over de geleverde informatie. Hieruit valt af te leiden welke functie de voorlichting voor journalisten heeft, op welke manier zij ervan gebruikmaken, en of dit strookt met de ervaringen en taakopvatting van de voorlichters zelf.

Aan alle partijen is daarom verzocht om aan te geven om welke informatie zij het meest vragen respectievelijk welke informatie zij het meest verschaffen (zie tabel 5).

Van de journalisten geeft 62% aan dat zij geregeld tot vaak om vonnissen of arresten vragen en 44% geeft aan dat zij geregeld tot vaak om dagvaardingen verzoeken. In vergelijking met andere informatieaanvragen zijn dit de twee belangrijkste informatiebronnen die journalisten van communicatiemedewerkers of persrechters wensen te ontvangen. Strookt dit met de ervaring die voorlichters en persrechters hebben met de informatieaanvragen van journalisten? Wat vonnissen betreft is het antwoord positief, zowel communicatiemedewerkers (80%) als persrechters (74%) geven aan dat zij in elk geval zeer geregeld het verzoek krijgen deze informatiebron te verschaffen.

Minder eensluidendheid bestaat er over de vraag naar dagvaardingen: 44% van de journalisten zegt geregeld tot vaak om dagvaardingen te vragen, en ontvangt deze soms (14%) maar meestal nooit (86%) van de persrechter; en ook de communicatieafdelingen geven aan dagvaardingen soms (51%) tot nooit (31%) te verschaffen.

Hier is het belangrijk te vermelden dat dagvaardingen in strafzaken niet door het gerecht, maar door het Openbaar Ministerie ter beschikking worden gesteld of in elk geval ter

Tabel 5 Het vragen en verschaffen van informatie

Hoe vaak wordt welke informatie gevraagd door journalisten, respectievelijk verschaft door afdelingen communicatie en/of persrechters?

	Journalisten	Afdeling communicatie	Persrechters
a. *Vonnissen/arresten*	N=68	N=40	N=23
Nooit	6%	3%	4%
Soms	32%	18%	22%
Geregeld	43%	40%	57%
Vaak	19%	40%	17%
b. *Samenvattingen van vonnissen/arresten (vergelijkbaar met persbericht)*	N=64	N=40	N=21
Nooit	22%	5%	14%
Soms	38%	38%	38%
Geregeld	31%	37%	33%
Vaak	9%	20%	14%
c. *Dagvaardingen*	N=68	N=39	N=21
Nooit	19%	31%	86%
Soms	37%	51%	14%
Geregeld	10%	8%	-
Vaak	34%	10%	-
d. *Informatie over werkwijze/procedure gerecht*	N=67	N=40	N=23
Nooit	22%	2%	9%
Soms	58%	28%	78%
Geregeld	13%	55%	13%
Vaak	6,0%	15,0%	-
e. *Algemene juridische zaken*	N=66	N=40	N=23
Nooit	26%	5%	17%
Soms	58%	48%	74%
Geregeld	15%	40%	9%
Vaak	2%	8%	-

inzage worden aangeboden. Het komt voor dat het OM laat is met de definitieve teksten en in plaats daarvan samenvattingen aanbiedt. Vandaar dat voorlichters en persrechters zeggen dagvaardingen vooral te leveren in de vorm van een samenvatting of persbericht. Beide partijen, persrechters en communicatiemedewerkers, geven aan deze soms tot vrij geregeld te leveren, hetgeen overeenkomt met de mate waarin journalisten hierom verzoeken.

Desondanks lijkt bij journalisten ook de behoefte te bestaan om niet alleen een samenvatting of persbericht te ontvangen, maar ook en vooral de dagvaarding zelf te mogen inzien. Officieel behoort dit ook te kunnen. Volgens de Persrichtlijn 2008 zouden dagvaardingen 'tijdig voor de zitting ter inzage' moeten liggen. Uit enkele individuele commentaren die verslaggevers bij deze vraag leverden, komt echter naar voren dat dit niet altijd het geval is.

> Inzage in dagvaardingen is alleen geldig met een perskaart. De inkomenseis die daaraan gesteld wordt maakt het voor verslaggevers van huis-aan-huisbladen niet mogelijk om de dagvaardingen in te zien. Dit zou op een andere manier geregeld moeten zijn.

Een niet onbelangrijk punt bij de beschikbaarheid van dagvaardingen is dat er een embargo op rust 'tot aan het moment dat de zaak in het openbaar wordt behandeld. Tot dan kunnen de dagvaardingen immers nog worden ingetrokken en heeft de rechtszaak in feite niet bestaan', zo valt in de Persrichtlijn 2008 te lezen.

> De Persrichtlijn 2008 is een heel kleine verbetering, maar moet nog veel meer gaan zorgen voor transparantie. Zo zouden de dagvaardingen in strafrecht niet meer onder embargo moeten. De samenleving heeft het recht om vooraf te kunnen bepalen naar welke zaak ze gaan en welke zaken er zijn. Onbegrijpelijke regel.

Het embargo is mede bedoeld om onnodige inbreuken op de privacy te voorkomen. Volgens het commentaar van een communicatiemedewerker houdt niet elke journalist zich aan dit embargo, en wordt soms toch voortijdig informatie openbaar gemaakt.

> Landelijk blijft dat de lijnen niet altijd correct worden nageleefd. Een journalist ontvangt de dagvaardingen onder embargo. Met de dagvaardingen mag tot aan de zitting niets worden gepubliceerd. Toch gebeurt dit regelmatig. Landelijk verschilt het sterk hoe men hier mee omgaat. De een vindt het prima en de ander is er sterk op tegen. Ik zeg: de persrichtlijn moet leidend zijn.

Evenals dagvaardingen zijn volgens sommige commentaren van journalisten ook *vonnissen*

niet altijd direct beschikbaar. Dit komt overeen met de antwoorden die voorlichters geven, nadat hun gevraagd is of zij zelf wel de vonnissen van de rechter ontvangen, en zo ja, tijdig ontvangen. Het antwoord luidt dat 78% van de voorlichters (inclusief persrechters) de vonnissen geregeld (21%) tot altijd (44%) ontvangt. In 43% van de gevallen gebeurt dit bovendien 'heel vaak op tijd' en in slechts 3% van de gevallen gebeurt dit 'altijd op tijd' (tabel 6).

Tabel 6 Het al dan niet op tijd ontvangen van vonnissen van de rechter

Ontvangen de voorlichters (of persrechters) volgens hen vonnissen van de rechter? (N=63)	
Nooit	3%
Incidenteel	19%
Geregeld	21%
Vaak	13%
Altijd	44%

Vinden de voorlichters (of persrechters) dat zij de vonnissen op tijd ontvangen? (N=63)	
Altijd op tijd	3%
Heel vaak op tijd	40%
Soms op tijd, soms niet op tijd	41%
Heel vaak niet op tijd	11%
Altijd veel te kort van tevoren	5%

De rechtbank wijkt praktisch nooit van de persrichtlijn af. Integendeel, past deze zeer ruimhartig toe als het gaat om toelaten van camera's in de rechtszaal en het toesturen van vonnissen. Toch lijken de voorlichters hier een te positief beeld te schetsen. Wanneer we kijken naar de mate waarin rechters de vonnissen automatisch doorsturen naar de voorlichters, blijken bijna alle rechters (77%) dat nooit of slechts in een kwart van de zaken (21%) te doen, maar áls zij de vonnissen doorsturen, zegt 77% dat altijd op tijd te doen.
Kortom, kritiek op het aanleveren dan wel tijdig aanleveren van vonnissen lijkt hier in eerste instantie betrekking te hebben op de opstelling van sommige rechters. Van een van hen is het volgende commentaar:

> We willen heel graag alle vonnissen anonimiseren en op RECHTSPRAAK.NL zetten (heel goed voor de openheid/openbaarheid en het vertrouwen in de rechtspraak), maar als daar geen mensen voor worden beschikbaar gesteld houdt het op. De afdeling Communicatie wil het niet, zij moeten nota's schrijven.

Procesdossiers: wel gewenst, niet beschikbaar
Bij een ruime meerderheid (88%) van de verslaggevers bestaat de wens om ook het schriftelijke procesdossier te mogen inzien. Hoewel de toegankelijkheid tot het dossier de openbaarheid feitelijk ten goede zou komen en de vraag van verslaggevers naar deze bron van informatie begrijpelijk is, botst dit met de privacybescherming van de procespartij. Het is wettelijk niet toegestaan journalisten toegang tot deze bron te verschaffen. De meeste rechters realiseren zich dat ook, zo blijkt uit het volgende commentaar:

Tabel 7 Oordelen over openbaarheid en privacy

Wat vindt de respondent van het:

	Verslaggevers	Voorlichters	Rechters
a. *publiceren van de volledige naam van de verdachte*	N=48	N=54	N=138
Voor	16%	6%	6%
Niet voor/tegen	19%	17%	12%
Tegen	65%	77%	82%
b. *publiceren van herkenbare foto's en audiovisuele opnames van de verdachte*	N=48	N=54	N=137
Voor	10%	-	8%
Niet voor/tegen	25%	13%	10%
Tegen	67%	87%	85%
c. *publiceren van de volledige naam van het slachtoffer*	N=48	N=54	N=138
Voor	19%	-	1%
Niet voor/tegen	25%	20%	9%
Tegen	57%	80%	90%
d. *verschaffen van informatie aan de media over de privégegevens*[27] *van de rechter*	N=48	N=54	N=138
Voor	17%	-	2%
Niet voor/tegen	27%	11%	6%
Tegen	56%	89%	93%
e. *beschikbaar stellen van het dossier aan de media*	N=48	N=54	N=138
Voor	85%	15%	2%
Niet voor/tegen	10%	17%	12%
Tegen	4%	69%	86%

27 Met privégegevens wordt bedoeld, informatie over de (onder andere politieke) achtergronden van de rechter.

> Beperkte kennis van het dossier en van de rechtsstaat bij de journalisten staat tegenover de kennis van de (pers)rechter van het dossier, maar het is onmogelijk die kennis volledig met het publiek te delen in verband met allerlei geheimhoudingsverplichtingen.

Deze informatie kan dus niet door de gerechten beschikbaar worden gesteld. Voorlichters en rechters zijn in meerderheid (69% resp. 86%) tegen inzage van het dossier door journalisten (tabel 7), terwijl zij in individuele opmerkingen soms wel het gebrek aan dossierkennis van journalisten laken.[28] Met dossierkennis kunnen rechters echter ook doelen op kennis van de wet en/of het procesrecht, waarover journalisten wel kunnen beschikken.

Samenvattend kunnen we vaststellen dat journalisten veelvuldig gebruikmaken van advocaten als bron, en hoewel de afdeling communicatie misschien niet de hoofdbron van de berichtgeving is, vervult deze wel een belangrijke rol in de informatievoorziening. Op enkele kritische noties na blijken journalisten redelijk tevreden te zijn over de beschikbaarheid van rollijsten, dagvaardingen en vonnissen, en eveneens over de snelheid waarmee de informatie wordt verschaft en de aard van de informatie. Het belangrijkste punt van verschil is de beschikbaarheid van het procesdossier, maar dat is een wettelijke kwestie.

Een overgrote meerderheid (88%) van de ondervraagde journalisten krijgt geregeld tot altijd de informatie die zij voor hun verslaggeving wenselijk achten. Slechts 11% vindt dat hij of zij nooit of incidenteel de gewenste informatie ontvangt (tabel 8). Hierin is een duidelijke verbetering opgetreden in vergelijking tot 2003. Toen gaven de journalisten aan 'dat zij slechts zelden vonnissen of arresten via de gerechten krijgen'. Wat wel uit enkele toenmalige commentaren van journalisten naar voren kwam, was dat er binnen en tussen de gerechten geen uniform beleid leek te bestaan op het punt van het verstrekken van *vonnissen*. In de enquête van 2010 is op dit specifieke punt geen commentaar geleverd.

Tabel 8 Frequentie van de voorlichting door voorlichters

Hoe vaak krijgt de journalist de gevraagde informatie van de voorlichters? (N=68)	
Nooit	1%
Incidenteel	10%
Geregeld	37%
Heel vaak	29%
Altijd	22%

28 Naar aanleiding van een enquêtevraag over verschillen van inzicht tussen journalisten en rechters, meldden meerdere rechters het gebrek aan dossierkennis van journalisten over een rechtszaak, waardoor foutieve of onvolledige berichtgeving het gevolg zou zijn.

8

Bereikbaarheid persvoorlichters

Een van de knelpunten die zowel in het onderzoek van Malsch als in latere discussies naar voren kwamen, bleek de bereikbaarheid – zowel binnen als buiten de werktijd – van voorlichters.[29] Die werd door journalisten als onvoldoende, zo niet als slecht, gekwalificeerd.[30] De eerste vragen in de enquête van 2010 luidden dan ook: in welke mate zijn voorlichters (volgens journalisten) bereikbaar, en wat is het oordeel van journalisten over die mate van bereikbaarheid?
De antwoorden die deze vragen opleverden zijn gebaseerd op de ervaringen die journalisten hebben met de bereikbaarheid van voorlichters. Deze geven tevens een beeld van wat journalisten verwachten, of nodig zeggen te hebben om hun functie te kunnen uitoefenen, zoals de verwachting of behoefte dat voorlichters ook buiten werktijd bereikbaar zijn. Hieruit volgt meteen ook een tweede vraag: hoe bereikbaar vinden voorlichters en persrechters zichzelf? Een discrepantie tussen de ervaringen van verslaggevers en voorlichters kan betekenen dat de betrokkenen hun verwachtingen en wensen moeten bijstellen of dat mogelijkheden moeten worden verruimd.

8.1 Bereikbaarheid binnen werktijd

In 2010 is bijna de helft (48%) van de ondervraagde verslaggevers van mening dat de afdeling communicatie ruim voldoende (80% van de tijd) bereikbaar is en bijna een vijfde (18%) van de verslaggevers is zelfs zeer tevreden, omdat zij een volledige bereikbaarheid van de afdeling communicatie ervaren. Slechts een derde vindt dat de bereikbaarheid voor verbetering vatbaar is (tabel 9).
Deze uitslag wijst op een verbetering ten opzichte van de bereikbaarheid in 2003, toen maar liefst 67% van de verslaggevers de bereikbaarheid '(zeer) ontoereikend' vond.[31] Hierbij zijn drie kanttekeningen te plaatsen. Allereerst geven de cijfers aan dat er een onderscheid bestaat tussen de bereikbaarheid van communicatiemedewerkers en die van persrechters.

> Uiteindelijk lukt het meestal wel contact te leggen, maar dat is zelden meteen: (vanwege) zittingen en andere verplichtingen.

Ten tweede laat tabel 9 zien dat de ervaring van verslaggevers met de bereikbaarheid van voorlichters aanzienlijk verschilt van de mate waarin voorlichters zichzelf bereikbaar achten. Ten derde geven de kritische opmerkingen van de individuele respondenten er blijk van dat er nog wel het een en ander verbeterd kan worden aan de bereikbaarheid.

Wat de eerste twee punten betreft, is het onderscheid in bereikbaarheid tussen communicatiemedewerkers en persrechters evident en verklaarbaar. De eerste groep werkt tijdens kantooruren en zou dus in die uren bereikbaar (moeten) zijn. De persrechters echter zijn minder goed bereikbaar om de eenvoudige reden dat zij naast de functie van persrechter

29 In 2003 vond 95% van de journalisten de bereikbaarheid van persvoorlichters *buiten* werktijd '(zeer) ontoereikend'. (Malsch 2005, p. 111)

30 In 2003 vond 67% van de journalisten de bereikbaarheid van persvoorlichters *tijdens* werktijd '(zeer) ontoereikend'. (Malsch 2005, p. 111)

Tabel 9 Bereikbaarheid binnen werktijd van communicatieafdelingen en persrechters

Bereikbaarheid *binnen* werktijd van de afdeling communicatie en persrechters volgens henzelf en volgens journalisten

	Persrechters (N=23)	← Verslaggevers (N=69)	Verslaggevers → (N=71)	Afdeling communicatie (N=39)
100% van de tijd	13%	3%	18%	64%
80% van de tijd	17%	30%	48%	23%
60% van de tijd	39%	32%	30%	3%
40% van de tijd	17%	23%	4%	8%
20% van de tijd	9%	9%	-	3%
Nooit	4%	3%	-	-

immers ook die van gewoon rechter vervullen. Ze bevinden zich daarom op gezette tijden in een zitting en zijn daardoor niet altijd direct beschikbaar voor vragen van de pers.
Toch kunnen we op basis van de cijfers vaststellen dat de mate van bereikbaarheid in het algemeen als redelijk voldoende wordt ervaren wanneer bijna twee derde van de verslaggevers (62%) aangeeft dat de persrechters een aanzienlijk deel van de tijd (60-80%) bereikbaar zijn.
Deze ervaring komt overeen met de mate (56%) waarin persrechters zichzelf bereikbaar achten voor de pers. Het is zelfs opmerkelijk dat waar bijna een derde van de verslaggevers (30%) vindt dat de persrechter redelijk goed bereikbaar is, 80% van de tijd, persrechters daar zelf veel negatiever over denken; slechts 17% vindt zichzelf 80% van de tijd bereikbaar. Ondanks de geconstateerde relatieve tevredenheid laten de cijfers ook zien dat nog steeds één op de drie journalisten vindt dat de afdeling communicatie 40% van de tijd niet bereikbaar is.

> Vergelijk het met NS of Schiphol: die hebben een mobiel nummer voor piketdienst. Veel rechtbanken hebben geen mobiel nummer, en zijn derhalve ook vlak voor of na zitting – wanneer je graag snel een reactie wilt – onbereikbaar.

Een groter verschil in ervaring tussen voorlichting en journalisten valt waar te nemen wanneer het gaat om *volledige* (honderd

Tabel 10 Bereikbaarheid communicatieafdelingen en persrechters buiten werktijd

Bereikbaarheid afdeling communicatie en persrechters *buiten* werktijd volgens verslaggevers en volgens henzelf

	Afdeling communicatie (N=40)	← Verslaggevers (N=71)	Verslaggevers → (N=68)	Persrechters (N=22)
Altijd	33%	-	-	23%
Heel vaak	18%	9%	-	18%
Geregeld	8%	30%	24%	18%
Incidenteel	35%	45%	53%	18%
Nooit	8%	17%	24%	23%

procent van de werktijd) bereikbaarheid. Degenen die op gestelde tijden bereikbaar dienen te zijn vinden zichzelf meer of beter bereikbaar dan degenen die hen willen bereiken of nodig hebben. Met andere woorden: de waardering van communicatiemedewerkers en persrechters voor hun eigen werkzaamheden (en in dit geval ten aanzien van volledige bereikbaarheid) ligt aanzienlijk hoger dan hoe de verslaggevers dit punt waarderen.

8.2 Bereikbaarheid buiten werktijd

De situatie is anders wanneer het gaat om de bereikbaarheid *buiten* werktijd (tabel 10). Hier valt op dat maar liefst één op de drie voorlichters (33%) en één op de vier a vijf persrechters (23%) vinden dat zij buiten werktijd *altijd* voor verslaggevers beschikbaar zijn, terwijl die ervaring duidelijk niet wordt gedeeld door de verslaggevers. Maar liefst 62% van hen vindt de afdeling communicatie buiten werktijd nooit tot incidenteel bereikbaar, en zelfs 77% van de journalisten vindt dat de persrechter zelden tot nooit bereikbaar is buiten kantoortijd. Voorlichters achten zich dus vaker bereikbaar dan overeenkomt met de ervaring van journalisten.

Opmerkelijk is echter dat tegelijkertijd het grootste deel van de verslaggevers (90%) de voorlichters zelden of nooit buiten werktijd raadpleegt (tabel 11). Dit komt overeen met de ervaring van de afdeling communicatie en persrechters. Bovendien blijkt uit de individuele commentaren dat journalisten ook niet verwachten dat voorlichters per definitie dan bereikbaar zijn.

Tabel 11 Benadering van voorlichters buiten werktijd

Hoe vaak benaderen journalisten de voorlichters buiten werktijd volgens verslaggevers, afdelingen communicatie en persrechters?

	Verslaggevers (N=70)	Afdeling communicatie (N=40)	Persrechters (N=23)
Vaak	1%	3%	-
Geregeld	7%	8%	4%
Soms	73%	70%	44%
Nooit	19%	20%	52%

Tabel 12 Meningen over 24-uurs voorlichting

Stelling voorgelegd aan:	Verslaggevers (N=48)	Voorlichters (N=55)	Rechters (N=140)
Door de komst van internet is het belangrijk dat er 24 uur per dag voorlichting gegeven kan worden.			
Helemaal eens	21%	9%	4%
Eens	44%	33%	14%
Niet eens/oneens	25%	29%	29%
Oneens	8%	26%	45%
Helemaal oneens	2%	4%	7%

Kunnen we hieruit concluderen dat bereikbaarheid buiten werktijd geen issue van betekenis is?
Een aan de respondentgroepen voorgelegde stelling schept hierover wat meer duidelijkheid. Op de stelling 'door de komst van internet is het belangrijk dat er 24 uur per dag voorlichting gegeven kan worden' reageerde 65% van de verslaggevers positief (zie tabel 12).[32]
Dat de bereikbaarheid buiten werktijd in de nabije toekomst belangrijker zal worden (en

32 Hier bestaat een verschil in het aantal journalisten dat op de vraag respectievelijk op de stelling reageerde. In het eerste geval – de mate waarin verslaggevers de afdeling communicatie buiten werktijd bereikbaar vinden – antwoordden 71 verslaggevers terwijl op de stelling 48 verslaggevers hebben geantwoord. Dit verschil kan waarschijnlijk verklaard worden doordat de stelling meer aan het eind van de enquête stond en niet alle respondenten de gehele enquête hebben ingevuld. Er valt echter te concluderen dat 65% van het niettemin geringere aantal respondenten wel een overtuigende meerderheid is.

wellicht al is) blijkt uit de respons van de voorlichters (ditmaal inclusief de persrechters) op deze stelling. Hun meningen zijn namelijk verdeeld: in totaal 42% van de voorlichters ziet het belang in van een 24-uurs bereikbaarheid[33] (vanwege internet) tegenover 30% die daar het belang niet van inziet. Bijna een derde (29%) heeft hierover geen uitgesproken mening.

Op basis van deze cijfers kan worden geconcludeerd dat eerder meer dan minder voorlichters (inclusief persrechters) bereid zouden zijn om ook buiten kantooruren bereikbaar te zijn (immers een minderheid van 30% ziet *niet* het belang in van een continue bereikbaarheid).
Behoedzamer geformuleerd kunnen we stellen dat 42% de optie van continue bereikbaarheid in elk geval in overweging wil nemen.
Het verschil bij de rechters tussen degenen die het hier mee eens of mee oneens zijn, is met respectievelijk 28% en 52% aanzienlijk groter. Van hen heeft 29% geen uitgesproken mening. Het is niettemin duidelijk dat deze groep respondenten niet veel voelt voor een uitbreiding van de bereikbaarheid van voorlichters.
Hoewel over de bovengenoemde punten het laatste woord niet is gesproken, waarderen de verslaggevers de bereikbaarheid in het algemeen (uitgedrukt op een schaal van 1 tot 10) met een 7,5 en die van de persrechters met een 6,2.

De eerste score toont een ruime voldoende, een 6 voor de bereikbaarheid van persrechters zou meer te denken kunnen geven. Maar het resultaat kan evengoed een weerspiegeling zijn van het feit dat de voorlichtingstaken niet de hoofdtaken van persrechters zijn.

33 Van de voorlichters is 42% het eens met de stelling; 30% heeft geen duidelijke mening hierover (is het niet eens of niet oneens).

9

Toegankelijkheid van rechtszittingen

Uit het onderzoek kwam naar voren dat journalisten ook het eigen (oog)getuigenverslag belangrijk vinden om een rechtszitting te kunnen duiden. Een overgrote meerderheid (70%) van de verslaggevers bezoekt heel vaak tot altijd zelf de zittingen (slechts 1% zegt dat nooit te doen) en baseert zich in de verslaggeving dus ook op eigen opgedane kennis en ervaring. Het is voor verslaggevers daarom belangrijk te weten wat wel en niet is toegestaan in de diverse gerechten. Daarvoor is bekendheid met de persrichtlijn een vereiste. In het verlengde daarvan is het vanzelfsprekend ook belangrijk dat gerechten consequent zijn in het hanteren van die richtlijn. Hier ligt echter een probleem, zo blijkt uit ons onderzoek. Bekendheid met de huidige richtlijn is niet zozeer het probleem, 84% van de verslaggevers zegt de richtlijn te kennen. Dit is een duidelijke verbetering ten opzichte van 2003, toen slechts 43% van de journalisten aangaf de toenmalige richtlijn te kennen (Malsch 2004, p. 52).
Het probleem ligt vooral – zoals uit diverse commentaren naar aanleiding van de enquête blijkt – bij de inconsequente handhaving ervan door sommige gerechten. Zou dit verklaren waarom één op de vijf verslaggevers (23%) aangeeft niet te weten wat wel en niet is toegestaan in de gerechten (tabel 13), hoewel dus 84% zegt wel met de richtlijn bekend te zijn? Waarschijnlijk is het vooral hún stem die doorklinkt in een aantal regelmatig terugkerende commentaren waaruit blijkt dat de gerechten lang niet allemaal op één lijn zitten in het hanteren van de persrichtlijn, tot grote frustratie van deze journalisten.

Toegankelijkheid en openbaarheid gaan verder dan het fysiek aanwezig mogen zijn bij een rechtszitting. Om in alle wettelijk toegestane vrijheid aan informatie- of nieuws-

Tabel 13 Meningen over persrichtlijnen

	Eens	Niet eens/ niet oneens	Oneens
a. Het is op dit moment duidelijk wat de rechtbankverslaggever wel en niet mag in de verschillende gerechten.	66%	11%	23%
b. De huidige persrichtlijn is nog te stringent in de beperkingen die aan de rechtbankverslaggeving worden opgelegd.	43%	38%	19%
c. Het is belangrijk dat alle gerechten dezelfde regels hanteren voor het gebruik van apparatuur als laptop en telefoon.	76%	19%	4%
d. Alle gerechten mogen hun eigen regels hanteren als ze deze maar helder communiceren.	24%	13%	63%

garing te kunnen doen is het ook van belang dat:

a. de *faciliteiten* in de gerechten zodanig zijn dat journalisten hun werk efficiënt kunnen doen en er mogelijkheden zijn om (delen van) de rechtszitting op te nemen via *audiovisuele apparatuur*;
b. er duidelijke afspraken zijn over de *privacy* van de procesdeelnemers, in het bijzonder van de verdachte(n) en slachtoffer(s), en dat die afspraken niet zodanig streng zijn dat zij het journalistieke werk belemmeren;
c. de *taal* waarin juridische handelingen worden voltrokken (requisitoir, pleidooi, vonnissen) begrijpelijk is, inclusief die van de motivatie van vonnissen.

Het gaat hier kortom om facilitaire en in het bijzonder (media)technische (a), ethische (b) en talige aspecten (jargon) (c) van de directe toegankelijkheid van rechtszittingen voor journalisten. Stond in de voorgaande hoofdstukken in feite de indirecte toegankelijkheid centraal, informatievergaring onder andere via voorlichting, in dit hoofdstuk gaat het over de directe toegankelijkheid waarbij journalisten zelf als (ooggetuige)bron fungeren.

9.1 Faciliteiten

Als journalisten een rechtszitting verslaan, verplaatsen zij in feite hun werkplek van de redactieburelen naar de rechtszaal. Zeker bij grote zaken kan het voorkomen dat zij meerdere uren, dagdelen of zelfs dagen in de rechtszaal doorbrengen. De vraag is of gerechten daar voldoende rekening mee (zouden moeten) houden.
Dat in een aantal gerechten de praktische faciliteiten niet optimaal zijn, is voor sommige verslaggevers een punt van irritatie en een belemmering in het uitvoeren van hun werkzaamheden. In hun individuele commentaren geven zij aan dat in een aantal gevallen een ruimte ontbreekt van waaruit de rechtszaak te volgen zou zijn. Voor radioverslaggevers bijvoorbeeld is het van praktisch belang om tijdens de rechtszitting (buiten de rechtszaal) live verslag te kunnen doen. Maar ook eenvoudige zaken kunnen ontbreken, zoals voldoende zitruimte voor de pers, stopcontacten voor het gebruik van laptops, schrijftafels of tafels die groot genoeg zijn om de laptop op te plaatsen, enig zitcomfort en een kantine om de lunch te gebruiken.
Ook voorzieningen die steeds belangrijker worden in de 24/7-nieuwsverslaggeving voor 'oude' en nieuwe media kunnen ontbreken. Zo komt liveverslaggeving via blogs of twitter steeds vaker voor. Een goede internetverbinding is daarvoor essentieel, maar die schijnt nog wel eens te ontbreken, zo klinkt in een aantal individuele commentaren door. Overigens staan journalisten niet alleen in deze kritiek, ook voorlichters zijn van mening dat deze praktische voorzieningen voor verbetering vatbaar zijn (tabel 14).

Tabel 14 Meningen over verbeteringen van de persrichtlijn

De richtlijn heeft nieuwe regels nodig voor digitale liveverslaggeving via Twitter en weblogs.

	Verslaggevers (N=48)	Voorlichters (N=55)	Rechters (N=136)
Eens	63%	71%	63%
Niet eens/oneens	23%	16%	24%
Oneens	15%	13%	12%

De Persrichtlijn 2008 heeft ten opzichte van die van 2003 voor een sterke uitbreiding gezorgd van de mogelijkheden audiovisuele middelen te gebruiken, in het bijzonder bij strafzaken. Meer momenten van de strafzitting dan voorheen mogen worden opgenomen. Behalve 'de opkomst van de rechtbank, de opening van de zitting door de voorzitter, de voordracht van de tenlastelegging […] en het doen van de uitspraak', mogen nu ook het requisitoir in strafzaken en de pleidooien worden opgenomen. Slechts in uitzonderingsgevallen (wanneer de veiligheid in het geding is) wordt hiervan afgeweken (*Persrichtlijn 2008*, p. 10). Het is de rechter die dat dan bepaalt:

> Openbaarheid is essentieel. Maar een rechtszaak is vooral tekst en televisie is vooral beeld. Dat moet worden onderkend. De tv moet verslag doen en voorkomen moet worden dat de zitting zich aanpast aan de tv, zoals in de politiek helaas gewoonte is geworden.

Professionele deelnemers mogen dus in principe altijd worden gefilmd, de niet-professionele deelnemers alleen als zij daarvoor zelf toestemming geven en als de rechter het goed vindt:

> De burger mag zien en waarnemen wat de rechterlijke macht doet en hoe beslissingen tot stand komen en waarop die berusten. De burger mag ook zien en ervaren hoe het systeem zichzelf corrigeert om tot onafhankelijke beslissingen te blijven komen. De rechters vormen de beroepsgroep met het meeste toezicht. Openbaarheid van hetgeen wij doen (belastingzittingen behoren ook openbaar te zijn) voedt het vertrouwen van de burger en van de samenleving als geheel.

Maar niet alle rechters denken zo over audiovisuele rechtbankverslaggeving. Zij vinden zelfs dat die de openbaarheid soms niet ten goede komt:

Tabel 15 Meningen over Persrichtlijn 2008 t.o.v. 2003

Is de Persrichtlijn 2008 een verbetering?

	Verslaggevers (N=50)	Voorlichters (N=55)	Rechters (N=146)
Ja, verbetering	38%	60%	28%
Nee, geen verbetering	12%	6%	6%
Nee, verslechtering	-	-	3%
Geen mening	50%	35%	64%

Tabel 16 Meningen over belemmeringen door de persrichtlijn bij werkzaamheden

Is de persrichtlijn een belemmering bij werkzaamheden?

	Verslaggevers (N=44)	Voorlichters (N=55)
Geen belemmering	66%	91%
In geringe mate een belemmering	32%	9%
Een zware belemmering	2%	-

Filmende pers en rechtstreekse geluidsverslaggeving horen niet in de rechtszaal. De openbaarheid is er niet mee gediend, integendeel, de media zijn uit op sensatie en rellerigheden. Zie de vechtpartij in de Deventer moordzaak van Louwes met de parketpolitie die zeven keer die avond te zien was. Over de inhoud van de zaak (openbaarheid) is nauwelijks iets meegedeeld. Zie verder het drama voor de rechtspraak in de zaak Wilders.

Vinden de gebruikers de Persrichtlijn 2008 nu ook een verbetering? Ja, zegt 38% van de verslaggevers, 60% van de voorlichters en 28% van de rechters. Maar als dezelfde partijen aangeven dat respectievelijk 50%, 35% en 64% van hen geen mening hierover te hebben, kunnen we niet echt spreken van een overtuigend antwoord (tabel 15). Dit heeft onder meer met de gestelde vraag te maken. Spreken van een verbetering impliceert een vergelijking met een vroegere situatie, en lang niet alle journalisten kunnen die vergelijking maken, bijvoorbeeld om de eenvoudige reden

dat ze toen nog geen journalist waren. Hetzelfde geldt voor voorlichters en rechters.

Op de vraag of de richtlijn dan een belemmering vormt, geeft 32% van de verslaggevers aan die inderdaad soms een belemmering te vinden.

> Werkt soms belemmerend, soms juist als 'breekijzertje' om een onwillige ervan te overtuigen dat we toch echt recht hebben op iets.

Zowel voor het grootste deel van voorlichters (91%) als van de journalisten geldt echter dat zij de richtlijn geenszins als belemmering ervaren (tabel 16). Waarover verslaggevers (63%), voorlichters (72%) en rechters (63%) een uitgesprokener mening hebben en zonder al te grote onderlinge verschillen, is dat de richtlijn verbeterd dient te worden op het punt van digitale liveverslaggeving via Twitter en weblogs. Zo noemen verslaggevers vaak de onduidelijkheid of laptops en opnameapparatuur gebruikt kunnen of mogen worden:

> De huidige richtlijn geeft geen duidelijkheid omtrent het gebruik van gsm/laptop met internetverbinding in de rechtszaal, in deze tijd noodzakelijke hulpmiddelen voor snelle verslaggeving. In de praktijk bepaalt vaak de dienstdoende bode wat 'mag' en wat niet.

Een van de voorlichters wijst ook op het risico van snelle twitterverslaggeving:

> Ik ben er geen voorstander van dat journalisten direct vanuit de zittingzaal berichten kunnen sturen. Het lijkt me beter als de journalist de hele zitting ervaart. Vandaar dat ik voorstander zou zijn van het verbieden van communicatiemiddelen in de rechtszaal. Het enige wat toelaatbaar is, lijkt me een opnameapparaatje, zodat journalisten voor zichzelf informatie kunnen opnemen om die later goed te kunnen verwerken.

Hoewel alle partijen bezwaar kunnen maken tegen het maken van opnamen, behoudt de rechter altijd het laatste woord en een meerderheid van de verslaggevers (69%) is het daar ook mee eens, evenals een meerderheid van de voorlichters (75%) en rechters zelf (87%) (tabel 17). Maar ook al zijn rechters tegenstander van live-verslaggeving – niet live uitzenden, dit is niet beheersbaar en vaak onevenwichtig – ze realiseren zich wel dat de praktijk kan afwijken van wat zij wenselijk achten.

> Het is nogal naïef om te denken dat hierop veel invloed kan worden uitgeoefend. De rechter zal er steeds rekening mee moeten houden dat opnames (ook ongevraagd) worden gemaakt.

Volgens de ervaring van alle drie de partijen echter wordt door de procesdeelnemers zelden bezwaar gemaakt en nog het minst door de rechter en het Openbaar Ministerie. Het meest geregeld maken advocaten of de procederende partijen bezwaar (tabel 18).

Tabel 17 Meningen over het maken van opnamen tijdens zittingen

De rechter heeft altijd het laatste woord als het gaat om het toelaten van de audiovisuele pers bij zittingen.

	Verslaggevers N=48	Voorlichters N=55	Rechters N=140
Helemaal eens	27%	35%	54%
Eens	42%	40%	33%
Niet eens/oneens	17%	11%	8%
Oneens	15%	13%	4%
Helemaal oneens	-	2%	1%

Tabel 18 Frequentie van bezwaren tegen het maken van opnamen

Hoe vaak maken procesdeelnemers bezwaar tegen het maken van opnamen?

	Volgens verslaggevers	Volgens voorlichters	Volgens rechters
Gerecht/rechter	N=46	N=54	N=129
Nooit	54%	63%	64%
Soms	44%	37%	33%
Geregeld	2%	-	2%
Vaak	-	-	-
Openbaar Ministerie	N=45	N=54	N=118
Nooit	69%	65%	81%
Soms	31%	35%	19%
Geregeld	-	-	1%
Vaak	-	-	-
Advocaat	N=46	N=54	N=125
Nooit	24%	32%	64%
Soms	50%	57%	33%
Geregeld	22%	9%	3%
Vaak	4%	2%	-
Partij(en)	N=45	N=54	N=124
Nooit	27%	11%	54%
Soms	47%	67%	38%
Geregeld	22%	15%	6%
Vaak	4%	7%	2%

In alle gevallen dient de rechter het eventuele besluit om opnamen te verbieden – en hiermee af te wijken van de regels – duidelijk te motiveren. Volgens 45% van de verslaggevers motiveert de rechter nooit zijn of haar besluit om af te wijken van de regels (tabel 19). Minder dan de helft van de rechters (43%) beaamt dit inderdaad nooit te doen, terwijl 20% zegt dit vaak wel te doen (tabel 20). Hoewel het eerste niet helemaal conform de regels is, moet ter relativering hieraan worden toegevoegd dat bijna alle rechters (97%) die aan de enquête meededen zeggen soms of slechts nooit van de richtlijn af te wijken, hetzelfde geldt voor voorlichters (96%) (tabel 21).

Tabel 19 Frequentie van motiveringen bij afwijkingen

Hoe vaak geeft de rechter een motivering bij het afwijken van de regels?

	Verslaggevers (N=38)
Nooit	45%
Soms	24%
Geregeld	21%
Vaak	11%

Tabel 20

Hoe vaak geeft de rechter een motivering bij het afwijken van de regels?

	Voorlichter (N=39)	Rechter(N=60)
Nooit	23%	43%
Soms	28%	20%
Geregeld	13%	17%
Vaak	36%	20%

Tabel 21 Frequentie van afwijkingen

Hoe vaak wijkt u af van de richtlijn?

	Voorlichter (N=52)	Rechter (N=118)
Nooit	48%	84%
Soms	48%	13%
Geregeld	4%	3%

9.2 Privacy

Het doel van de uitbreiding van de richtlijnen met betrekking tot audiovisuele media is het stimuleren van grotere openbaarheid en transparantie van de rechtspraak. Tegelijkertijd mag het recht op privacy van vooral de niet-professionele procesdeelnemers niet in het geding komen. Dit zagen we hiervoor reeds bij de ontoegankelijkheid van het dossier voor journalisten. Het onderzoek uit 2003 toont aan dat een meerderheid van de journalisten het toen eens was met de geldende beperkingen omwille van de bescherming van de privacy van verdachten of getuigen (Malsch 2005, p. 124). Een overgrote meerderheid toont zich ook in 2010 tegenstander van het opheffen van deze beperkingen (tabel 7).
Ook ten aanzien van het niet publiceren van volledige namen en herkenbare beelden (zowel foto's als tv-opnamen) van verdachten of slachtoffers zitten verslaggevers redelijk op één lijn met voorlichters en rechters. Toch vindt nog ruim de helft van de rechters (54%) dat de bescherming van de privacy van de procesdeelnemers verslechterd is met de uitbreiding van mogelijkheden voor de audiovisuele pers (tabel 22).

Tabel 22 Oordelen over de verruimde audiovisuele mogelijkheden

Welke gevolgen hebben de verruimde mogelijkheden voor audiovisuele verslaggeving op de volgende punten?

	Verslaggevers	Voorlichters	Rechters
a. *Bescherming van de privacy van de procesdeelnemers*	N=49	N=54	N=138
Verslechterd	10%	22%	54%
Gelijk gebleven	88%	69%	46%
Verbeterd	2%	9%	1%
b. *De kwaliteit van verslaggeving door de audiovisuele pers*	N=49	N=54	N=136
Verslechterd	2%	-	7%
Gelijk gebleven	31%	35%	38%
Verbeterd	67%	65%	55%

Tabel 23 Oordelen over cameragebruik

De richtlijn moet voor cameragebruik voorzien in opties waarbij de verdachte onherkenbaar in beeld gebracht wordt.

	Verslaggevers (N=45)	Voorlichters (N=55)	Rechters (N=137)
Eens	78%	51%	76%
Niet eens/oneens	18%	29%	10%
Oneens	4%	20%	14%

De andere helft van de rechters geeft echter aan dat de situatie gelijk gebleven is, en een meerderheid van de voorlichters en verslaggevers is het daarmee eens. Dit kan geïnterpreteerd worden als een positieve uitkomst van de Persrichtlijn 2008: ruimere mogelijkheden, ofwel een grotere toegankelijkheid, voor de (audiovisuele) pers, zonder dat de privacy van de procesdeelnemers wordt aangetast.
Dit wil nog niet zeggen dat er ook op dit vlak geen verbeteringen mogelijk zijn. Zo is de

respondentgroepen de volgende stelling voorgelegd: *De richtlijn moet voor cameragebruik voorzien in opties waarbij de verdachte onherkenbaar in beeld wordt gebracht*, bijvoorbeeld door het gebruik van balkjes, gezichten die vervaagd zijn, stemvervorming et cetera. Allen reageerden hier positief op: 78% van de journalisten, 51% van de persvoorlichters en 76% van de rechters is het hier volkomen mee eens. Opvallend is dat de voorlichters hier nog het minst voorstander van zijn, één op de vijf (20%) is het hiermee oneens, terwijl bijna één op de drie (29%) hier geen duidelijke mening over heeft (tabel 23).

9.3 Rechtstaal

Niet alleen technische voorzieningen en een zeker comfort helpen verslaggevers in het uitvoeren van hun werk, ook de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken of vonnissen zijn belangrijk, zo niet van ultiem belang om tot een goede verslaggeving te komen. In 2003 vond bijna de helft van de verslaggevers het taalgebruik van de rechter tijdens zittingen en mondelinge uitspraken 'weinig begrijpelijk' (Malsch 2005, p. 118). Het probleem van de (on)begrijpelijkheid gold vooral bij de motivering van het vonnis, die in 2003 het minst begrijpelijk werd gevonden (Malsch 2004, p. 55).
Is dit probleem inmiddels verholpen? Dat lijkt het geval te zijn. In 2010 vindt ongeveer vier vijfde (81%) de motivering van de vonnissen wel begrijpelijk (tabel 24). Dit correspondeert met een evenredig percentage (80%) van de rechters dat zegt geregeld tot altijd rekening te houden met de begrijpelijkheid wanneer zij het vonnis schrijven. Eveneens een evenredig percentage (21%) zegt hier nooit of soms rekening mee te houden.

Tabel 24 Oordelen over motiveringen van vonnissen

Vinden verslaggevers de motivering in de vonnissen begrijpelijk of onbegrijpelijk? (N=51)	
Begrijpelijk	81%
Neutraal	18%
Onbegrijpelijk	4%

Hoewel in het kader van de openbaarheid en transparantie van de professionele procesdeelnemers verwacht wordt dat zij helder en begrijpelijk Nederlands spreken, zijn de processtukken (dagvaardingen, vonnissen) vaak in juridisch jargon gesteld. Aangezien lang niet iedere journalist een juridische achtergrond heeft, en dit met het verdwijnen van rechtbankverslaggeving als journalistiek specialisme ook niet langer vereist is, is het des te belangrijker dat vonnissen duidelijk worden uitgelegd.
Het mondeling toelichten van rechterlijke uitspraken is dan ook een van de taken van voorlichters, waaraan de persrechters – naar eigen zeggen – gemiddeld 23 minuten per week besteden en communicatiemedewerkers meer dan een half uur (tabel 25). Aan het vergroten

Tabel 25 Tijd besteed aan voorlichting

Hoeveel minuten per week besteden voorlichters in 2010 en 2003 aan welke taken?

	2010 Communicatie-medewerkers/ adviseurs (N=43)	Pers-rechters (N=30)	2003 Communicatie-medewerkers/ adviseurs (N=31)	Pers-rechters (N= 32)
Mondelinge toelichting op rechterlijke uitspraken geven	37	23	40	60
Persberichten schrijven	32	15	30	10
Algemene informatie over de rechtspraak geven	51	23	100	20
Opzoeken en navragen van achtergrondgegevens	72	9	140	40
Audiovisuele media in de zittingszaal regelen	31	4	60	10
Collega's adviseren over persvoorlichting	52	6	50	20
Uitspraken op Rechtspraak.nl plaatsen	22	3	40	10
Actualiteiten op Rechtspraak.nl schrijven	46	4	40	-
De leesbaarheid van vonnissen vergroten	3	-	-	-

van de leesbaarheid van vonnissen wordt echter door beide respondentgroepen minimaal tijd besteed (drie minuten door voorlichters, terwijl persrechters hier helemaal geen tijd aan besteden).
Deze tijdsscore staat in schril contrast tot de tijd die in 2003 aan deze zaken werd besteed, in elk geval wat de persrechter betreft. Toen besteedden persrechters nog een uur aan het geven van mondelinge toelichting op uitspraken.
De tijdsbesteding van voorlichters hieraan is ongeveer hetzelfde gebleven. Deze was in 2003 veertig minuten (Malsch 2005, p. 109).

De relatief geringe tijdsbesteding aan een belangrijk onderdeel van de rechtszitting kan betekenen dat de motivering van het vonnis, uitgesproken in de rechtszaal zelf, voldoende duidelijk is en dat dit knelpunt in 2010 grotendeels lijkt te zijn opgeheven. Dit neemt niet weg dat nog steeds bijna een op de vijf verslaggevers de onderbouwing van vonnissen niet begrijpelijk vindt en dit punt van kritiek bovendien regelmatig in de individuele commentaren naar voren komt.

10

Waardering

Hoe zien voorlichters en rechters het werk van de verslaggevers die hun gerechten bezoeken? Hoe waarderen zij de diverse aspecten van de rechtbankverslaggeving? Wat is hun oordeel over de juridische kennis, objectiviteit en distantie, weergave van achtergrond en context, volledigheid en juistheid van de berichtgeving? Hoe beoordelen zij de schrijvende pers, tv-journalistiek, radioverslaggeving en internetjournalistiek? En ten slotte, hoe bezien zij de opkomst van burgerjournalistiek?
Deze naar de diverse deelaspecten en media uitgesplitste vragen hebben we voorgelegd aan voorlichters (dat wil zeggen de afdeling communicatie en de persrechters) en rechters. De antwoorden kunnen we opvatten als een indicatie voor het vertrouwen van beide groepen in de rechtbankverslaggeving.

10.1 Voorlichters en rechters over de schrijvende pers

Wat het oordeel over de verslaggeving in kranten en tijdschriften betreft, valt als eerste op dat voorlichters en rechters het niet met elkaar eens zijn (tabel 26). Gemiddeld is 34% van de voorlichters negatief over de verslaggeving in het algemeen tegenover 45% van de rechters**.** Vooral het gebrek aan *volledigheid* van het journalistieke verslag en het ontbreken van voldoende juridische *kennis* zijn de rechters een doorn in het oog (resp. 61% en 45%).[34]
Voor voorlichters zijn deze beide punten veel minder een issue, slechts een vijfde (in beide gevallen 19%) van hen vindt de *volledigheid* van de berichtgeving en de juridische *kennis* inadequaat.
Als we deze scores vergelijken met die in het onderzoek van 2003, zien we dat die nauwelijks veranderd zijn. Rechters maakten toen geen deel uit van de respondenten, maar voorlichters waardeerden in 2003 de juridische kennis van verslaggevers (15%) en de volledigheid van de berichtgeving (18%) het laagst. De hoogste waardering kregen ook toen objectiviteit (34%) en weergave achtergrond en context (34%) (Malsch 2005, p. 123).
In 2010 oordelen voorlichters het meest positief over de *juistheid* van de berichtgeving (56%), de *objectiviteit* en distantie van de journalist (47%) en over de mate waarin journalisten hun verslag van *context* en achtergrond voorzien (eveneens 47%). Als rechters iets van het journalistieke werk als adequaat bestempelen – slechts 18% van hen – dan is dat de *objectiviteit* en distantie van journalisten.
We kunnen hieruit concluderen dat voorlichters een redelijk groot vertrouwen hebben in de schrijvende pers, maar dat rechters een minder hoge dunk van hen hebben.

Benieuwd naar hoe verslaggevers hun eigen werk of dat van hun beroepsgroep beoordelen in deze zaken hebben we hun dezelfde vragen voorgelegd. Hoewel meestal een meerderheid zichzelf op de meeste terreinen als adequaat bestempelt, zien we dat journalisten hun *objectiviteit* en distantie het hoogst waarderen en dat 77% zichzelf op dit terrein

34 Ook voor de rechters geldt dat 51% negatief oordeelt, omdat 33% geen duidelijke mening heeft.

Tabel 26 Oordelen over de geschreven pers

	Voorlichters	Rechters	Verslaggevers
a. Juridische kennis	N=57	N=155	N=72
Inadequaat	19%	45%	6%
Neutraal	44%	42%	24%
Adequaat	37%	12%	70%
b. Objectiviteit/distantie	N=57	N=154	N=73
Inadequaat	14%	38%	7%
Neutraal	38%	44%	16%
Adequaat	47%	19%	77%
c. Weergave van de achtergrond/context	N=57	N=153	N=73
Inadequaat	18%	38%	12%
Neutraal	35%	46%	32%
Adequaat	47%	16%	56%
d. Volledigheid	N=57	N=153	N=73
Inadequaat	19%	61%	14%
Neutraal	44%	33%	30%
Adequaat	37%	7%	49%
e. Juistheid van de berichtgeving	N=57	N=153	N=73
Inadequaat	14%	41%	4%
Neutraal	30%	51%	33%
Adequaat	56%	9%	63%

als adequaat beschouwt. Ook het hebben van voldoende juridische *kennis* scoort hoog bij hen (70%).
Het minst adequaat achten journalisten zichzelf wanneer het gaat om de *volledigheid* van de verslaggeving (14% inadequaat) en de weergave van *context* en achtergrond van de desbetreffende rechtszaak (12% inadequaat).

Dit komt in grote lijnen overeen met de beoordeling van rechters en voorlichters. Het zou kunnen duiden op het heersende gebrek aan tijd om uitvoeriger op zaken in te gaan, een gebrek aan informatie en/of op het feit dat nieuwsredacties journalisten te weinig ruimte gunnen voor hun rechtbankverslaggeving.

10.2 Televisiejournalistiek

In de beoordeling van de televisieverslaggeving (tabel 27) vinden we in grote lijnen hetzelfde patroon als bij de beoordeling van de geschreven pers. Rechters zijn over de hele linie opnieuw negatief gestemd maar wel in grotere mate dan de voorlichters (gemiddeld resp. 49% en 27%). Opmerkelijk is echter dat rechters wel in meerderheid stellen dat de kwaliteit van de audiovisuele media verbeterd is sinds de Persrichtlijn 2008 in werking is getreden, maar van algehele tevredenheid is duidelijk geen sprake.

Tabel 27 Oordelen over televisieverslaggeving

	Volgens voorlichters	Volgens rechters	Volgens verslaggevers
a. Juridische kennis	N=57	N=147	N=71
Inadequaat	34%	49%	26%
Neutraal	42%	42%	34%
Adequaat	25%	10%	40%
b. Objectiviteit/distantie	N=57	N=146	N=71
Inadequaat	25%	46%	14%
Neutraal	49%	40%	32%
Adequaat	26%	14%	53%
c. Weergave van de achtergrond/context	N=57	N=147	N=71
Inadequaat	21%	44%	23%
Neutraal	44%	42%	45%
Adequaat	35%	14%	32%
d. Volledigheid	N=57	N=147	N=71
Inadequaat	37%	64%	33%
Neutraal	47%	30%	45%
Adequaat	16%	6%	23%
e. Juistheid van de berichtgeving	N=57	N=146	N=71
Inadequaat	16%	43%	14%
Neutraal	33%	48%	34%
Adequaat	51%	10%	53%

Zowel rechters als voorlichters vinden dat televisiejournalisten, evenals hun schrijvende collega's, het meest in gebreke blijven als het gaat om de volledigheid, respectievelijk 64% en 37% van de respondenten vindt deze inadequaat. Televisiejournalisten zien volledigheid en het bieden van *context* zelf ook als hun zwakste plekken (resp. 33% en 23%).
De tijd die een televisieverslaggever krijgt om een onderwerp toe te lichten is meestal zeer beperkt, althans in een nieuwsuitzending. Bovendien geldt voor de televisiejournalistiek vaak de genadeloze wet: geen beelden, geen (zend)tijd.
Inderdaad is het beschikbare beeldmateriaal van een rechtszitting, van de verdachten of slachtoffers óf zeer beperkt (denk aan het talrijke malen herhaalde beeld van Holleeder op zijn scooter) óf het ontbreekt ten enenmale (onder meer door de restricties in verband met bescherming van privacy). Dat journalisten mede daarom vaak hun toevlucht (moeten) nemen tot een kort interview met een advocaat of persofficier is al aan de orde gekomen bij het brongebruik.
Net als de schrijvende pers wordt ook aan televisiejournalisten zowel door rechters als door voorlichters gebrek aan (voldoende) juridische *kennis* verweten. Opvallend is dat de journalisten wat dit punt betreft ook kritisch naar zichzelf kijken, na *volledigheid* wordt hun juridische *kennis* door journalisten als het meest inadequaat gedefinieerd.
Waar zijn de respondenten het meest positief over? Zowel de helft van de voorlichters als van de journalisten beoordelen de juistheid van de berichtgeving als het meest adequaat. Daarnaast zijn televisiejournalisten zelf ook erg tevreden over de objectiviteit van de verslaggeving.
De rechters zijn nog het meest positief, zij het zeer gematigd, over de objectiviteit en weergave van de context in de verslaggeving (in beide gevallen 14%). Maar voorlichters oordelen positiever over de schrijvende pers dan over de televisiejournalistiek.

10.3 Radioverslaggeving

Zien we in de beoordeling van de radioverslaggeving dezelfde trends? Grotendeels is dat inderdaad het geval. Rechters zijn opnieuw beduidend negatiever dan voorlichters. Tabel 28 laat zien dat rechters ook hier vooral de onvolledigheid van de verslaggeving en het gebrek aan juridische kennis laken (resp. 45% en 40%). Als voorlichters al kritisch zijn, dan geldt dat ook voor deze aspecten van de radioverslaggeving, maar dan in aanzienlijk mildere percentages (resp. 17% en 18%). De 18% die vindt dat juridische kennis tekortschiet, wordt namelijk weer ruimschoots opgeheven door het feit dat ruim een derde (37%) van de voorlichters de juridische kennis van radiojournalisten wel adequaat acht. Ook beoordelen voorlichters, en rechters in mindere mate, de juistheid van de berichtgeving, de objectiviteit en weergave van de achtergronden als het meest adequaat. Het zelfbeeld van journalisten is wat de radioverslaggeving betreft opnieuw over de hele

Tabel 28 Oordelen over radioverslaggeving

	Voorlichters	Rechters	Verslaggevers
a. Juridische kennis	N=57	N=130	N=68
Inadequaat	18%	40%	14%
Neutraal	46%	49%	38%
Adequaat	37%	12%	49%
b. Objectiviteit/distantie	N=57	N=128	N=65
Inadequaat	5%	34%	3%
Neutraal	56%	50%	35%
Adequaat	38%	15%	62%
c. Weergave van de achtergrond/context	N=57	N=129	N=66
Inadequaat	12%	32%	14%
Neutraal	54%	50%	49%
Adequaat	33%	18%	38%
d. Volledigheid	N=57	N=129	N=66
Inadequaat	17%	45%	14%
Neutraal	49%	44%	56%
Adequaat	33%	11%	31%
e. Juistheid van de berichtgeving	N=56	N=127	N=66
Inadequaat	7%	29%	6%
Neutraal	456%	56%	38%
Adequaat	48%	15%	57%

linie positief. Iets kritischer zijn de verslaggevers over de weergave van de achtergronden en context.

10.4 Internetverslaggeving en burgerjournalistiek

Zagen we bij de verschillende klassieke nieuwsmedia in grote lijnen hetzelfde beeld naar voren komen, ten aanzien van de internetverslaggeving is sprake van een afwijkend beeld (tabel 29). Weliswaar zijn ook hier de rechters weer de meest kritische partij, maar ze zijn dat nu in meerderheid. Dat wil zeggen dat (bijna) alle aspecten van deze tak van de journalistiek door méér dan de helft van de rechters als inadequaat wordt beoordeeld. In de voorgaande gevallen bleef dat percentage

Tabel 29 Oordelen over internetverslaggeving

	Voorlichters	Rechters	Verslaggevers
a. Juridische kennis	N=55	N=125	N=68
Inadequaat	44%	58%	35%
Neutraal	47%	38%	35%
Adequaat	9%	4%	30%
b. Objectiviteit/distantie	N=54	N=125	N=68
Inadequaat	45%	59%	33%
Neutraal	44%	36%	38%
Adequaat	11%	5%	29%
c. Weergave van de achtergrond/context	N=54	N=125	N=68
Inadequaat	44%	56%	41%
Neutraal	46%	37%	35%
Adequaat	9%	6%	24%
d. Volledigheid	N=54	N=125	N=68
Inadequaat	44%	65%	36%
Neutraal	44%	31%	38%
Adequaat	11%	4%	26%
e. Juistheid van de berichtgeving	N=54	N=125	N=68
Inadequaat	34%	57%	29%
Neutraal	56%	39%	43%
Adequaat	11%	4%	27%

altijd onder de vijftig procent, uitgezonderd wat de beoordeling van de volledigheid van geschreven en televisieverslaggeving betreft. Verder valt op dat de afstand tussen rechters en voorlichters in hun negatieve beoordeling hier het kleinst is.
Nog opvallender is dat de journalisten zelf de internetverslaggeving vaker als inadequaat dan adequaat beoordelen – met uitzondering van objectiviteit – dan de verslaggeving door de klassieke media. Het meest ontevreden zijn de journalisten (37%) over de weergave van achtergrond en context, wat ook gold voor de berichtgeving door de andere media, maar daar waren de percentages beduidend lager. Omdat internetverslaggeving in de enquête

niet nader is gedefinieerd, is het niet geheel duidelijk hoe de respondenten deze hebben opgevat: als professionele internetjournalistiek ten behoeve van nieuwssites als NU.NL, klassieke nieuwsmedia of blogs en Twitter of dat de respondenten internetjournalistiek vooral hebben geassocieerd met burgerjournalistiek onder andere ten behoeve van *social media*-sites. Dat laatste lijkt aannemelijk, aangezien professionele journalisten zich hier voor het eerst in meerderheid kritischer naar de 'eigen' beroepsgroep zouden opstellen. Anderzijds is het verschil tussen het oordeel 'adequaat' en 'inadequaat' meestal zo klein, dat dit even-goed een weerspiegeling kan zijn van de onduidelijkheid die mogelijk is opgeroepen door de algemeenheid van de term. Een derde optie is nog dat journalisten het gebruik van blogs en Twitter, zowel door professionele als niet-professionele journalisten, sowieso kritischer bejegenen.

Hoe voorlichters (inclusief persrechters) en rechters denken over burgerjournalistiek blijkt vooral uit het commentaar dat door deze groepen geleverd is bij de vraag of er wel of geen regels moeten komen waarin onderscheid wordt gemaakt tussen professionele en burgerjournalisten. Enkele voorlichters benadrukken dat dit onmogelijk is.

> Journalisten vormen geen beschermde beroepsgroep. Een onderscheid maken tussen een professionele journalist en een burgerjournalist is daarom onmogelijk omdat er geen goede criteria te geven zijn. Er zijn hele goede burgerjournalisten en hele slechte professionele journalisten en omgekeerd. Rechtspraak is openbaar, iedereen mag daar op zijn eigen manier verslag van doen.
>
> Het onderscheid is moeilijk te maken. Je kunt wel kijken of het medium waarvoor men zegt op te treden, bestaat, en je zult moeten kijken naar de kans op misbruik (gelet op het verleden).

Van de persvoorlichters vindt ruim de helft (56%) dat die onderscheidmakende regels wenselijk zijn.

> Onderscheid is zinvol in verband met toepassing van de persrichtlijn, die is bij burgerjournalisten vaak niet bekend. Dat leidt tot gedoe.

Minder dan de helft van rechters (41%) vindt het niet nodig dat er regels komen die het mogelijk maken burgerjournalisten van professionele te onderscheiden, hoewel ook bij deze groep zorgen leven over de rechtbankverslaggeving door burgerjournalisten.

> Met echte journalisten kun je afspraken maken (onder meer over privacybescherming bij berichtgeving) en voor hen geldt de persrichtlijn. Bij de 'burgerjournalist' is het risico veel groter dat op een voor procesdeelnemers onwenselijke

wijze wordt bericht en dat de burgerjournalist zijn persoonlijke belangen dient met de berichtgeving (bijvoorbeeld een vete met een van de procesdeelnemers).

De percentages maken hooguit duidelijk dat er nog onduidelijkheid bestaat over de status en invloed van burgerjournalisten op de rechtbankverslaggeving. Meer inzicht bieden de toelichtende commentaren die bij de vraag zijn geleverd. Sommige voorlichters overwegen wat de gevolgen van een dergelijk onderscheid zouden kunnen zijn.

> Zou mogelijk onwerkbaar worden als iedere niet geaccrediteerde journalist te woord moet worden gestaan. Enige professionaliteit mag ook van journalisten worden verlangd.

> Een burgerjournalist is niet meer dan een gewone burger, dient niet gelijk gesteld te worden aan een professional en behoort geen recht te hebben op journalistieke faciliteiten.

> Professionele journalist heeft een bijzondere positie in de wet (denk aan het verkrijgen van een uitspraak) en is beroepshalve ook aan te spreken op zijn/haar werk (tegen een journalist kun je bij de Raad voor de journalistiek een klacht indienen). Dit maakt dat je op gelijkwaardiger niveau met elkaar werkt. Een burgerjournalist is wat mij betreft niet anders dan een gewone burger met dat verschil dat hij zijn bevindingen op het internet zet. Gewone publieksvoorlichting is hier dus op zijn plaats en geen persvoorlichting. Het zou dus fijn zijn als er regels komen waar we naar kunnen verwijzen.

Epiloog

Verbeteringen

We kunnen constateren dat sinds 2003, maar ook sinds de instelling van de Persrichtlijn 2008, nog niet alle knelpunten zijn opgelost, maar dat er wel veel is verbeterd in de relatie tussen rechtspraak en media en ook in concrete zin tussen voorlichters en journalisten.
In 2003 velden de respondenten een negatief oordeel over de 'reactiesnelheid en servicebereidheid' (hier samengevat onder het kopje 'beschikbaarheid informatie') van de afdeling communicatie. Dit punt is in 2010 aanzienlijk verbeterd.
Ook waar in 2003 de afdeling communicatie van de gerechten, volgens een meerderheid van de respondenten slecht bereikbaar was, blijkt dit in 2010 sterk verbeterd te zijn.
Hetzelfde geldt voor de toegankelijkheid zoals we die hier hebben gedefinieerd. In 2003 waren betrekkelijk weinig verslaggevers bekend met de toenmalige richtlijn, er was sprake van onduidelijkheid ten aanzien van het gebruik van audiovisuele middelen tijdens de rechtszitting en het taalgebruik van rechters (vooral in het motiveren van vonnissen) liet te wensen over. In 2010 blijken klachten over deze punten grotendeels te zijn verholpen.
We schrijven 'grotendeels', omdat voor al deze punten geldt dat zij nog steeds voor verbetering vatbaar zijn. Zo laat de bereikbaarheid van in het bijzonder de persrechter nog te wensen over en zou de bereikbaarheid, met het oog op internetverslaggeving, ook buiten werktijd mogen worden uitgebreid. De snelheid waarmee communicatiemedewerkers informatie toegankelijk maken, laat eveneens te wensen over, en er zijn nog grote verschillen tussen de gerechten als het gaat om het aanleveren en beschikbaar stellen, bij voorkeur digitaal, van rollijsten en andere processtukken (dagvaardingen, vonnissen). Ook de onderbouwing van gerechtelijke uitspraken door rechters kan begrijpelijker, maar ook voorlichters, en vooral persrechters zouden aan de uitleg ervan meer aandacht mogen besteden, aldus verslaggevers.
Op het terrein van de faciliteiten die gerechten journalisten bieden, valt eveneens het nodige te verbeteren, vooral wanneer het gaat om internetaansluitingen en (zit- en werk)comfort.

Knelpunten en dilemma's

Na de vaststelling dat veel van wat sinds 2003 is verbeterd nog niet optimaal is, komen we bij de knelpunten of dilemma's. Die hebben tot op zekere hoogte ook te maken met de veranderingen die zich het afgelopen decennium in het medialandschap hebben voorgedaan:

- de openbaarheid van de rechtspraak kan op gespannen voet staan met de bescherming van de privacy van procesdeelnemers door de opkomst van burgerjournalistiek en digitale liveverslaggeving;
- de openbaarheid van de rechtspraak wordt beperkt, omdat de wet verhindert dat journalisten het procesdossier kunnen inzien; opheffen van dat verbod zou echter

de privacy van niet-professionele procesdeelnemers kunnen aantasten;
- over de kwaliteit van de rechtbankverslaggeving heerst ontevredenheid;
- de gerechten gaan niet allemaal op dezelfde manier om met de pers(richtlijn).

Openbaarheid versus privacy: burgerjournalistiek in de rechtszaal

Op het eerste terrein doet zich een knelpunt voor dat te maken heeft met de audiovisuele en digitale liveverslaggeving (blogs, Twitter) in relatie tot de bescherming van de privacy van procesdeelnemers. Dit issue raakt direct het terrein van transparantie of openbaarheid van rechtspraak. De Persrichtlijn 2008 voorziet weliswaar in regels over wat wel en niet is toegestaan in de rechtszaal, maar deze regels, die algemeen als vrij duidelijk worden ervaren, hebben vooral betrekking op radio- en televisieverslaggeving en geven geen uitsluitsel over (de grenzen van) digitale liveverslaggeving via gsm, smartphones en laptops.
Wat de bescherming van privacy betreft, bleek uit het onderzoek dat de meeste verslaggevers weliswaar zeer genegen zijn die privacy te beschermen, maar we weten niet welke positie 'niet-professionele' verslaggevers (burgerjournalisten) tegenover privacy innemen. De inschatting bestaat dat vooral deze groep zich bedient van voor iedereen beschikbare opnametechnieken om verslag te doen van een rechtszitting – onder andere voor *social media*-sites – hoewel ook steeds meer professionele journalisten zich hiervan bedienen (blogs en Twitter). Het gebruik van deze media in de rechtszaal is minder zichtbaar en dus minder controleerbaar voor rechters en communicatiemedewerkers.
Journalist is een vrij beroep en 'de pers' is dan ook niet nader gedefinieerd in de persrichtlijn. Niettemin houden professionele journalisten – in dienst van een nieuwsorganisatie en in het bezit van een perskaart – zich doorgaans aan een journalistieke code. Burgerjournalisten zouden zich hier niet aan gebonden (hoeven te) voelen, met alle risico's voor de privacy van procesdeelnemers van dien.
Dat deze groep een lastige positie inneemt, wordt nog versterkt door het algemene dedain dat burgerjournalisten ten deel lijkt te vallen, als we afgaan op het oordeel van de drie respondentgroepen over de kwaliteit van internetverslaggeving (ervan uitgaande dat de respondenten hiermee ook en misschien wel vooral op de burgerjournalistiek doelen), maar bovenal wanneer we het oordeel van de rechters bezien inzake de wenselijkheid voor onderscheid makende regels.
Een rechtszitting is in principe openbaar voor burgers, maar hoe openbaar kan een zitting zijn voor burgerjournalisten die geen formele relatie onderhouden met communicatiemedewerkers (zij kunnen immers geen perskaart tonen)? Over hun rechten en plichten vermeldt de richtlijn geen specifieke regels.
Tot concrete proporties teruggebracht behelst deze vraag in feite de kwestie van journalistieke professionaliteit, met andere woorden:

wie mag zich in deze context journalist noemen en wie niet? Ofwel wie is de 'pers' voor wie de persrichtlijn bedoeld is?

Openbaarheid versus privacy: beschikbaar stellen procesdossiers

Of procesdossiers voor de pers openbaar moeten worden gemaakt is een vraag die feitelijk al door de wet is beantwoord. Uit de literatuurstudie en de enquête komt meerdere malen naar voren dat, wil de rechtspraak daadwerkelijk openbaar en transparant zijn naar de burger, er meer inzage zou moeten zijn in de manier waarop het proces gevoerd is, getuigen zijn gehoord en vonnissen tot stand zijn gekomen. Een doorsnee rechtszitting in Nederland is vooral een papieren proces, waarin veel onzichtbaar blijft.
Het is echter ook duidelijk dat op dit punt de wet de bescherming van privacy verkiest boven openbaarheid in de media. Dit heeft gevolgen voor de rechtbankverslaggeving. Een van de klachten van journalisten is dat zij geen toegang hebben tot procesdossiers, en zich daardoor onvoldoende in het proces zouden kunnen verdiepen. Journalisten hebben daardoor een informatieachterstand en kunnen als gevolg daarvan hun informerende, maar vooral hun controlerende functie niet voor honderd procent uitoefenen.
Het dilemma is nu dat communicatiemedewerkers en vooral rechters, verslaggevers bekritiseren over hun gebrek aan juridische én dossierkennis (het laatste komt vooral naar voren in de commentaren van rechters), terwijl zij zelf in hoge mate tegenstanders zijn van het openbaar maken van dossiers voor de pers. Als de wet al op dit punt veranderd zou worden, doemt onmiddellijk een nieuw dilemma op: hoe zou dan de bescherming van de privacy van procesdeelnemers gewaarborgd kunnen worden?

Kwaliteit van rechtbankverslaggeving

De enquêtevragen waarin aan voorlichters en rechters gevraagd werd de kwaliteit van het werk van journalisten te beoordelen laat bovenal zien hoe gering het vertrouwen van rechters is in de kwaliteiten van verslaggevers, vooral in vergelijking tot het (redelijk positieve) oordeel van voorlichters over journalisten.
Als we echter kijken naar de commentaren die rechters hebben wanneer het onderscheid tussen professionele en burgerjournalistiek aan de orde is, wordt vooral de laatste met veel dedain bejegend ten gunste van de professionele journalistiek 'waarmee je afspraken kunt maken' en 'die gebonden zijn aan journalistieke codes'.
Eveneens in de vragen met betrekking tot het beoordelen van elkaars werk, kwam meerdere malen naar voren dat verslaggevers, volgens de andere respondenten, vooral in gebreke blijven wanneer het de volledigheid betreft.

Uniformiteit regelgeving ten aanzien van de pers

Zeer geregeld komt in de enquête en het commentaar van verslaggevers naar voren dat gerechten niet consequent zijn in het naleven van de regels uit de persrichtlijn.

Deel III

Berichtgeving over drie geruchtmakende rechtszaken onderzocht

Nel Ruigrok en Nadia Ismaïli

11

Drie geruchtmakende zaken in de media

In dit derde deel van het onderzoek wordt verslag gedaan van een inhoudsanalyse naar de berichtgeving over drie geruchtmakende rechtszaken in de dagbladen, op televisie en op verschillende *social media*. De Persrichtlijn 2008 richt zich op de samenwerking tussen de gerechten en de journalisten en schept de voorwaarden waaronder de media kunnen berichten. Deze inhoudsanalyse laat zien hoe de rechtbankverslaggeving vorm krijgt in de verschillende fasen van een rechtbankproces. De inhoudsanalyse heeft een exploratief karakter. Op basis van de uitkomsten kunnen geen algemene conclusies getrokken worden over de wijze waarop rechtspraak vorm krijgt in de berichtgeving in Nederlandse media.[35] Wel kunnen de uitkomsten aanleiding geven tot reflectie op de wijze waarop gerechten de media (en het publiek) van informatie voorzien en de mate waarin zij erin slagen in deze rechtszaken de openbaarheid van rechtspraak te realiseren in termen van transparantie, responsiviteit en toegankelijkheid (begrijpelijkheid).

Op basis van de besproken literatuur in Deel I van deze rapportage is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd:

- In hoeverre besteden de verschillende media aandacht aan de rechtszaken?
- In hoeverre zien we de opkomst van burgerjournalistiek in de berichtgeving terug?
- Respecteren de media de privacy van de verdachte?
- In hoeverre is de berichtgeving gebaseerd op informatie vanuit de rechtspraak (transparantie)?
- In hoeverre is de rechtspraak navolgbaar in de berichtgeving (transparantie)?
- In welke mate besteden de media aandacht aan overwegingen van rechters die samenhangen met maatschappelijk opvattingen over de rechtszaak (responsiviteit)?
- In hoeverre vinden we uitspraken van rechters (letterlijk) terug in de berichtgeving (begrijpelijkheid/toegankelijkheid)?

11.1 Rechtszaken en dataverzameling

In overleg met de begeleidingscommissie is ervoor gekozen de berichtgeving over een beperkt aantal rechtszaken te onderzoeken. Besloten werd zaken te kiezen die aan de volgende criteria voldeden:

- er is in 2009/2010 een vonnis in de zaak geveld, een uitspraak gedaan, een beslissing gevallen;
- de zaak is geruchtmakend geweest, heeft veel publiciteit getrokken;
- de zaken zijn onderling uiteenlopend van aard.

Om deze zaken te vinden werd de berichtgeving die had plaatsgevonden over rechtszaken in de periode 2009-2010 gescand met behulp van een automatische inhoudsanalyse. Dit leverde een tamelijk lange lijst van rechtszaken op die veel publiciteit kregen.[36] Uit de vijftien rechtszaken die de meeste artikelen genereer-

35 Zie voor een eerste aanzet Ruigrok, Ismaïli en Goelema, 2011.

36 De scan is uitgevoerd op de volgende dagbladen: *De Telegraaf*, *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *Metro*, *Spits*, *De Pers*. *Algemeen Dagblad* viel om technische redenen buiten de boot, er is (nog) geen digitale versie van de opgemaakte krant beschikbaar.

den, hebben we daarna in overleg met de begeleidingscommissie drie zaken gekozen om nader te analyseren, te weten:

- Laura Dekker, ook bekend als 'het zeilmeisje'. Meisje van dertien jaar wil om de wereld zeilen, waarop rechter haar op verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming onder toezicht plaatst (familierecht).
- Benno L., zwemleraar, veroordeeld wegens seksueel misbruik van minderjarige meisjes met een beperking (strafrecht).
- Saban B., veroordeeld wegens vrouwenhandel, mishandeling en het leidinggeven aan een criminele organisatie, verblijft in afwachting van de behandeling van het hoger beroep in hechtenis. Hof te Arnhem geeft hem een week verlof om zijn pasgeboren kind te bezoeken. Tijdens dit verlof vlucht hij naar Turkije (strafrecht).

In de praktijk bleek het onmogelijk om alle media in onze inhoudsanalyse op te nemen. Dat zou teveel bezwaren opleveren, in termen van geld, tijd en beschikbaarheid van materiaal. Daarom is gekozen voor een verdere beperking, en wel tot:

- Zeven landelijke dagbladen (*De Telegraaf*, *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *Metro*, *Spits* en *De Pers*);
- Twee tv journaals: NOS-JOURNAAL (20.00 uur) en HART VAN NEDERLAND (19.30 uur);
- Drie websites die de actualiteit volgen: GEENSTIJL.NL, FOK.NL en NUJIJ.NL.

De zeven opgenomen dagbladen garanderen een behoorlijke spreiding over lezerspublieken en belangstellingssferen. Het lezerspubliek van *De Telegraaf* is qua opleidingsniveau, leeftijdsopbouw en politieke voorkeur de vrijwel perfecte dwarsdoorsnee van de bevolking. De krant besteedt relatief veel aandacht aan *human interest* en shownieuws en relatief weinig aan politiek en ander institutioneel nieuws. *NRC Handelsblad*, *Trouw* en *de Volkskrant* hebben over het algemeen lezers met een wat hoger opleidingsniveau en zijn wat hun accenten betreft in meer of minder sterke mate het spiegelbeeld van *De Telegraaf*. De drie gratis dagbladen *Metro*, *Spits* en *De Pers* ten slotte worden relatief veel door gebruikers van het openbaar vervoer gelezen en hebben vooral onder jongeren een groot bereik. (Bakker & Scholten 2011, p. 18-23)

Om te beginnen zijn daarna alle artikelen geselecteerd in *De Telegraaf*, *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *Metro*, *Spits* en *De Pers* waarin een van de trefwoorden Laura Dekker, Saban B. dan wel Benno L. voorkomt in de periode augustus 2009 tot augustus 2010. Niet alle drie de zaken genereerden gedurende deze periode steeds nieuws. Zo strekte de zaak Laura Dekker zich uit over de hele periode, maar bestreek de zaak Saban B. een aanzienlijk kortere periode.
Vervolgens is voor alle artikelen die op deze manier overbleven, vastgesteld of ze over de rechtszaak en het onderliggende conflict gingen of meer over bijkomende, andere zaken.
Zo ontstond een verzameling van uiteindelijk 699 krantenartikelen (tabel 1).

Tabel 1 Overzicht aantal artikelen in de dagbladen per zaak en per dagblad

	Laura Dekker	Saban B.	Benno L.	Totaal
de Volkskrant	62	40	47	149
De Telegraaf	35	66	21	122
NRC Handelsblad	48	37	31	116
Trouw	39	43	20	102
Metro	45	21	32	98
Spits	29	16	27	72
De Pers	19	16	5	40
Totaal	277	239	183	699

Tabel 2 Overzicht aantal nieuwsitems per medium

	Laura Dekker	Saban B.	Benno L.	Totaal
NOS journaal	14	5	9	28
SBS Hart van Nederland	8	7	11	26
Totaal	22	12	20	54

Wat de berichtgeving op televisie betreft, werden de nieuwsuitzendingen van de NOS (het vroege NOS-JOURNAAL van 20.00 uur) en van SBS (HART VAN NEDERLAND, om 19.30 uur) onderzocht.[37] Hiermee kozen we voor twee elkaar nauwelijks overlappende nieuwsuitzendingen aan het begin van de avond.[38] Van deze uitzendingen werden de afleveringen waarin Laura Dekker, Saban B. en Benno L. werden genoemd, geteld (tabel 2) en nader geanalyseerd.

Van de nieuwe *social media* zijn de discussiefora GEENSTIJL.NL, FOK.NL en NUJIJ.nl in het onderzoek betrokken. Voor zover valt na te gaan, werden op deze drie sites de meeste

37 Van het RTL nieuws hadden wij de presentatieteksten van de nieuwslezer niet ter beschikking. Om deze reden werd het RTL nieuws niet betrokken in deze analyse.

38 Behalve in nieuwsuitzendingen komen (straf)rechtszaken ook met enige regelmaat ter sprake in actualiteitenrubrieken en praatprogramma's. Het argument om deze programma's in dit onderzoek buiten beschouwing te laten is even prozaïsch als actueel: gebrek aan financiële middelen.

Tabel 3 Overzicht aantal nieuwsitems per social medium

	Laura Dekker	Saban B.	Benno L.	Totaal
Fok.nl	3.732	91	246	4.069
GeenStijl.nl	5.378	558	8.460	14.396
Nujij.nl	217	66	24	307
Totaal	9.327	715	8.730	18.772

publieksreacties naar aanleiding van de onderzochte rechtszaken achtergelaten (tabel 3).

11.2 Methode van dataverzameling

De artikelen en nieuwsitems zijn gecodeerd volgens de NET-methode (Network Analysis of Evaluative Texts). Deze methode is gebaseerd op het idee dat de impliciete of concrete inhoud van een tekst weergegeven kan worden als een netwerk van positieve of negatieve relaties tussen de actoren en kwesties zoals genoemd in de tekst. Deze relaties worden beschreven in gecodeerde zinnen en zijn samenstellingen van een bron, subject, een predicaat en een object (Van Cullenburg et al., 1986; De Ridder en Kleinnijenhuis, 2001). De bron, het subject en het object worden benoemd op basis van een vooraf gedefinieerde lijst met concepten (ontologie). De inhoudsanalyse van de artikelen en nieuwsitems heeft volgens bovenstaande methode een verzameling van 9199 gecodeerde zinnen opgeleverd.[39]

Voor de automatische inhoudsanalyses van alle berichtgeving maken we gebruik van de uitgebreide, gespecialiseerde computerinfrastructuur. Deze Amsterdam Content Analysis Toolkit (AmCAT) vormt de basis voor de inhoudsanalyses van nieuwsmedia. De database waarmee de Nieuwsmonitor werkt, bevat een thematische lijst met duizenden onderwerpen, organisaties en personen die vaak in het nieuws voorkomen.[40] Deze lijst is op basis van jaren wetenschappelijk mediaonderzoek gegroeid en wordt regelmatig bijgewerkt. Uitgaande van deze begrippenlijst hebben we voor de betrokken actoren en issues in dit onderzoek een automatische inhoudsanalyse uitgevoerd.

11.3 Operationalisering van de onderzoeksvragen

De vragen die we met ons onderzoek wilden beantwoorden, zijn in alle drie de casussen in principe dezelfde, al kan de uitwerking enigszins verschillen. Dat laatste vloeit voort uit de verschillen die tussen de drie rechtszaken

39 De data zijn verzameld door verschillende codeurs, waarbij we een intercodeurbetrouwbaarheid hebben gemeten op het niveau van actoren en issues. Deze score leverde een Krippendorff's α van .91 op wat betreft actoren en een Krippendroff's α van .82 wat betreft de issues.

40 Deze lijst is op basis van jaren wetenschappelijk mediaonderzoek gegroeid en wordt regelmatig bijgewerkt.

bestonden. In de zaak Laura Dekker was bijvoorbeeld geen sprake van een delict maar van een verzoek van de Raad voor Kinderbescherming om ondertoezichtstelling en/of uithuisplaatsing, terwijl de andere twee zaken strafzaken waren. We gaan nu eerst in op de manier waarop we de onderzoeksvragen voor de verschillende casussen hebben geoperationaliseerd. Daarbij onderscheiden we zes dimensies:

– aandacht van de (burger)journalistiek voor de rechtszaken;
– respecteren van de privacy van de verdachte;
– transparantie: berichtgeving gebaseerd op informatie vanuit de rechtspraak;
– navolgbaarheid van het rechtsproces in de mediaberichtgeving;
– responsiviteit: aandacht voor overwegingen van rechters die samenhangen met maatschappelijk opvattingen;
– toegankelijkheid en begrijpelijkheid: het citeren van rechterlijke uitspraken.

Aandacht van de (burger)journalistiek voor de rechtszaken

In de literatuurstudie hebben we gezien dat de horizontalisering van de samenleving haar weerslag heeft gehad op het medialandschap. Zo besteden de media nu meer aandacht aan de misdaad zelf dan aan de procesafdoening daarvan en hebben veel media geen speciale rechtbankverslaggever meer. Daarnaast maakt de digitalisering van de samenleving het mogelijk dat burgers zich – al dan niet als (burger)journalist – meer dan vroeger in het publieke debat over zaken kunnen mengen via allerlei social media. Deze nieuwe media vormen inmiddels een belangrijk onderdeel van de journalistieke praktijk, zeker waar het gaat om de berichtgeving over rechtszaken. Op grond daarvan kwamen wij tot de volgende vragen:

- In hoeverre besteden de verschillende media aandacht aan de rechtszaken?
- In hoeverre zien we de opkomst van burgerjournalistiek in de berichtgeving terug?

Respecteren van de privacy van de verdachte

De horizontalisering van de media heeft ook gevolgen gehad voor de privacy van verdachten in de berichtgeving. Voor een groot aantal burgers lijkt het een beetje een 'volkssport' te worden om zoveel mogelijk informatie over een verdachte te verzamelen en te verspreiden, zeker bij geruchtmakende strafzaken. Het al dan niet gebruiken van de initialen van de verdachte in de berichtgeving is een van de manieren om te traceren in hoeverre de verschillende media die privacy van de verdachte nog respecteren. Wat leidt tot de vraag:

- In hoeverre gebruiken de media de initialen of de volledige naam van de verdachten in de berichtgeving?

Transparantie: berichtgeving gebaseerd op informatie vanuit de rechtspraak

Dit aspect heeft betrekking op de mate van transparantie van de rechtspraak bij de berichtgeving. Het gaat dan om de vraag in

hoeverre de berichtgeving over de rechtszaken gebaseerd is op informatie die bewust door de rechtspraak is verschaft. Om dit te achterhalen kijken we in hoeverre informatie over de rechtszaken te vinden is op RECHTSPRAAK.NL, de website waarop de rechtspraak haar stukken publiceert en onderzoeken we vervolgens door middel van automatische inhoudsanalyse de mate waarin de inhoud daarvan terug te vinden is in de berichtgeving. We weten dan of journalisten deze stukken citeren dan wel eraan refereren in hun berichtgeving.
Uit surveyonderzoek wisten we al dat verslaggevers zowel van veldbronnen als van eigen waarneming gebruikmaken. De bronnen die in de media hun mening geven over de rechtszaken zijn dan ook een indicatie voor de mate waarin de journalistiek zich baseert op informatie vanuit de rechtspraak dan wel van andere betrokkenen. Of en in hoeverre de Rechtspraak als bron wordt opgevoerd kunnen we nagaan aan de hand van de volgende vragen:

- In hoeverre is de informatie die gepubliceerd is op RECHTSPRAAK.NL terug te vinden in de berichtgeving in de media?
- Hoeveel aandacht is er in de berichtgeving voor de direct betrokkenen ten opzichte van de andere bronnen?

Navolgbaarheid van het rechtsproces in de mediaberichtgeving
Een ander aspect van transparantie is dat gebruikers van de media de volledige gang van een rechtszaak moeten kunnen volgen. Deze 'navolgbaarheid' van de rechtspraak is van belang om de rechtsstatelijke legitimiteit van de rechtspraak te waarborgen.
Om dit te onderzoeken hebben we de gerechtelijke procedure opgedeeld in vijf onderdelen:

– de voorgerechtelijke ontwikkeling (de opsporing of de conflictontwikkeling);
– de kern van de zaak (het delict of conflict dat centraal staat in de gerechtelijke procedure);
– de argumentatie van de aanbrengende instantie (het OM/de eiser);
– de argumentatie van de verdediger (resp. de verdachte/gedaagde);
– de rechterlijke beslissing (het vonnis, de uitspraak of de beschikking) en de motivering ervan.

Hierbij is de aanname dat van adequate berichtgeving sprake is als een niet-toeschouwer op basis van de berichtgeving zich een oordeel kan vormen over het verloop van de gerechtelijke procedure.

De media, zo bleek uit de literatuur, krijgen herhaaldelijk het verwijt dat ze zich meer richten op misdaadverslaggeving, terwijl de procesafdoening slechts een kleine rol speelt. Om de juistheid van deze stelling te onderzoeken hebben we de volgende vraag geformuleerd.

- Wat is de verhouding tussen de berichtgeving over de procesafdoening in strikte zin en de overige berichtgeving?

Om deze vraag te beantwoorden hebben we in een handmatige inhoudsanalyse de artikelen en nieuwsitems ingedeeld in drie categorieën, te weten:

– *Procesafdoening*
  Een artikel/nieuwsitem valt in de categorie procesafdoening als het geheel of overwegend informatie bevat die direct verband houdt met de rechtszaak, zoals het verslag van een zitting en de berichtgeving over een vonnis of uitspraak.
– *Maatschappelijke/politieke discussie*
  Een artikel/nieuwsitem valt in de categorie maatschappelijke/politieke discussie als het naar aanleiding van een zaak geheel of overwegend uitspraken van burgers, politici of experts bevat over de maatschappelijke of politieke gevolgen van de rechtszaak.
– *'Vermaak'*
  Een artikel/nieuwsitem valt in de categorie die we gemakshalve aanduiden met 'vermaak' als het geheel of overwegend informatie bevat die niet met de inhoud van de rechtszaak te maken heeft.

Responsiviteit: aandacht voor overwegingen van rechters die samenhangen met maatschappelijke opvattingen

De responsiviteit van de rechtspraak – heeft de Rechtspraak een open oor en oog voor de in de maatschappij levende opvattingen? – komt tot uitdrukking in de mate waarin deze opvattingen worden genoemd als overweging voor het vonnis of de strafmaat of de motivering van de rechterlijke beslissing. De vraag die dit effect meet, is of in de berichtgeving uiteindelijk nog sporen van deze responsiviteit van de rechterlijke macht te traceren zijn:

- Komen maatschappelijke opvattingen en verwachtingen als overwegingen van de rechter naar voren in de berichtgeving?

In de zaken Laura Dekker en Benno L. zijn we in de motivering van de beschikkingen dan wel het vonnis nagegaan of de rechters daarin impliciet of expliciet maatschappelijke overwegingen hebben betrokken. Vervolgens gaan we na of in de berichtgeving in de dagbladen deze overwegingen terug te vinden zijn in de dagen na de uitspraak.[41] Op deze manier kunnen we bepalen of en in welke vorm overwegingen van de rechter/raadsheer worden weergegeven in de dagbladen.

In de zaak Saban B. kan dat niet. Daar beschikken we niet over de motivering van het besluit van het Hof te Arnhem om Saban B. verlof te geven omdat deze onder het 'geheim van de raadkamer' valt. In deze casus kunnen we daarom geen uitspraken doen over de mate waarin een responsiviteit van de betrokken raadsheren mogelijk terugkomt in de berichtgeving. Wel kunnen we kijken wat er gebeurt wanneer er – zoals hier – geen mogelijkheid is om te berichten over rechterlijke overwegingen. Besteden de media dan zelf aandacht aan maatschappelijke overwegingen die bij een uitspraak een rol kunnen hebben gespeeld?

41 Het exacte aantal dagen waarin deze berichtgeving is nageplozen, was afhankelijk van de dag waarop het vonnis of de beschikking werd uitgesproken. Verwacht mocht worden dat de berichtgeving binnen afzienbare tijd in de media verscheen. Per vonnis is het exacte aantal vermeld.

Toegankelijkheid en begrijpelijkheid: het citeren van rechterlijke uitspraken
Uit de literatuurstudie en in de enquête kwam naar voren dat de informatiefunctie van de media ondermijnd kan worden door een gebrek aan begrijpelijke vonnissen. Media reduceren de complexiteit van zaken dan door eenvoudiger frames of zelfs stereotyperingen te gaan gebruiken.
Om een indicatie te krijgen in hoeverre de vonnissen in de drie zaken begrijpelijk zijn geweest, hebben we ten slotte nog gekeken of en in hoeverre de berichtgeving letterlijke of bijna letterlijke quotes opneemt uit de officiële documenten van de rechtbank.

12

Media-aandacht voor de drie rechtszaken

In dit hoofdstuk wordt in kaart gebracht hoe veel aandacht de drie door ons onderzochte zaken hebben gekregen in de media. Daarbij kijken we ook in welke fasen van de procesafdoening meer of minder werd gepubliceerd. Veel aandacht zal daarbij uitgaan naar de berichtgeving via de social media, omdat deze een indicatie vormt voor de opkomst van de burgerjournalistiek in de rechtspraakberichtgeving. Aan elk van de drie zaken is een paragraaf gewijd, waarin zowel de casus is beschreven als de mate waarin over de zaak werd bericht.

12.1 De rechtszaken nader bekeken

De inhoudsanalyse heeft betrekking op drie rechtszaken die in aard verschillen. De zaken hebben met elkaar gemeen dat zij hebben geleid tot maatschappelijke discussie en aanleiding zijn geweest voor veel berichtgeving in de diverse media. In deze paragraaf geven we een chronologisch overzicht van de gebeurtenissen per rechtszaak.

De zaak Laura Dekker

Op 14 augustus 2009 melden onder andere *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad* in een kort bericht dat een dertienjarig meisje uit Wijk bij Duurstede, genaamd Laura Dekker, van plan is om als jongste ter wereld in twee jaar de wereld rond te zeilen. Zes dagen later dient de Raad voor de Kinderbescherming bij de rechtbank Utrecht een verzoek in om Laura Dekker voorlopig onder voogdij van Bureau Jeugdzorg te plaatsen, subsidiair voorlopig onder toezicht te stellen en een machtiging tot uithuisplaatsing bij moeder te verlenen. Dit is het begin van een reeks procedures.

Box 1

Tijdlijn zaak Laura Dekker

20 augustus 2009	Verzoek Raad voor de Kinderbescherming om Laura Dekker (voorlopig) onder voogdij te stellen
24 augustus 2009	Rechtbank Utrecht houdt zitting met gesloten deuren
28 augustus 2009	Rechtbank Utrecht doet uitspraak (voorlopige ondertoezichtstelling tot en met 30 oktober 2009)
26 oktober 2009	Rechtbank Utrecht houdt zitting met gesloten deuren
30 oktober 2009	Rechtbank Utrecht doet uitspraak (onder toezichtstelling verlengd tot 1 juli 2010)
21 december 2009	Verzoek Bureau Jeugdzorg om machtiging tot uithuisplaatsing Laura Dekker
23 december 2009	Rechtbank Utrecht wijst verzoek om machtiging uithuisplaatsing af
6 april 2010	Mondelinge behandeling hoger beroep door Hof te Amsterdam tegen beschikkingen rechtbank Utrecht dd. 28 augustus 2009, 8 september 2009 en 30 oktober 2009, ingesteld door Laura Dekker en haar vader
4 mei 2010	Hof verklaart vader en kind niet ontvankelijk en bekrachtigt voornoemde beschikkingen
17 juni 2010	Rechtbank Middelburg verlengt de ondertoezichtstelling met een maand tot 1 augustus 2010
19 juli 2010	Bureau Jeugdzorg verzoekt ondertoezichtstelling te verlengen met twaalf maanden en als gezinsvoogdijinstelling Bureau Jeugdzorg Zeeland aan te wijzen
20 juli 2010	Rechtbank Middelburg houdt zitting met gesloten deuren
27 juli 2010	Rechtbank Middelburg wijst verzoek tot verlenging van ondertoezichtstelling af en heft de ondertoezichtstelling van de jeugdige met ingang van heden op
4 augustus 2010	Laura Dekker begint aan haar solozeilreis om de wereld

Figuur 1 Berichtgeving over de zaak Laura Dekker in aantal artikelen per maand

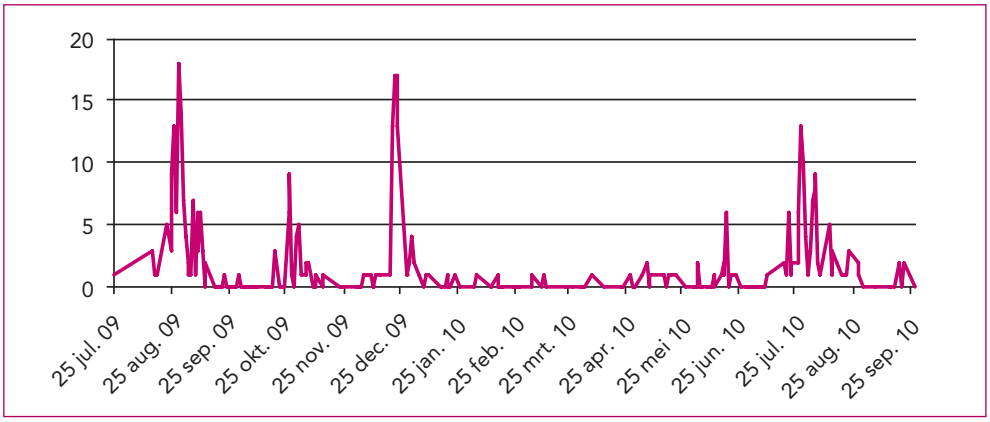

In de zaak Laura Dekker begint het aantal artikelen op te lopen nadat de Raad heeft verzocht om tijdelijk het ouderlijk gezag te schorsen en Laura Dekker uit huis te plaatsen.

Op 28 augustus 2009 wijst de rechtbank het verzoek om een machtiging tot uithuisplaatsing af. Het verzoek om ondertoezichtstelling wordt wel gehonoreerd. Er komt een hype op gang in de media. In een bijdrage op de opiniepagina van *de Volkskrant* betoogt Philip Veerman dat al die aandacht voor 'het zeilmeisje' schadelijk is. Refererend aan het hoofdredactioneel commentaar in *de Volkskrant* van 25 augustus schrijft hij:

> Dit commentaar is het beste bewijs waarom al die publiciteit schadelijk is: iedereen gaat zich er mee bemoeien zonder écht op de hoogte te zijn van alle ins en outs van de zaak. Hopelijk zal dat ook niet gebeuren, want die details horen slechts achter gesloten deuren, bij de kinderrechter, te worden besproken. (*de Volkskrant*, 28 augustus 2009)[42]

De tweede piek in de berichtgeving is eind oktober 2009. Op 27 oktober 2009 wordt bekend dat Laura Dekker haar eigen soap krijgt: 'Zeiltocht van Laura wordt straks ook letterlijk een soap' (*Trouw*, 27 oktober 2009). Daarnaast wordt op 30 oktober 2009 de ondertoezichtstelling door de rechtbank Utrecht verlengd.
De derde piek is eind december 2009. Bureau Jeugdzorg Utrecht dient opnieuw een verzoek

42 Alle zittingen in de zaak Laura Dekker zijn met gesloten deuren gehouden.

tot uithuisplaatsing in, nadat bekend is geworden dat Laura Dekker naar Sint-Maarten is vertrokken. 'Vermist zeilmeisje blijkt op St. Maarten' (*NRC Handelsblad*, 21 december 2009). Na terugkeer volgt een spoedzitting, waarin het verzoek wordt afgewezen.
De laatste piek in de berichtgeving over de zaak Laura Dekker is op 28 juli 2010. De dag daarvoor beëindigt de rechtbank Middelburg – Laura is inmiddels naar Zeeland verhuisd – de ondertoezichtstelling. 'Laura mag gaan zeilen', kopt *De Pers*.

De zaak Saban B.
Op 11 juli 2008 veroordeelt de rechtbank te Almelo Saban B. tot zeven jaar en zes maanden wegens vrouwenhandel, mishandeling en het leidinggeven aan een criminele organisatie. In afwachting van de behandeling van zijn zaak in hoger beroep verblijft hij in detentie. Begin september 2009 geeft het Hof te Arnhem hem een week verlof om zijn pasgeboren kind te bezoeken. Woensdag 16 september melden *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad* dat Saban B. spoorloos is.

Box 2

Tijdlijn Saban B.

16 september 2009	Saban B. is spoorloos, een nieuwsstroom volgt
24 september 2009	President van het Hof te Arnhem reageert in een interview met *NRC Handelsblad*[43]
28 oktober 2009	Rechtbank Almelo veroordeelt Saban B. voor een ander delict (dubbele poging tot moord en een poging tot mensenhandel) bij verstek tot acht jaar cel
20 december 2009	Hof Arnhem veroordeelt Saban B. in hoger beroep tot zeven jaar en negen maanden: drie maanden meer dan de rechtbank in Almelo hem in 2008 als straf oplegde
9 januari 2010	*De Telegraaf* meldt Saban B. te hebben opgespoord in Turkije

Figuur 2 Tijdlijn berichtgeving Saban B.

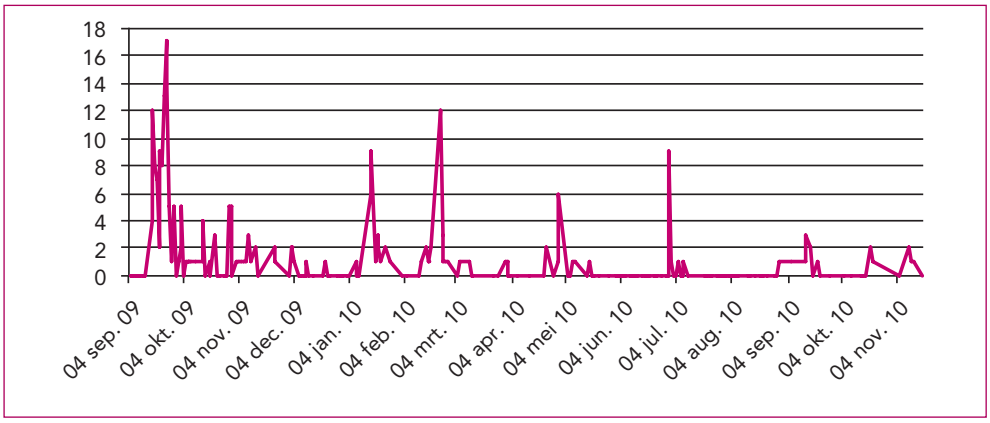

43 Dezelfde avond geeft hij ook een interview in de actualiteitenrubriek *Netwerk*.

In de zaak Saban B. vertoont de berichtgeving de eerste piek in de dagen na 16 september 2009, de dag waarop bekend wordt dat Saban B. tijdens zijn verlof is gevlucht.
Acht dagen later – donderdag 24 september – erkent de president van het hof in een interview met *NRC Handelsblad* dat het hof het risico op vluchten verkeerd getaxeerd heeft. De dag daarop nemen meerdere kranten de kern van het verhaal in *NRC Handelsblad* over. Gratis krant *Spits* kopt: 'Hof maakt inschattingsfout', *Trouw* doet het met 'Hof betreurt verlof Saban B'. *Metro* houdt het bij 'Rechtbank in Arnhem erkent fouten bij Saban', *De Pers* schrijft: 'Gerechtshof steekt hand in eigen boezem' en *De Telegraaf* ten slotte: 'Loslaten Baran was taxatiefout'. Tegelijkertijd ontstaat er een stevige discussie over een voorstel van Hirsch Ballin, minister van Justitie, om de verlofregeling voor gedetineerden aan te scherpen.
De volgende piek is vanaf vrijdag 9 januari 2010. Die dag meldt *De Telegraaf* Saban B. te hebben opgespoord in Turkije. Hij runt daar een discotheek met de toepasselijke naam 'Escape'. Ruim een maand later is er weer een uitschieter: Saban B. is in Turkije gearresteerd, uitlevering aan Nederland is echter niet mogelijk, omdat Turkije geen eigen onderdanen uitlevert. 'Arrestatie kan gunstig uitpakken voor Saban', zet *de Volkskrant* 24 februari 2010 boven een bericht over zijn aanhouding.
Twee maanden later is het gegeven dat Murat O. – een loverboy die in de media vaak wordt getypeerd als de tweede Saban B. – verlof krijgt, voldoende aanleiding om weer een bescheiden piek in berichtgeving over Saban B. te veroorzaken.
Eind juni 2010 is de volgende piek. Aanleiding is nu dat Saban B. door de Turkse rechter op borgtocht is vrijgelaten en zich iedere twee weken moet melden bij de Turkse politie.
De laatste kleine piek is te zien rond 13 september 2010. Het OM eist bij de rechtbank Almelo miljoenen van Saban B. en zijn handlangers in het kader van de 'pluk-ze-wet'.

De zaak Benno L.
In juni 2009 wordt kinderporno aangetroffen op de computer van zwemleraar Benno L. Het OM, de politie en de burgemeester van Den Bosch maken melding van een grootschalige ontuchtzaak en organiseren een bijeenkomst voor de ouders van leerlingen van de zwemschool. Ze geven aan dat op de filmpjes en foto's 98 kinderen zijn waargenomen. Veel van de meisjes hebben een verstandelijke beperking. De zaak brengt een grote schok teweeg. Het gaat om een van de grootste zedenzaken in de Nederlandse geschiedenis tot dat moment. Op 18 september 2009 is er een pro forma-zitting. Dan wordt duidelijk dat Benno L. ook verdacht wordt van verkrachting. Op 3 december 2009 volgt een tweede pro forma-zitting. In totaal heeft de rechtbank tot de uitspraak op 2 juli 2010 in deze zaak twaalf zittingen gehouden, waarvan zeven inhoudelijke. Uiteindelijk doen 58 ouders aangifte. Op 2 juli 2010 doet de rechtbank Den Bosch uitspraak en veroordeelt Benno tot zeven jaar gevangenisstraf; een beduidend lagere straf dan de eis van het OM. Die luidde tien jaar en tbs met dwangverpleging. Onmiddellijk na de uitspraak kondigt het OM aan in hoger beroep te gaan.

Box 3

Tijdlijn Benno L.

juni 2009	Kinderporno aangetroffen op de computer van Benno L, de politie geeft aan dat het om een grootscheepse ontuchtzaak gaat
18 september 2009	Op pro-formazitting wordt duidelijk dat ook verkrachting in de aanklacht voorkomt
3 december 2009	Tweede pro-formazitting
31 mei 2010	Inhoudelijke behandeling van de zaak
2 juli 2010	De rechtbank veroordeelt Benno L. tot zeven jaar gevangenisstraf, tbs wordt niet opgelegd

Figuur 3 Tijdlijn berichtgeving in de zaak Benno L. in aantallen artikelen

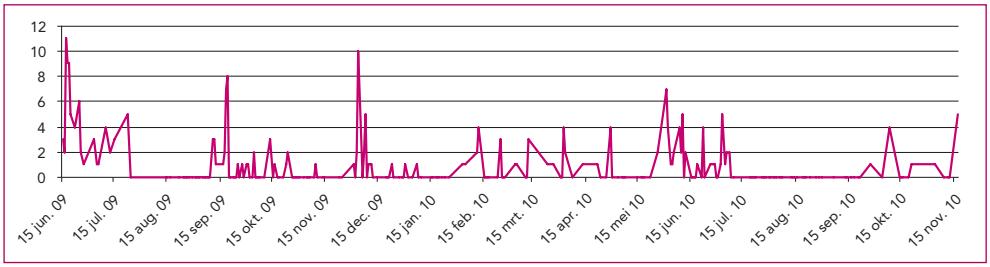

In de zaak Benno L. valt op dat in de periode tot aan het begin van het proces (31 mei 2010) de berichtgeving veel pieken kent. De vele pro forma-zittingen voorafgaande aan het eigenlijke proces geven telkens aanleiding tot publiciteit. Ook de periode van procesafdoening kent pieken, maar die zijn lager.

Bij de drie grootste uitschieters in de opsporingsfase verschijnen op één dag acht of meer artikelen in de zeven onderzochte dagbladen.

1. Kort na de arrestatie van Benno L. organiseren gemeente en politie op 16 en 18 juni 2009 voorlichtingsbijeenkomsten voor de ouders van de leerlingen van Benno L. Onder koppen als 'Veel ouders op info-avond 98 slachtoffers Zedenzaak' (*De Pers*, 17 juni 2009) besteden alle dagbladen er aandacht aan.
   In de daaropvolgende weken verschijnen met enige regelmaat berichten over de vorderingen in het opsporingsonderzoek. Eind juli kopt *NRC Handelsblad:* 'Nu elf aangiften tegen zwemleraar' (23 juli 2009).
2. De tweede piek is rond de eerste pro forma-zitting op 18 september 2009.

Op die zitting wordt de stand van zaken in het opsporingsonderzoek besproken. De rechtbank is op zijn hoede, zo lezen we in de berichtgeving, 'Ouders zijn woedend maar wel beheerst', aldus *De Telegraaf* (19 september 2009) in het verslag van de zitting. Op de pro forma-zitting wordt bekend dat Benno L. ook verdacht wordt van verkrachting.

3. De derde, en grootste piek is rond de tweede pro forma-zitting op 3 december 2009. Er zijn dan 58 ouders die aangifte hebben gedaan. 'Zestig slachtoffers ontucht Benno L. nu geïdentificeerd' schrijft *NRC Handelsblad* (3 december 2009).
4. De vierde piek valt begin juni 2010. Onder grote publieke belangstelling is op 31 mei de inhoudelijke behandeling van de strafzaak tegen Benno L. begonnen. De rechtbank heeft zeven zittingsdagen uitgetrokken voor de behandeling van de zaak. De berichtgeving in deze periode volgt de thema's die op de zittingen aan de orde komen. Dat zijn onder meer het horen van de psycholoog en de psychiater die hebben gerapporteerd over de kans op herhaling en over de soort behandeling voor Benno L., de uitbreiding van de tenlastelegging (OM verdenkt Benno L. ook van verkrachting), het aanbieden van excuses door Benno L. en het commentaar van de advocaat van Benno L. op de publiekelijke veroordeling van Benno L. als gevolg van het handelen van het OM. De advocaat stelt dat de 'pedohysterie', ontketend door het OM, tot gevolg heeft dat zijn cliënt al publiekelijk is veroordeeld voordat de zaak inhoudelijk door de rechter is behandeld. 'Advocaat Benno L.: Justitie ontketende pedohysterie', kopt *Trouw* op 12 juni 2010.
5. De vijfde piek – die lager is dan alle voorgaande – valt na de uitspraak op 2 juli 2010.
6. De laatste piek is rond 16 november 2010, na het besluit van het hof in Den Bosch dat Benno L. niet naar het Pieter Baan Centrum hoeft voor de zaak in hoger beroep.

12.2 Aandacht van de (burger)-journalistiek voor de rechtszaken

De digitalisering van de samenleving maakt het mogelijk dat burgers zich als (burger)journalist kunnen mengen in het publieke debat via allerlei *social media*. Zij doen dit in groten getale en zijn daarmee een belangrijke factor geworden in de journalistieke praktijk. In deze paragraaf inventariseren we de hoeveelheid aandacht die de verschillende media hebben besteed aan de drie rechtszaken, waarbij we vooral kijken naar de hoeveelheid aandacht van de social media. Hoewel wij deze berichtgeving niet inhoudelijk hebben geanalyseerd, vormt de hoeveelheid aandacht wel een indicatie voor de opkomst van de burgerjournalistiek in de rechtspraakberichtgeving.

Figuur 4 Relatieve aandacht voor de zaak Laura Dekker per maand en per medium, in procenten

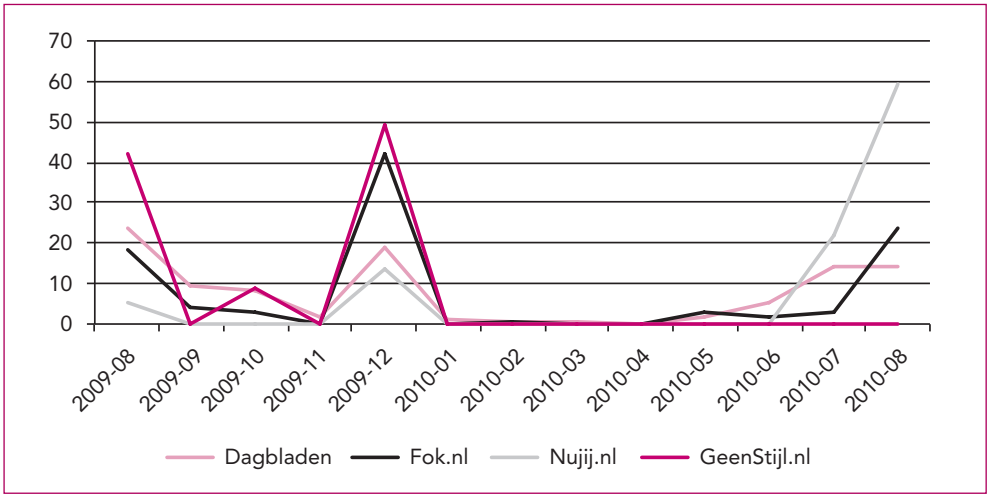

Leesvoorbeeld: in de maand augustus 2008 vinden we ruim 40% van de totale berichtgeving over de zaak Laura Dekker op GEENSTIJL.NL.

De zaak Laura Dekker

Figuur 4 geeft de relatieve aandacht weer in zowel de dagbladen als op de social media in de zaak Laura Dekker. Op het forum FOK.NL zien we veel berichten terug over Laura, in totaal ruim 3.700 reacties. De reacties op de berichtgeving zoals gevonden op NUJIJ.NL zijn aanzienlijk minder in aantal. Daar vonden we 217 reacties van burgers terug. Op GEENSTIJL.NL vonden we veruit de meeste berichten en reacties, in totaal ruim vijfduizend.

Om een overzicht te krijgen van de fluctuaties in tijd, en om deze fluctuaties tussen de verschillende media te kunnen vergelijken, hebben we gekeken naar de relatieve aandacht voor de zaak Laura Dekker binnen de verschillende media (figuur 4).[44]

Uit figuur 4 is op te maken dat de aandacht voor de zaak Laura Dekker op de social media en in de dagbladen een gelijksoortig patroon vertoont. Een eerste golf van aandacht voor de zaak in de berichtgeving zorgt ervoor dat op de sites de reacties massaal binnenstromen. De toon wordt daar direct gezet: laat Laura met rust. Vooral naar aanleiding van een artikel in *De Telegraaf* van 25 augustus wordt massaal gereageerd. De kop luidt: 'Laura (13):

44 De hoeveelheid posts op social media is vele malen groter dan het aantal artikelen in dagbladen. Om die reden bekijken we de relatieve aandacht voor de rechtszaak binnen het medium. Op deze manier kunnen we de golfbewegingen in de verschillende media met elkaar vergelijken.

"Ik zeil toch, wat de uitspraak ook zal zijn"'. Rond eind augustus stuit het verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming vooral op GEENSTIJL.NL op een muur van onbegrip.

> Jeugdrechters hebben uit financiële overwegingen slechts 45 minuten per kind om de meest ingrijpende beslissingen te nemen. Er zitten zo'n 1000 kinderen onschuldig in de gevangenis, omdat er in de reguliere opvang geen plaats is. Er is een maandenlange wachtlijst voor kinderen die acuut uit huis geplaatst zouden moeten worden. 10-jarigen lopen 's nachts over straat terwijl het thuisfront er niet naar omkijkt. En de Raad voor de Kinderbescherming heeft blijkbaar tijd en geld genoeg om een meisje dat met toestemming van haar ouders en met studie op afstand de wereld rond wil zeilen voor de rechter te dagen. Fijn dat de prioriteiten zo duidelijk gesteld zijn.
> (GEENSTIJL, 25 augustus 2009)

> Wil de Raad voor de Kinderbescherming over de rug van Laura haar gedeukte imago oppoetsen? De insteek zou moeten zijn dat wij als een natie als één man achter Laura gaan staan en zorgen dat haar recordpoging niet kan mislukken. Desnoods een volgboot met haar meesturen.
> (GEENSTIJL, 25 augustus 2009)

Er zijn wel andere geluiden te horen, maar die vormen een minderheid:

> Waarom zou een 13-jarig meisje per se nu een reis rond de wereld willen gaan doen? Ze heeft nog leerplicht en daarom is het terecht dat dit niet mag. Een beetje vreemde actie van sociale werkers om dan haar ouders uit hun macht te willen zetten. Aanpakken via de leerplichtwet zou veel effectiever rechtvaardiger en makkelijker zijn. Ga na je school nog maar es die reis doen.
> (GEENSTIJL, 25 augustus 2009)

Op FOK.NL en NUJIJ.NL is lang niet zo veel aandacht voor 'het zeilmeisje'.
Nadat de rechter eind oktober 2009 de ondertoezichtstelling verlengd heeft tot juli 2010, blijft het op de drie sites in vergelijking met de dagbladen stil rond Laura Dekker: GEENSTIJL.NL loopt nog gelijk op met de dagbladen, maar de twee andere sites blijven achter.
De spoedzitting over een nieuw verzoek tot uithuisplaatsing van Laura eind 2009 doet het aantal reacties op FOK.NL en GEENSTIJL.NL weer flink toenemen.
Als ruim een half jaar later (juni/juli 2010) de rechtbank in Middelburg de ondertoezichtstelling beëindigt, blijft het op GEENSTIJL.NL doodstil, maar schiet op NUJIJ.NL het aantal reacties weer omhoog, FOK.NL zit daar tussenin.
Dat wil zeggen dat als de berichtgeving in dagbladen toeneemt, er soms op site A veel reacties binnenkomen terwijl site B en C er

Figuur 5 Relatieve aandacht voor de zaak Saban B. per medium in procenten

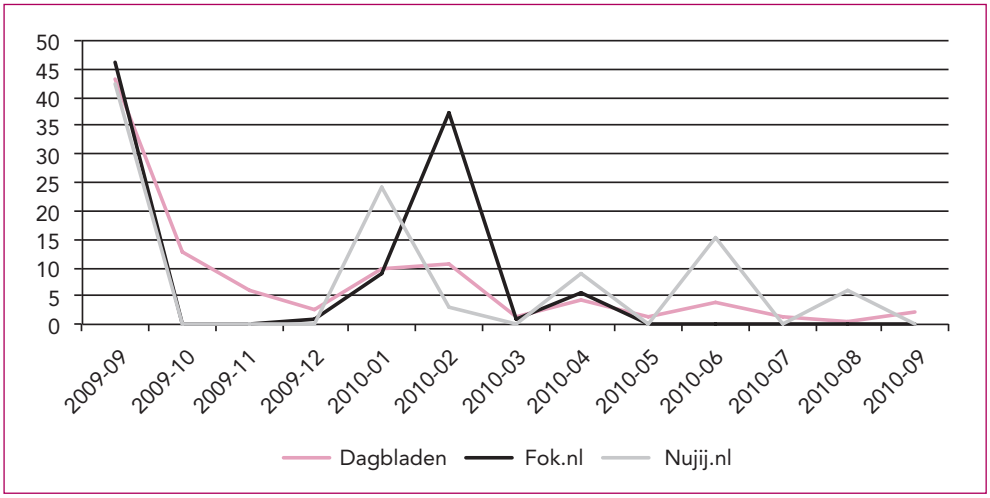

Leesvoorbeeld: in september 2009 is op GEENSTIJL*.nl ruim 80% van al het nieuws daar over de zaak Saban B. gepubliceerd.*

vrijwel van verstoken blijven, en dat een andere keer de reacties bij site B binnenstromen en er op A en C vrijwel niets gebeurt.

De zaak Saban B.

De zaak Saban B. heeft anders dan de andere twee zaken op de drie onderzochte sites weinig reacties uitgelokt (715 versus ruim 9.300 in de zaak Laura Dekker). Op FOK.NL telden we 91 reacties, op NUJIJ.NL 66 en op GEENSTIJL.NL 558 (figuur 5).

De meeste reacties vinden we in de periode na de vlucht van Saban B. Opvallend is dat het aantal reacties van burgers op FOK.NL en NUJIJ.NL sneller afneemt dan de hoeveelheid berichtgeving in dagbladen. In de dagbladen vinden we in de periode van 1 september tot 1 december 2009 bijna elke dag één of meer artikelen over de zaak Saban B. Op de sites ontbreken die na 23 september een tijd lang. Waar traditionele media nog doen aan *follow up* van berichtgeving over een rechtszaak, zien we dat niet op de social media. De stroom reacties komt binnen een kort tijdsbestek op gang om daarna even snel op te drogen.

Figuur 6 Relatieve aandacht voor de zaak Benno L. in de verschillende media per medium, in procenten

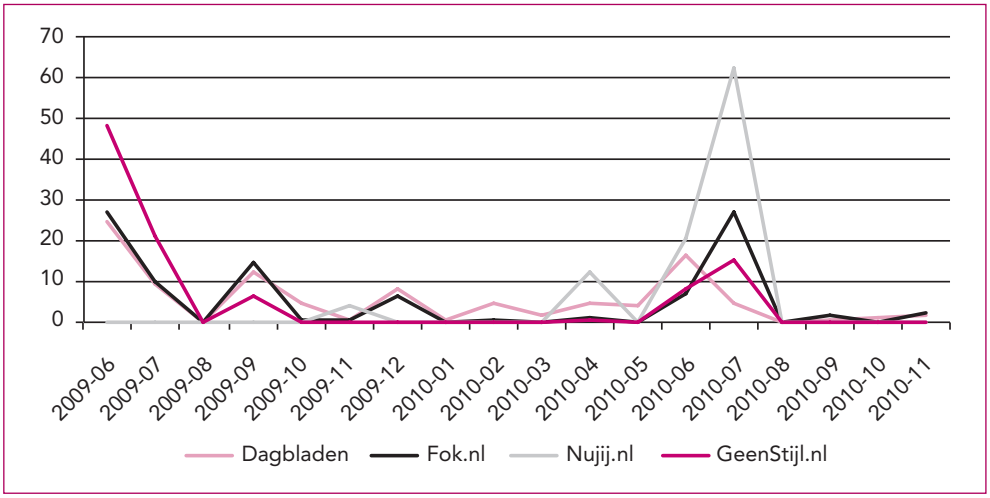

De zaak Benno L.

Het nieuws rond de zaak Benno L. laat nogmaals de grote rol van media tijdens een rechtszaak zien. De verontwaardiging in de dagbladen is groot, nadat Benno L. is opgepakt. Ook op de social media zien we een enorme toename in het aantal berichten van bezoekers. De teneur is duidelijk, Benno L. is schuldig en moet (hard) gestraft worden.

Bij de aanhouding van Benno L. zien we een eerste grote piek in de aandacht op FOK.NL. Ook daar is de verontwaardiging groot. Berichten als de volgende zijn hier geen uitzondering:

> Die gast moeten ze een blok lood om de enkels binden en laten verzuipen in zijn eigen zwembad... Wat een smeerlap. Echt waar... doodmaken die goorlap. Ja laten we zeggen hoe slecht het wel niet is, dat zal ze leren. (FOK.NL, 16 juni 2009)

In deze maand wordt op de site FOK.NL ook het item 'Zwembadmonster' aangemaakt, waarop de burgers vrij hun ongenoegen kunnen spuien. De discussie wordt ook direct politiek gemaakt:

> Jarenlang heeft de linksekerk deze man de hand boven het hoofd gehouden met alle gevolgen van dien. Leg uit. (FOK.NL, juni 2009)

Een maand later, nadat Benno L. heeft bekend, richten de kritische pijlen op FOK.NL zich op de rechtspraak:

> Maar even een kickje gezien het feit dat meneer ALLES toegegeven heeft. 't Is dus een echte smeerpijp. Geen smoesjes meer, hij heeft het gedaan!! Hoop dat hij lang achter slot en grendel gaat. Nederlands recht, zal niet veel worden. (FOK.NL, 18 september 2009)

Ook andere geluiden zijn te horen, zij het minder:

> Nederlands recht, zal niet veel worden. Weer zo iemand die van mening is dat Nederland soft straft. Echt, ook al straft Nederland harder dan Texas, het is nooit goed. Moedeloos wordt je er van. (FOK.NL, 18 september 2009)

Opvallend in deze periode is overigens dat op FOK.NL veel teksten zijn geplaatst waarin uitleg gegeven wordt over de rechtszaak, de rol van de rechter en de manier waarop men kan aantonen of het wel of niet om verkrachting gaat. Deze teksten zijn veelal afkomstig van andere bronnen, vooral dagbladen.

13 Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten weergegeven van het onderzoek naar de mate van transparantie, navolgbaarheid, responsiviteit en toegankelijkheid van de rechtspraak in de berichtgeving. Aan elk aspect is een paragraaf gewijd, behalve aan transparantie, waarover twee paragrafen gaan. Daarin zijn steeds de bevindingen over de drie rechtszaken samengebracht.

13.1 Privacy

Allereerst de vraag in hoeverre in de berichtgeving de privacy van de verdachte in de twee strafzaken is gerespecteerd. Hoe gaan de media om met de privacy van de verdachte? Een van de aspecten bij de berichtgeving over rechtszaken waar het de privacy van de verdachte betreft, gaat over het gebruiken van de achternaam van de verdachte dan wel alleen de eerste letter van de achternaam. In deze paragraaf gaan we na in hoeverre de verschillende media de volledige namen van de verdachten hebben gebruikt in hun berichtgeving.

Zowel in de zaak Saban B. als in de zaak Benno L. zien we dat (sommige) sites minder terughoudend zijn met de privacy van een verdachte dan de gevestigde media. Vooral GEENSTIJL gebruikt zelden de initialen van de verdachte.
De dagbladen zijn veel terughoudender in het noemen van de volledige naam. Toch zien we dat soms, zoals bij Saban B., ook dagbladen de hele naam weergeven. Met name *De Telegraaf*, die Saban B. na zijn ontsnapping opspoorde in Turkije, vermeldt in de berichtgeving zijn volledige naam.
De social media hebben hier, wat de privacy van verdachten betreft, een belangrijke ontwikkeling teweeggebracht. Er is altijd wel ergens iemand die de achternaam van de verdachte kent en die kan deze nu kenbaar

Tabel 4 Het noemen van initialen van verdachten versus de volledige naam per medium

	Saban B.		Benno L.	
	Initialen	Volledige naam	Initialen	Volledige naam
de Volkskrant	44	0	49	0
NRC Handelsblad	40	0	36	0
De Telegraaf	11	59	20	0
Trouw	47	0	21	0
Spits	15	2	25	0
Metro	21	1	33	0
De Pers	19	0	6	0
GEENSTIJL.NL	15	486	10	331
FOK.NL	39	36	258	2
NUJIJ.NL	43	7	25	0

maken op het internet. En dat gebeurt ook. In de zaak Saban B. zien we dat met name op de site GEENSTIJL.NL de volledige naam (Saban Baran) veel vaker gebruikt wordt dan het verkorte 'Saban B.' (tabel 4). Op FOK.NL is deze verhouding ongeveer fifty-fifty, terwijl op NUJIJ.NL de achternaam bijna niet verschijnt.

13.2 Transparantie

In hoeverre is de berichtgeving gebaseerd op informatie vanuit de rechtspraak?
De transparantie van de rechtspraak komt in de berichtgeving tot uitdrukking in het gebruik van informatie zoals die is verstrekt door de rechtspraak. Op RECHTSPRAAK.NL wordt informatie gepubliceerd over rechtszaken: waar en wanneer die plaatsvinden en waarover de zaken gaan. Ook zijn er op de site achtergrondartikelen te vinden, evenals gerechtelijke uitspraken en toelichtingen daarop. Deze paragraaf zal antwoord geven op de vragen in hoeverre de informatie op RECHTSPRAAK.NL over de drie zaken te herkennen is in de berichtgeving en in welke mate direct betrokkenen bij de zaken als bron zijn opgevoerd.

De informatievoorziening op RECHTSPRAAK.NL
Op RECHTSPRAAK.NL waren in de periode waarin de media erover berichtten over alle drie de rechtszaken documenten te vinden. Voor de zaak Laura Dekker waren dit er aanzienlijk meer dan voor de zaken Saban B. en Benno L., en wel omdat het bij deze zaak om een aantal uitspraken ging. In totaal vinden we over haar zaak 14 documenten op RECHTSPRAAK.NL, waarvan vijf documenten betrekking hebben op de behandeling van de zaak en de uitspraak. De overige negen documenten zijn persberichten of toelichtingen op de gang van zaken.
Over de zaak Saban B. zijn slechts twee documenten te vinden die direct over de zaak gaan. Wel zijn er veel andere communicatie-inspanningen te vinden waarin zijn naam indirect figureert, documenten waarin verwezen wordt naar zijn zaak. Zo noemen verschillende betrokkenen deze zaak wanneer het gaat om het vertrouwen van de samenleving in de rechtspraak. Ook in de zaak Murat O. wordt veelvuldig verwezen naar de zaak Saban B. Murat O., veroordeeld voor het tot prostitutie dwingen van vrouwen, was in vrijheid gesteld omdat zijn moeder ernstig ziek was. In diverse media werd hij vergeleken met Saban B. De maatschappelijke ophef die over deze beide zaken ontstond was voor de rechtspraak reden om een speciaal artikel te wijden aan verdachten die verlof krijgen tijdens hun voorlopige hechtenis. Dat werd als volgt aangekondigd:

> Hieronder kunt u meer lezen over voorlopige hechtenis en het schorsen daarvan. Dit themadossier is in 2009 opgestart naar aanleiding van de maatschappelijke ophef die was ontstaan nadat gebleken was dat verdachte Saban B. tijdens de schorsing van zijn voorlopige hechtenis gevlucht was.
> (RECHTSPRAAK.NL, 21 september 2009)

Tabel 5 Gebruik van informatie vanuit de rechtspraak in de media per zaak en per medium

	Laura Dekker	Saban B.	Benno L.
NOS-JOURNAAL	9	4	3
HART VAN NEDERLAND	2	1	6
de Volkskrant	12	10	15
NRC Handelsblad	7	8	10
De Telegraaf	6	6	9
Trouw	6	4	8
Spits	8	5	9
Metro	3	2	9
De Pers	2	1	0
Totaal	54	36	60

In de zaak van de zwemschoolhouder Benno L. vinden we in totaal vijf communicatie-inspanningen terug van de rechtspraak. Deze betreffen steeds directe communicatie over de zaak zelf, zoals de aankondiging van de verschillende stappen in het proces en de uitkomst.

Informatievoorziening in de berichtgeving
In alle media worden in de berichten over de drie onderzochte zaken verwijzingen gevonden naar de uitspraken van de rechter of de aankondigingen op RECHTSPRAAK.NL. Dat laatste gebeurt wanneer er expliciet wordt vermeld dat er op een bepaalde datum een zitting zal plaatsvinden. Tabel 5 bevat een overzicht van het aantal artikelen en items per medium en per rechtszaak waarin expliciet wordt verwezen naar een officieel document.

We beginnen met de televisie-uitzendingen. We zien dat het gebruik van informatie vanuit de rechtspraak sterk verschilt per rechtszaak. Het NOS-JOURNAAL gebruikt deze informatief vaker in de zaken Laura Dekker en Saban B., terwijl HART VAN NEDERLAND meer verwijzingen naar de stukken op RECHTSPRAAK.NL geeft in de berichtgeving over de rechtszaak tegen Benno L. Gemiddeld zien we dat de NOS meer informatie vanuit de rechtspraak vermeldt dan SBS. In totaal worden in het NOS-JOURNAAL in 28 uitzendingen 16 expliciete verwijzingen gebruikt in de berichtgeving, bij HART VAN NEDERLAND gebeurt dit 9 van de 26 keer.
Ook de dagbladen laten onderling grote verschillen zien, als het gaat om de verwijzingen naar de officiële stukken. We zien een duidelijk onderscheid tussen de kranten. De meeste

Tabel 6 **Directe betrokkenen als bron van het nieuws per zaak en per medium in percentage van het totale aantal nieuwsberichten**

	Laura Dekker	**Saban B.**	**Benno L.**	**gemiddeld**
NOS	62,1	37,8	28,4	42,8
SBS	29,8	23,3	30,5	27,9
de Volkskrant	51,8	50,9	57,6	53,4
NRC Handelsblad	48,5	43,8	43,2	45,2
De Telegraaf	35,9	41,2	45,7	40,9
Trouw	47,8	45,6	62,0	51,8
Spits	60,9	46,0	46,9	51,3
Metro	41,8	58,2	52,0	50,7
De Pers	40,5	45,9	21,8	36,1
Totaal	48,2	46,5	51,9	48,9

verwijzingen vinden we in *de Volkskrant*, gevolgd door *NRC Handelsblad*. Zij vervullen daarmee de informatieve functie het sterkst. Daarnaast vinden we in *Trouw*, *De Telegraaf* en *Spits* ongeveer een gemiddeld aantal verwijzingen, terwijl in *Metro* en vooral *De Pers* aanzienlijk minder verwijzingen te vinden zijn.

Bronnen in de dagbladen en televisiejournaals
Hoeveel aandacht krijgen de direct betrokkenen vergeleken met niet direct betrokkenen? Transparantie van de rechtspraak komt ook tot uitdrukking in de bronnen die journalisten gebruiken. De gedachte hierbij is dat hoe meer direct betrokkenen hun zegje kunnen doen in de berichtgeving, hoe transparanter de berichtgeving over het rechtsproces zal zijn. Tabel 6 geeft een overzicht van het nieuws per rechtszaak waarvan een van de direct betrokkenen de bron is. Directe betrokkenen zijn procesdeelnemers, zowel de professionele als de niet-professionele. De overige bronnen zijn bijvoorbeeld deskundigen, burgers, journalisten, politici en belangengroeperingen.

We zien dat ongeveer de helft van de berichtgeving afkomstig is van de procesdeelnemers. De verschillen tussen de drie rechtszaken zijn daarbij niet zo groot. De meeste verwijzingen naar de direct betrokkenen vinden we in de zaak Benno L., de minste in de zaak Saban B.

De verschillen tussen de media zijn groter. De NOS heeft in de zaak Laura Dekker veel aandacht voor de niet-professionele deelnemers. Dit komt voornamelijk op het conto van de familie Dekker zelf, die actief de media hebben gezocht in deze zaak. SBS6 heeft aanzienlijk minder aandacht voor de direct betrokkenen in deze zaak.
In de overige twee zaken ligt dit anders. De beide televisieprogramma's besteden in de berichtgeving over Saban B. en Benno L. aanzienlijk minder aandacht aan de direct betrokkenen bij de rechtszaak dan de dagbladen.

Uit tabel 6 blijkt dat in de berichtgeving ongeveer de helft van het totale nieuws afkomstig is van de direct betrokkenen bij de rechtszaak. De overige berichtgeving komt voor rekening van de journalist of andere bronnen, zoals burgers, experts of politici. De verschillen per zaak zijn klein. Tussen de dagbladen onderling zien we meer verschil. Wat opvalt is vooral dat *De Pers* weinig direct betrokkenen aan het woord laat, gemiddeld 36,1%. Vooral in de zaak Benno L. is dat het geval. *De Volkskrant* en *Trouw* aan de andere kant gebruiken het vaakst de direct betrokkenen als bron van het nieuws.

Brongebruik in de eerste fase
We zagen eerder dat vooral de beginfase van de drie rechtszaken veel aandacht van de media trok. Deze eerste fase van de berichtgeving kan beslissend zijn voor de beeldvorming. Degene die in deze beginfase via de media zijn of haar zegje kan doen, heeft grote kans op begrip van het publiek. Vanuit de journalistiek is dat interessant, omdat in deze fase – zoals we zagen bij de social media – veel mensen de neiging hebben iets te gaan roepen. Tabel 7 toont de mate waarin de journalist zich beroept op de direct betrokkenen in de berichtgeving in die eerste fase. Daarbij zijn voor de drie rechtszaken verschillende faseringen gebruikt. Voor de zaak Laura Dekker geldt als eerste fase de periode tot de eerste uitspraak (de zitting is besloten) op 28 augustus 2009. Voor Saban B. duurt de eerste fase tot 24 september 2009, het moment waarop het gerechtshof reageert. Voor de zaak Benno L. geldt de eerste fase tot de dag van de pro forma-zitting, op 18 september 2009.

In alle drie de zaken zien we dat in de dagbladen het nieuws minder is gebaseerd op bronnen die direct betrokken zijn bij de rechtszaak dan op andere bronnen. Vooral in de zaak Benno L is dit het geval.
Bij de uitzendingen van NOS en SBS6 zijn deze verschillen echter minder duidelijk. In de zaak Laura Dekker is iets meer dan de helft van het nieuws afkomstig van de direct betrokkenen. SBS6 baseert een kwart van het nieuws op deze bronnen.
In de zaak Benno L. zien we bij het NOS-JOURNAAL veel minder procesdeelnemers als bron dan bij de uitzending van SBS6.

Tabel 7 **Directe betrokkenen als bron van het nieuws in de eerste fase in percentage van het totale aantal nieuwsberichten**

	Laura Dekker	Saban B.	Benno L.
NOS	52,3	37,8	11,7
SBS	47,1	22,1	19,4
de Volkskrant	43,9	40,0	45,1
NRC Handelsblad	50,5	46,3	23,5
De Telegraaf	36,8	44,1	48,2
Trouw	44,9	40,8	28,1
Spits	42,9	35,3	6,5
Metro	53,6	59,3	38,4
De Pers	44,8	33,3	5,0
Totaal	45,3	43,2	33,6

Bij de dagbladen zien we ongeveer hetzelfde patroon als bij nieuws over de rechtszaak als geheel, zij het dat *de Volkskrant* in deze eerste fase aanzienlijk minder gericht is op de direct betrokkenen als bron van het nieuws, terwijl *NRC Handelsblad* juist meer aandacht voor hen heeft.

13.3 Navolgbaarheid

In hoeverre is het rechtsproces navolgbaar in de mediaberichtgeving? Naast de informatie over de rechtszittingen heeft de transparantie betrekking op het berichten over wat er tijdens de gehele procesperiode gebeurt. In hoeverre richten journalisten zich op de daadwerkelijke rechtszaak en de juridische aspecten van het proces, en in hoeverre berichten zij over gerelateerde zaken die weinig tot niets van doen hebben met de daadwerkelijke rechtszaak?

Om dit te onderzoeken maken we eerst onderscheid tussen artikelen/items die direct de rechtszaak betreffen, artikelen die gaan over de maatschappelijke of politieke discussie naar aanleiding van de rechtszaken en artikelen/items die we gemakshalve onderbrengen in een categorie 'vermaak'. Deze laatste categorie bestaat uit berichtgeving die niets met de rechtspraak zelf te maken heeft, maar

Tabel 8 Aandacht voor de procesafdoening in de media in procenten van het totale aantal nieuwsberichten over de zaken

	Laura Dekker	Saban B.	Benno L.
NOS-JOURNAAL	78,6	80,0	100
HART VAN NEDERLAND	87,5	71,4	100
de Volkskrant	35,5	37,5	68,1
NRC Handelsblad	43,8	37,8	74,2
De Telegraaf	42,9	21,2	57,1
Trouw	35,9	32,6	70,0
Spits	31,0	68,8	70,4
Metro	28,9	47,6	75,0
De Pers	36,8	25,0	80,0
Totaal	36,5	34,3	72,9

eerder bestaat uit persoonlijke verhalen van de betrokkenen of andere personen. Daarnaast inventariseren we de artikelen die over de afdoening van de rechtszaak gaan en onderzoeken we in hoeverre de media aandacht geven aan alle aspecten van het rechtsproces.

Procesafdoening versus 'vermaak' in de berichtgeving

Tabel 8 geeft per rechtszaak het percentage artikelen/items weer dat direct gerelateerd is aan de rechtspraak. De onderzochte televisieprogramma's besteden relatief veel aandacht aan de procesafdoening in hun berichtgeving. De onderlinge verschillen zijn hierbij klein. De meeste items bevatten vooral informatie over de rechtspraak, terwijl weinig items gericht zijn op de discussie danwel de sensationele kant van de rechtszaken.

In de dagbladen is dit anders, zij het dat we een groot verschil zien tussen de drie zaken. Bij de zaak Benno L. gaat de meeste berichtgeving, bijna drie kwart, over de procesafdoening en slechts een klein gedeelte over de maatschappelijke discussie die ontstaat of over de sensationele aspecten. Zowel bij de zaak Laura Dekker als bij Saban B. gaat veel meer berichtgeving over de politieke en maat-

schappelijke discussie of de entertainmentkant van de zaak, dan over de procesafdoening. Ruim 60% van de artikelen gaat *niet* over de procesafdoening.
Als we de dagbladen onderling vergelijken, zien we dat de meeste berichtgeving over de procesafdoening te vinden is in *NRC Handelsblad* gevolgd door *Spits*. Aan de andere kant van het spectrum zien we *De Telegraaf*. Deze krant heeft vooral oog voor andere zaken dan de procesafdoening.

Aandacht voor verschillende onderdelen van het rechtsproces
Een volledige transparantie van rechtspraak in de berichtgeving komt tot uitdrukking in artikelen of items waarbij men als niet-toeschouwer op basis van de berichtgeving een oordeel kan vormen over het totale verloop van de procedure. Dat vergt aandacht voor de vijf aspecten die van belang zijn voor een goed begrip van het verloop van het proces:

- de voorgerechtelijke ontwikkeling (opsporing of conflictontwikkeling);
- kern van de zaak (delict of het conflict dat centraal staat in de gerechtelijke procedure);
- argumentatie aanbrengende instantie (OM/eiser);
- argumentatie verdediger (verdachte/gedaagde);
- de rechterlijke beslissing (vonnis of beschikking) en de motivering ervan.

Tabel 9 geeft een overzicht van de aandacht die de verschillende media hebben besteed aan de verschillende fases van de drie rechtszaken.

De televisieberichtgeving laat wat dit aspect van navolgbaarheid betreft grote verschillen zien tussen de drie rechtszaken en tussen de programma's. De verschillen tussen de rechtszaken zijn grotendeels te verklaren door de aard van de zaken. Zo is de berichtgeving in de zaak Laura Dekker sterk gericht op het verweer, terwijl het aspect 'verdediging' zowel bij Saban B. als Benno L. aanzienlijk minder in de berichtgeving terug te vinden is. Dat beide heren schuldig bevonden zouden worden, was immers al vrij zeker.
In alle drie de zaken krijgt de discussie over de precieze aard van het geschil/delict veel aandacht in de berichtgeving, al gebeurt dit in de zaak Laura Dekker bij SBS6 veel meer dan bij de NOS. Verder valt op dat over de hele linie de voorgerechtelijke ontwikkeling veel aandacht krijgt op televisie. De berichtgeving van zowel NOS als SBS6 is daar voor ongeveer een kwart op gericht.

De aandacht voor deze voorgerechtelijke ontwikkeling blijkt in de dagbladen veel minder te zijn. Daar gaat ongeveer 10% van de berichtgeving rond Benno L. over de opsporingsfase, net iets meer dan in de berichtgeving over Saban B. De opsporingsactie tegen Saban B., geleid door *De Telegraaf*, komt overigens veelvuldig terug in de bericht-

Tabel 9 **Aandacht voor de verschillende fases van het rechtsproces in percentage van het aantal nieuwsberichten in het betreffende medium**

	Laura Dekker	Saban B.	Benno L.
NOS			
Voorgerechtelijke ontwikkeling	-	2,7	24,4
Geschil/delict	37,8	51,9	26,5
Eis/tenlastelegging	10,6	20,3	35,3
Verweer/verdediging	35,1	2,7	8,8
Uitspraak	16,5	22,4	5,0
SBS6			
Voorgerechtelijke ontwikkeling	-	2,6	25,1
Geschil/delict	54,2	47,0	24,4
Eis/tenlastelegging	2,5	32,2	43,3
Verweer/verdediging	33,8	0,8	4,2
Uitspraak	9,6	17,4	2,9
Dagbladen			
Voorgerechtelijke ontwikkeling	-	8,2	10,6
Geschil/delict	36,4	33,3	12,9
Eis/tenlastelegging	9,6	34,0	47,8
Verweer/verdediging	29,4	3,5	20,5
Uitspraak	24,6	21,0	8,1

geving in de andere dagbladen, maar nauwelijks in de nieuwsitems op de televisie.

Een ander verschil tussen de dagbladen en de televisie zien we in de discussie over het geschil/delict. De zaak Laura Dekker krijgt in de dagbladen en in de televisieprogramma's ongeveer even veel aandacht, maar de discussie over de delicten van Saban B. en Benno L. vinden we aanzienlijk minder in de dagbladen terug dan op televisie. De tenlastelegging en de verdediging in deze beide strafzaken, komen daarentegen weer sterker in de dagbladen terug dan op televisie, met name bij de NOS.

De verschillen tussen de kranten onderling presenteren we niet in een tabel, wegens de

onoverzichtelijkheid van de zeven kranten, de drie zaken en de vijf fases in het rechtsproces. In elk geval blijkt er een verschil te zijn tussen aan de ene kant de 'kwaliteitskranten' *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw* en aan de andere kant de populaire en gratis kranten *De Telegraaf*, *Metro*, *Spits* en *De Pers*. Waar de eerste groep dichterbij het ideaal van aandacht voor elke fase komt, zien we dat de tweede groep juist verder van dat ideaal verwijderd is. De gratis dagbladen schenken vooral aandacht aan de uitspraak, terwijl de eis/tenlastelegging en vooral het verweer/de verdediging aanzienlijk minder aandacht krijgen in de berichtgeving.

13.4 Responsiviteit

In hoeverre besteden de media aandacht aan overwegingen van rechters die samenhangen met maatschappelijke opvattingen over de rechtszaak? Een grotere mate van deze 'responsiviteit', zo is betoogd in de literatuur, is een manier om de democratische legitimiteit te vergroten.
Aan de hand van drie onderzoeksvragen zal nu worden onderzocht in hoeverre overwegingen van rechters die samenhangen met maatschappelijke opvattingen over een rechtszaak terug te vinden zijn in de dagbladen. Daartoe is er een kwalitatieve analyse uitgevoerd van zowel de officiële documenten van het gerechtshof over de rechtszaak als de berichtgeving over deze documenten. Omdat de drie rechtszaken grondig van elkaar verschillen, wordt de responsiviteit per rechtszaak geanalyseerd.

De zaak Laura Dekker
In de zaak Laura Dekker hebben we te maken met vijf beschikkingen. Alleen in de beschikking van de rechtbank Utrecht van 28 augustus 2009 wordt expliciet gerefereerd aan de maatschappelijke discussie die over Laura's voornemen is losgebarsten. In alle overige beschikkingen is geen enkele expliciete of impliciete referentie aan de maatschappelijke discussie over Laura's plan te vinden. De oordeelsvorming is – afgaande op de beschikkingen – gebaseerd op de informatie van de Raad voor de Kinderbescherming, Bureau Jeugdzorg en het rapport van de door de rechtbank Utrecht benoemde deskundige.

In de beschikking van 28 augustus 2009 komt de responsiviteit als volgt naar voren. Na stilgestaan te hebben bij de risico's die voor een kind van dertien jaar aan een solozeilreis om de wereld kleven en bij de rol van de vader, concludeert de rechtbank:

> Hij [de vader] geeft dan ook invulling aan zijn ouderlijke verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van Laura en aan zijn plicht om de ontwikkeling van haar persoonlijkheid en veiligheid te bevorderen vanuit zijn eigen ervaring en perspectief, welk perspectief voor hevige maatschappelijke discussie vatbaar is gebleken. Nu verder

> geen enkele objectieve informatie beschikbaar is over welk perspectief het juiste is, kan hem thans reeds daarom niet een gegrond ernstig verwijt worden gemaakt dat hij een slechte vader zou zijn op grond waarvan het dringend en noodzakelijk is om hem het gezag te ontnemen.
> (Beschikking van 28 augustus 2009)

In drie van de zeven onderzochte dagbladen is deze blijk van responsiviteit, zoals dit tot uiting komt in de beschikking, terug te vinden, te weten in *NRC Handelsblad, de Volkskrant* en *Trouw*. *NRC Handelsblad* stelt:

> De wijze waarop de vader van Laura invulling geeft aan de opvoeding blijkt voor hevige maatschappelijke discussie vatbaar te zijn, maar levert niet op dat hij als een slechte vader kan worden beschouwd.

In *de Volkskrant* zien we dezelfde conclusie, zij het in minder woorden.

> Dat de opvoeding discussie oplevert, betekent niet dat hij als een slechte vader kan worden beschouwd, aldus de rechtbank.

Trouw gaat meer in detail in op de die maatschappelijke discussie. De krant schrijft:

> De rechter vonniste gisteren pas, maar een groot deel van het publiek had zijn oordeel al eerder klaar. Wie zijn 13-jarige dochter twee jaar lang in haar eentje de wereld rond laat zeilen, is een slechte vader. Daarmee is de Utrechtse rechter M.C. Oostendorp het uitdrukkelijk oneens. De Raad voor de Kinderbescherming had haar gevraagd om het gezag van Laura's ouders voorlopig te schorsen en over te dragen aan Bureau Jeugdzorg. Maar dat is een maatregel "met een onterend karakter, gericht tegen slechte ouders die zich verwijtbaar verkeerd hebben gedragen." En daarvan is in het geval van Laura's vader, bij wie het meisje sinds de scheiding van haar ouders woont, geen sprake, vindt de rechter. Hoe waar dit ook is, in juridisch opzicht valt de vader dus niets te verwijten.

De zaak Saban B.

In de zaak Saban B. draait alles om het besluit van het hof te Arnhem om de voorlopige hechtenis van Saban B. een week te schorsen, om hem de gelegenheid te geven zijn vrouw en pasgeboren kind te bezoeken. Daarmee stuiten we op een probleem wat betreft de responsiviteit: de motivering van het besluit valt onder het geheim van de raadkamer en is dus niet openbaar. Bovendien heeft het hof tot 24 september gewacht met het geven van een toelichting. We kunnen daarom niet vaststellen in hoeverre maatschappelijke over-

wegingen hebben meegespeeld in het besluit. Wat we wel kunnen bekijken, is in hoeverre dit gebrek aan informatie vanuit de rechtspraak wordt opgevuld door de journalisten. In hoeverre gaan zij zelf in op overwegingen die samenhangen met maatschappelijke opvattingen rondom de rechtszaak?
Vooral wat betreft de eerste fase van deze rechtszaak, waarin er vanuit het hof nog geen reactie was gekomen op de vrijlating, is het van belang te kijken in hoeverre uitleg over het juridische proces en speculaties over de overwegingen van rechters zijn terug te vinden in de berichtgeving. We laten ons hierbij leiden door twee vragen:

1. Geven dagbladen in de berichtgeving over de zaak Saban B. informatie over de inhoud van verlofregelingen voor gedetineerden en/of mensen in voorlopige hechtenis?
2. Hoe reageren dagbladen op het uitblijven van een toelichting door het hof op het besluit de voorlopige hechtenis van Saban B. te schorsen?

Uitleg over juridische aspecten van de zaak door de media
Wat het eerste punt betreft kunnen we vaststellen dat een enkele krant summier informatie verschaft over de verlofregeling voor gedetineerden. Het meest uitgebreid is de informatie in *de Volkskrant* van 18 september 2009:

> In Nederland hebben gedetineerden recht op verlof. Wie in een gesloten inrichting zit, mag in principe zes keer per jaar een weekend weg. Gevangenen in een halfopen inrichting mogen maandelijks naar huis. Open gevangenissen zijn in het weekend dicht. Daarnaast bestaat een regeling voor incidenteel verlof. Bijvoorbeeld voor kraamverlof, om naar een ziekenhuis te gaan of de begrafenis van directe familieleden bij te wonen. Omdat Saban B. tegen zijn veroordeling in hoger beroep was gegaan, kreeg hij geen incidenteel verlof maar een "schorsing van voorlopige hechtenis". De regels daarvoor zijn vergelijkbaar met die van incidenteel verlof.
> (*de Volkskrant*, 18 september 2009)

In *Spits* en *Trouw* wordt alleen gezinspeeld op een verlofregeling, zonder dat daar op de inhoud van die regeling wordt ingegaan.

> In normale gevallen wordt verlof verleend om humanitaire redenen en/of als onderdeel van een programma om de terugkeer naar de maatschappij te vergemakkelijken. Zij worden vaak standaard afgedaan: kindje geboren? Sterfgeval? Akkoord, mits er geen vluchtgevaar bestaat en de gevangene zich voorbeeldig heeft gedragen.
> (*Trouw*, 21 september 2009)

> Het is niet uitzonderlijk dat criminelen een paar dagen vrijkomen bij bijzondere familieomstandigheden, zoals topcrimineel Saban Baran. […] 'Het is niet heel vreemd dat iemand even wordt vrijgelaten voor een geboorte', zegt advocaat Kerem Canatan. 'Saban zit al sinds februari 2007 in voorlopige hechtenis. Hoe langer die hechtenis duurt, hoe zwaarder de eisen die eraan gesteld worden. Voor bijzondere familieomstandigheden mag je dan soms even uit de cel, meestal een of twee dagen.'
> (*Spits*, 17 september 2009)

Reactie dagbladen op uitblijven van een toelichting van het hof

De tweede vraag, hoe de dagbladen reageerden op het uitblijven van een toelichting van het hof, is van belang omdat responsiviteit van de rechtspraak – het hebben van een open oog en oor voor wat leeft in de samenleving – ook betekent dat rechters geacht worden hun besluiten toe te lichten op het moment dat er onrust ontstaat in de samenleving over deze uitspraken. Zo citeert columniste Elsbeth Etty in *NRC Handelsblad* van 22 september 2009 de president van de Hoge Raad die bij de aanvaarding van zijn ambt in juni gezegd heeft dat 'de rechter nu eenmaal soms geroepen is tot beslissingen die groepen in de samenleving of politici niet bevallen. "Dat zal hem tot extra zorgvuldige motivering en verantwoording aansporen", voegde hij er aan toe.'

Dagbladen reageren langs twee hoofdlijnen op het uitblijven van een toelichting. In commentaren en columns wordt het uitblijven (fel) gehekeld, terwijl in nieuwsberichten volop gespeculeerd wordt over de beweegredenen van het hof. Eerst de commentaren:

> Hoe kunnen rechters een verlof goedkeuren van vrouwenhandelaar Saban Baran terwijl de politie en het Openbaar Ministerie zwaaien met aanwijzingen dat de uitermate gewelddadige crimineel wil vluchten? Die vraag houdt Nederland bezig nadat Baran zich ruim en week geleden voor het laatst heeft gemeld. Uiteraard is de klopjacht op hem geopend, maar tegelijkertijd barst een fundamentele discussie over het verlofrecht los.
> (*De Telegraaf*, 19 september 2009)

> Verlof past, onder strikte voorwaarden, in een humaan strafrecht. Zo kan het een rol spelen bij de resocialisatie van gedetineerden. Maar als rechters de regels onverantwoord toepassen, brengen zij dat humane strafrecht juist in gevaar. De roep om vergelding zal verder aanzwellen. Gezien de maatschappelijke commotie is het teleurstellend dat het Hof in Arnhem zich niet publiekelijk wil verantwoorden, behalve in een summier persbericht.
> (*de Volkskrant*, 19 september 2009)

> Het blijft onverteerbaar dat het hof weigert het besluit nader toe lichten. In plaats daarvan scheept het de geschokte gemeente af met een nietszeggend persbericht dat volstaat met een beschrijving van de procedure. Het besluit van het hof is op zichzelf geen reden een humaan verlofsysteem onderuit te halen. Maar met zo'n summiere toelichting speelt het hof de krachten wel in de kaart die er zoals Wilders c.s. een streep door willen halen. Dat had het hof ook moeten bedenken.
> (*Trouw*, 21 september 2009)

Onder de kop 'Arnhem mag niet zwijgen' heeft *De Pers* het drie dagen later over 'een summiere persverklaring en verder oorverdovende stilte bij het hof':

> Het zou goed zijn als het hof meer openheid van zaken geeft over hoe intern wordt omgegaan met deze pijnlijke affaire.
> (*De Pers*, 24 september 2009)

Na het belang van de onafhankelijke positie van de rechter te hebben beschreven, gaat *de Volkskrant* de volgende dag weer in een commentaar op de zaak Saban B. in:

> Dat is geen reden de rechter in deze affaire buiten schot te laten. Onafhankelijkheid betekent niet dat er geen verantwoording hoeft te worden afgelegd. Rechtspraak staat in dienst van de samenleving en rechters horen rekening te houden met de gevoelens in de samenleving. Dat besef is helaas nog niet tot alle gelederen van de rechterlijke macht doorgedrongen, getuige het feit dat het hof in Arnhem zelfs niet de moeite nam de omstreden uitspraak in de zaak Saban B. fatsoenlijk te motiveren.
> (*de Volkskrant*, 25 september 2009)

Veronderstelde beweegredenen hof voor schorsen voorlopige hechtenis

We hebben de nieuwsberichten over Saban B. uit de periode 16 september tot en met 24 september nagezocht op door de kranten veronderstelde beweegredenen van het hof om de voorlopige hechtenis te schorsen. 'Veronderstelde' beweegredenen, omdat het hof – afgezien van een persbericht met een uitleg over de procedure – er tot 24 september 2009 het zwijgen toe doet. Dat verandert op de 24ste. Dan geeft de president van het hof een interview in *NRC Handelsblad* waarin hij erkent dat het hof het vluchtgevaar 'duidelijk fout' getaxeerd heeft.

Tot die dag is de meest genoemde beweegreden in de media de aanwezigheid van 'persoonlijke omstandigheden' (N=23). De bewoordingen lopen enigszins uiteen, maar het komt erop neer dat het hof de voorlopige hechtenis geschorst zal hebben om Saban B. in staat te stellen zijn vrouw en pasgeboren kind te bezoeken, de bevalling bij te wonen of zijn nieuwe gezin te leren kennen. Deze ver-

onderstelde beweegreden wordt in alle dagbladen minstens één keer genoemd.
Voor *Spits*, *De Pers* en *Metro* is deze beweegreden ook meteen de enige veronderstelde overweging. Maar de andere kranten zien er meer.
De Telegraaf en *de Volkskrant* noemen daarnaast nog een tweede. *De Telegraaf* houdt het op 'uit medelijden' (N=2) en *de Volkskrant* schrijft dat B. meer dan de helft van zijn straf heeft uitgezeten.
NRC Handelsblad noemt naast de persoonlijke omstandigheden nog drie andere veronderstelde beweegredenen: B. heeft meer dan de helft van zijn straf uitgezeten, zijn vluchtgevaarlijkheid is niet vastgesteld en het hoger beroep dient pas in 2010.
Vooral *Trouw* heeft het meest gevarieerde pakket veronderstelde beweegredenen, de meeste afkomstig uit een interview met hoogleraar strafrecht Ybo Buruma. Naast 'persoonlijke omstandigheden' komt *Trouw* met:

- 'vluchtgevaarlijkheid niet vastgesteld';
- 'OM vond het ook niet erg dat B. één of twee dagen vrij zou krijgen';
- 'terugkomen op eerdere beslissing in zelfde zaak tast rechtszekerheid aan';
- 'B. was normale gevangene en gedroeg zich kennelijk voorbeeldig';
- 'hoger beroep dient in oktober bij zelfde hof, in theorie kan B. nog vrijgesproken worden';
- 'B. moet na zijn straf weer terug naar maatschappij, verlof is ook bedoeld om gedetineerden daaraan te laten wennen'.

Wanneer de president van het hof op 24 september eenmaal in *NRC Handelsblad* erkent dat het een fout heeft gemaakt doet hij dat nadat hij twee dagen eerder, op dinsdag 22 september, met alle raadsheren de beslissing om Saban B. verlof te geven geanalyseerd heeft. Hij wijst er in het interview op dat 'als de wetgever bepaalt dat een hechtenis onderbroken mag worden […] een rechter dat niet "voor de zekerheid" altijd maar [dient] te weigeren.' Rechters zijn gehouden risico's te nemen. Over het inwilligen van het tweede verzoek zegt hij nog dat dat werd ingediend tijdens een pro forma-zitting. Het verzoek is daar volgens het boekje afgehandeld.

De zaak Benno L.
In het (verkorte) vonnis dat de rechtbank in Den Bosch velde in de zaak Benno L. (LJN: BM9713) wordt een aantal keren direct gerefereerd aan 'wat in de samenleving speelt'. Ook in tekstgedeelten waarin 'het publiciteitsgevoelige karakter' van het proces besproken wordt. De hele motivering van de op te leggen straf bestaat uit twee paragrafen. In de eerste paragraaf geeft de rechtbank aan op welke gronden de door het OM gevorderde terbeschikkingstelling met dwangverpleging afgewezen wordt en in de tweede paragraaf bespreekt de rechtbank de overwegingen die ten grondslag liggen aan de strafmaat.

Beslissing over de gevorderde terbeschikkingstelling met dwangverpleging
Allereerst gaat de rechtbank in op de rappor-

tages van een psychiater en een psycholoog over de recidivekans. Beiden zien geen aanleiding om terbeschikkingstelling te adviseren. De psycholoog verklaart onder meer:

> Het belang van de maatschappij heb ik uiteraard ook in mijn advies betrokken. Het is niet zo dat ik geen tbs adviseer als ik dat nodig acht. Maar bij betrokkene is geen sprake van een sterk verhoogd recidivegevaar, hij is geen kernpedofiel […] Ik had het als deze zaak een niet-publiciteitsgevoelige zaak was geweest ook niet geadviseerd.

De rechtbank concludeert vervolgens:

> Voor de maatregel van tbs (als ultimum remedium) lijkt vanuit dat perspectief derhalve geen indicatie aanwezig. Verder is het ter overweging dat het een publiciteitsgevoelige zaak betreft die de kans dat betrokkene ooit nog uit de deels politiek gestuurde setting (cie. Visser 2006) zou kunnen wegkomen, klein maakt.

Strafmaat

De officier van justitie heeft in deze zaak in haar requisitoir aangegeven dat het Openbaar Ministerie zelf na aanhouding van verdachte de publiciteit heeft gezocht en dat dit gegeven moet leiden tot een lagere strafmaat.
De rechtbank onderschrijft dit standpunt:

> De na de aanhouding ontstane publiciteitsgolf rond verdachte hebben hem gemaakt tot een alom bekend en herkend publiek persoon met het stigma van een pedoseksuele zedendelinquent. Deels is dat een voor verdachte te verwachten gevolg geweest van het soort en het aantal delicten dat hij heeft gepleegd. Feit is echter wel dat hij hierdoor naast een door de rechtbank op te leggen straf ook een brandmerk heeft gekregen dat hij de komende jaren, zo niet de rest van zijn leven, zal dragen. Hij zal de negatieve sociale gevolgen van die stigmatisering ondervinden in de omgang met gedetineerden en bij terugkeer in de maatschappij.

In de berichtgeving over de uitspraak is van deze overwegingen weinig tot niets terug te vinden. Alleen het punt van recidive komt in de berichtgeving van *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw* terug. Maar dat wordt in de twee eerstgenoemde alleen vermeld als oordeel van de psychiater en psycholoog, de 'samenleving' of de 'publiciteitgevoeligheid' van de zaak spelen daar geen enkele rol. 'Het vonnis verwijst naar de rapporten van de psychiater en psycholoog die L. onderzochten. Gelet op zijn gevorderde leeftijd achten zij de kans op herhaling gering, mits L. behandeld wordt en na zijn vrijlating gevolgd door de reclassering,' schrijft *de Volkskrant* de dag na het uitspeken van het vonnis. En *NRC Handelsblad* meldt diezelfde dag: 'De rechtbank

legde geen tbs op omdat zowel een psycholoog als een psychiater had aangegeven dat daar geen aanleiding toe was.'
Alleen *Trouw* staat wat langer stil bij het risico op recidive.

> De rechtbank in Den Bosch legt geen tbs op, zo bleek gisteren bij de uitspraak tegen de 60-jarige zwemleraar. De rechters scharen zich achter twee deskundigen die verwachten dat L. niet in herhaling valt […] Een psycholoog en een psychiater die L. hebben onderzocht, pleitten […] voor een vrijere behandeling in een kliniek, deels na het uitzitten van de straf. Het risico voor de maatschappij zou daarmee voldoende zijn ingeperkt. (*Trouw*, 3 juli 2010)

In het verslag in *Trouw*, onder de kop: 'Wel cel maar geen tbs voor Benno L', is 'recidive' ook het eerste aandachtspunt. *De Volkskrant* (kop: 'Vonnis zwemleraar wekt woede') begint daarentegen met de mededeling dat de veroordeling van Benno L.

> met grote emoties ontvangen werd door de teleurgestelde ouders van de slachtoffers en door Benno L. zelf, die bang was voor een veel hogere straf. De voorzitter van de Bossche rechtbank werd vanaf de afgeladen tribune uitgemaakt voor "slappe zak" toen hij het vonnis voorlas.
> (*de Volkskrant*, 3 juli 2010)

De verontwaardiging blijkt zich vooral te richten op de strafmaat en het feit dat Benno L. geen tbs krijgt opgelegd en bovendien aangeeft niet mee te willen werken aan een nieuw onderzoek. Het vonnis vermeldt hierover:

> De officier van Justitie heeft gesteld dat het recidiverisico erg groot is, dat de verdachte een acuut gevaar vormt en dat daarom tbs noodzakelijk is, maar zij heeft dit naar het oordeel van de rechtbank niet verder onderbouwd met enige gedragskundige rapportage of nader onderzoek. De psychiater en de psychologe hebben in hun rapportages geconcludeerd dat een klinische opname – en dus ook tbs – niet is aangewezen. Volgens hen is een intensieve, ambulante dagbehandeling toereikend om het recidiverisico te reduceren tot een aanvaardbaar laag niveau, naast controle vanuit de reclassering en medicatie. (Rechtbank Den Bosch)

In de dagbladen staat vooral het aspect van de weigering van Benno L. om zich opnieuw te laten onderzoeken centraal. Zo kopt *de Volkskrant* op 7 juli 2010: 'Benno L. weigert nieuw onderzoek'.
Ook de burger reageert ontsteld op het feit dat de rechter geen tbs oplegt. Op de site van FOK.NL heeft de verontwaardiging de overhand:

> Hij heeft dus geen tbs gekregen. Na zeven jaar staat hij gewoon weer op straat. Precies...
> (FOK.NL 2 juli 2010)

> Dat hij geen tbs krijgt vind ik niet normaal. Ik weet het, daarom is het weer een faal. Een logische faal aangezien er geen zak aan de straffen wordt gedaan. Je moet er toch niet aan denken dat die gehandicapte-kinderenverkrachter over zeven jaar weer vrolijk rondloopt tussen de kindjes.
> (FOK.NL 2 juli 2010)

Ook in de dagbladen vinden we een aantal reacties van verontwaardigde burgers. Interessant is de brief die op 6 juli 2010 in zowel *Spits* als *Metro* staat afgedrukt:

> Benno L. heeft geen tbs gekregen omdat hij is vrijgesproken van *het* verkrachten en tegen *de* zin binnendringen bij anderen. Dat vergrijp wordt zwaarder bestraft dan jarenlang systematisch en met voorbedachten rade aanranden, betasten en filmen van al dan niet zwakbegaafde kinderen. Hij heeft ouders en kinderen misleid en gemanipuleerd om zijn eigen deviante seksuele behoeften vorm te geven. Meerdere kenmerken van *een* psychopaat. Juist *het* systematische, met voorbedachten rade uitvoeren van deze zaken, *het* manipuleren en *het* misleiden zijn des te meer reden om tbs met dwangverpleging uit te spreken. Wanneer rechters dit soort uitspraken doen dan vraagt *het* om *een* grondige doorlichting van *de* kwaliteit van *het* rechtssysteem in Nederland.
> *(Spits*, 6 juli 2010; *Metro*, 6 juli 2010)

Toch zijn er in de dagbladen ook lovende woorden te vinden over de rechtspraak. Zo citeert *de Volkskrant* de advocaat van Benno L.: 'Mijn geloof in de onafhankelijke rechtspraak heeft vandaag een enorme impuls gekregen'. Vooraf had hij vaak gewaarschuwd dat het een *trial by media* dreigde te worden waarin geen nuancering mogelijk was. 'Petje af voor de rechtbank. Knap werk' (*de Volkskrant*, 3 juli 2010).
Ook op de opiniepagina van *NRC Handelsblad* lovende woorden voor de onafhankelijkheid van de rechter, die 'tegen de stroom' in durft te gaan. 'Misschien heeft de rechter "mishaagd". Maar gefaald heeft hij zeker niet. Integendeel.' *(NRC Handelsblad*, 5 juli 2010*)*.

We kunnen concluderen dat rechters er in de vonnissen blijk van geven te weten wat er in de maatschappij leeft ten tijde van rechtszaken. In meerdere documenten van de rechtbank wordt melding gemaakt van de maatschappelijke discussie. Dit heeft ook gevolgen voor de uitspraak in het geval van Benno L. De rechter weegt de media-aandacht mee in het oordeel. In de berichtgeving zien we deze aspecten van het vonnis wel terug, maar in de veelheid van berichtgeving is het zoeken naar een

speld in een hooiberg. Vooral in *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant* en *Trouw* vinden we berichtgeving over de responsiviteit van de rechtspraak in de berichtgeving. In de gratis dagbladen en *De Telegraaf* aanzienlijk minder. Overigens worden de vermeldingen van responsiviteit in de artikelen sterk ingebed in een eigen verhaal van de kranten.
Er zijn dus wel tekenen van responsiviteit in de berichtgeving te vinden, maar uit deze analyse wordt vooral duidelijk dat deze marginaal zijn in de totale media-aandacht. Dit is zeker het geval in de eerste fase voorafgaand aan de eerste terechtzitting of in het geval van Saban B., de eerste week nadat het hof had besloten tot verlof en vervolgens lang wachtte met de toelichting daarop.

13.5 Toegankelijkheid of begrijpelijkheid

In hoeverre komen uitspraken van rechters (letterlijk) terug in de berichtgeving? In de vorige paragraaf zagen we dat de rechtspraaklogica wel wordt overgenomen door journalisten, maar dat gebeurt mondjesmaat en alleen voor zover het past in het eigen journalistieke verhaal. Ook in de eerdere hoofdstukken zagen we een discrepantie tussen het juridische taalgebruik en het journalistieke discours dat leidt tot berichtgeving waarin weinig ruimte wordt gelaten voor de juridische en processuele aspecten van de rechtszaak waarover bericht wordt.
Een van de manieren om dit vanuit de rechtspraak te beïnvloeden is de vonnissen toegankelijk te maken voor de niet direct betrokkenen. De gedachte is dat wanneer de vonnissen begrijpelijk zijn voor journalisten, deze eerder geneigd zullen zijn stukken uit de vonnissen te citeren in hun berichtgeving.
Wij zullen nu nagaan in hoeverre dit het geval is in de drie rechtszaken die zijn onderzocht. Met behulp van een automatische inhoudsanalyse hebben we gezocht naar de mate van overlap tussen de communiqués van de rechtspraak en de artikelen in de dagbladen.
Tabel 10 toont het resultaat.

Tabel 10 Overlap in procenten tussen de berichtgeving in de media en de communicatie-inspanningen van de rechtspraak

Dagblad	Laura Dekker	Saban B.	Benno L
De Pers	3,1	1,4	1,4
De Telegraaf	1,5	1,9	0,5
de Volkskrant	2,8	1,5	1,8
Metro	2,6	1,3	0
NRC Handelsblad	3,1	2,2	1,4
Spits	2,5	1,4	0,9
Trouw	2,5	1,6	1
Totaal	2,6	1,7	1,3

Leesvoorbeeld: in totaal vinden we in De Pers 3,1% van de communicatie-inspanningen vanuit de Rechtspraak over de zaak Laura Dekker terug in de berichtgeving over deze zaak.

We zien dat de bewoordingen uit de communiqués van de rechtspraak slechts in één a twee procent van de berichtgeving letterlijk terug te vinden zijn. Deze overlap is nog het grootst in de berichtgeving over de zaak Laura Dekker en aanzienlijk minder in die van Saban B. en Benno L. Onderling verschillen de dagbladen ook behoorlijk. Een onderscheid vinden we tussen enerzijds de 'kwaliteitskranten' *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en het gratis dagblad *De Pers* en aan de andere kant *De Telegraaf*, *Spits* en *Metro*. De eerste groep dagbladen citeert gemiddeld iets meer uit de vonnissen dan de tweede groep.

Om de begrijpelijkheid van de weergegeven vonnissen vast te stellen vragen deze gegevens om een nadere bestudering van de teksten. We kijken dan welke onderdelen uit het vonnis wel en niet weergegeven worden in de berichtgeving in de media en ook in welke mate de dagbladen een ander vocabulaire hanteren dan de communicatie-inspanningen van de rechtspraak.
Evenals in de vorige paragraaf kijken we nu eerst per rechtszaak naar de begrijpelijkheid van de rechtspraakdocumenten en naar de mate waarin gedeelten daarvan terugkomen in de berichtgeving, waarna we afsluiten met een overkoepelende conclusie.

De zaak Laura Dekker
De stukken afkomstig van het gerechtshof bevatten juridische termen en beschrijvingen van procedures die niet terug te vinden zijn in de berichtgeving. De terminologie uit de vonnissen is kennelijk te juridisch om letterlijk over te nemen. Journalisten kiezen er in ieder geval voor de feiten in hun eigen woorden te beschrijven. Weliswaar is er een speciaal document 'Vraag en Antwoord in zaak Laura Dekker' uitgegeven, maar ook de terminologie daarin is niet door de journalisten overgenomen. Kennelijk bevat ook dit stuk teksten die voor een journalist – of in ieder geval voor zijn lezers – moeilijk te volgen zijn. Het stuk meldt:

> Tijdens de zitting van 14 juni 2010 heeft Laura een zeilplan overhandigd. De rechtbank en Bureau Jeugdzorg hebben nog onvoldoende kunnen toetsen of Laura daarmee voldaan heeft aan de voorwaarden zoals hierna onder punt 6 genoemd. Er is volgens de rechtbank in ieder geval nog niet voldaan aan de voorwaarde van het opstellen van een rapport door een onafhankelijk zeildeskundige. Bureau Jeugdzorg zal op de zitting in juli ook nog moeten ingaan op de stand van zaken met betrekking tot de sociaal emotionele en identiteitsontwikkeling van Laura.
> (Vraag en Antwoord in zaak Laura Dekker)

Van deze tekst vinden we alleen de laatste conclusie terug in sommige berichtgeving, met daarbij dan nog een eigen invulling door de journalist:

> Een verlenging van het toezicht kan juist leiden tot een bedreiging van de sociaal emotionele en identiteitsontwikkeling van het meisje menen de rechters.
> (*NRC Handelsblad*, 28 juli 2010)

Naast vonnissen en vraag-en-antwoordstukken heeft de rechtspraak ook nog persberichten laten uitgaan over de zaak Laura Dekker. De aankondigingen van de uitspraken zijn ook terug te vinden in de berichtgeving. Maar ook dit nieuws gaat vaak gepaard met een eigen interpretatie door de journalist. Alleen de persberichten van het gerechtshof te Amsterdam over de inhoudelijke afhandeling van de zaak komen iets duidelijker terug in de berichtgeving. Maar ook dan is er weer sprake van een inbedding van de overgenomen informatie in het eigen verhaal van de journalist. Al komen enkele aspecten uit de persberichten letterlijk in de media terug. Zo schrijft de rechtbank in een persbericht van 17 juni 2010:

> Bureau Jeugdzorg heeft de rechtbank ter zitting verzocht om een verlenging van twee maanden waarbij is verzocht het verzoek voor een maand toe te wijzen en het resterende deel aan te houden. De rechtbank heeft conform het verzoek van Jeugdzorg beslist. Reden hiervoor is dat de rechtbank onvoldoende heeft kunnen toetsen of Laura Dekker op dit moment voldoet aan alle door het hof gestelde voorwaarden. Onder andere is vastgesteld dat er nog geen rapport is van een onafhankelijke zeildeskundige.
> (Persbericht rechtbank Amsterdam van 17 juni 2010)

In *Spits* vinden we deze redenering als volgt terug:

> De rechtbank in Middelburg heeft nu op verzoek van Bureau Jeugdzorg beslist dat de OTS met een maand wordt verlengd en dat de zaak een maand wordt aangehouden. De reden voor de aanhouding is dat zowel de rechtbank als het Bureau Jeugdzorg nog niet voldoende heeft kunnen toetsen of Laura aan alle door het hof gestelde voorwaarden voldoet. Ook is er nog geen rapport van een onafhankelijke zeildeskundige.
> (*Spits*, 18 juni 2010)

De zaak Saban B.
In de zaak Saban B. geldt nog sterker dan in de zaak Laura Dekker dat de dagbladen weinig overnemen uit de teksten die de rechtspraak publiceert. In *Trouw* vinden we een artikel dat op verschillende plaatsen gebruikmaakt van delen uit een communiqué waarin uitleg wordt gegeven over verlof tijdens voorlopige hechtenis. Maar deze zijn aangevuld met eigen tekst:

> Na zijn veroordeling door de rechtbank tot 7,5 jaar cel in juli vorig jaar was hij *in afwachting van de behandeling van het*

> *hoger beroep* in zijn strafzaak. *In gevallen als deze kan een gedetineerde niet de gevangenisdirectie om verlof vragen. Wel kan hij het gerechtshof waar zijn hoger beroep dient om schorsing van de voorlopige hechtenis* verzoeken. *Het hof neemt bij een dergelijk verzoek kennis van het standpunt van het OM en beslist vervolgens over het verzoek om de hechtenis van betrokkene te schorsen*. In het geval van B. stemde het hof conform zijn verzoek in met een schorsing van zeven dagen. Toen bleek dat de vrouwensmokkelaar er vandoor was gegaan verzocht het OM de *schorsing van de voorlopige hechtenis op te heffen*. Het hof willigde dit in.
> (*Trouw,* 24 september 2009, overgenomen woorden door ons gecursiveerd)

De kop van het artikel, 'Vlucht Saban B. leidt tot nieuwe verlofregeling', laat echter al zien dat de hier geciteerde alinea ingebed is in een artikel dat gaat over ander nieuws. We zien dus dat passages uit het vonnis letterlijk terug te vinden zijn in de berichtgeving, maar dat de journalist die het gebruikt, dat doet in een eigen stuk dat ook nog een andere invalshoek heeft.
Wel zien we slechts sporadisch dat er, wanneer er uit de communicatie-uitingen van de rechtspraak wordt geciteerd, ook letterlijk naar verwezen wordt. Zo schrijft *Trouw* in het artikel 'Kritiek op tijdelijke vrijlating pooierboy' van 30 april 2010:

> De vergelijking gaat niet op vindt president Verheij van het Amsterdamse hof. Het gaat nu *om een verdachte die geen geweld heeft gebruikt en die niet als vluchtgevaarlijk bekend staat.*
> *(Trouw,* 30 april 2010)

Een ander voorbeeld vinden we in *NRC Handelsblad*. Deze krant schrijft op 17 september 2009 over de overweging van de rechter die in een communiqué van de rechtbank naar buiten is gebracht:

> Het gerechtshof nam in overweging dat Saban B. (38) al *meer dan de helft van de door de rechtbank opgelegde straf in voorarrest had uitgezeten* En dat zijn *zaak pas in 2010 tot een afronding zou komen vanwege een hoger beroep dat nog liep*. Het gerechtshof ging verder dan het Openbaar Ministerie in Arnhem dat eerder had ingestemd met een verlof van twee dagen.
> *(NRC Handelsblad,* 17 september 2009)

Naast letterlijke stukken uit de communiqués vinden we in de berichtgeving ook zaken terug die de rechtspraak in meer juridische formuleringen had weergegeven. Zo staat in het themadossier over de voorlopige hechtenis op RECHTSPRAAK.NL:

> Wetswijziging in voorbereiding. Naar aanleiding van de eerdergenoemde zaak Saban B. is door de Minister van

> Justitie gestart met de voorbereidingen van een wetswijziging in verband met het opheffen van de samenloop van regelingen inzake het tijdelijk verlaten van de inrichting tijdens de voorlopige hechtenis. De Raad voor de rechtspraak heeft hierover op 23 februari 2010 advies uitgebracht.
> (RECHTSPRAAK.NL)

In *NRC Handelsblad* vinden we over dit onderwerp terug:

> Uit een brief die de minister gisteravond naar de Tweede Kamer stuurde blijkt dat hij strengere regels wil stellen aan de verlofregeling voor gedetineerden. In het debat beloofde Hirsch Ballin op korte termijn met een voorstel te komen om verlofverzoeken voortaan aan gevangenisdirecteuren over te laten, in plaats van aan de rechter.
> *(NRC Handelsblad,* 23 september 2009)

De zaak Benno L.
De overlap in de zaak Benno L. is gering en heeft dan nog vooral te maken met de aankondiging van de rechtszittingen. Zo vinden we op 11 september 2009 in *De Telegraaf* een artikel waarin de zinsnede 'de zwemschoolhouder die wordt verdacht van verkrachting danwel het plegen van ontuchtige handelingen en het bezit van kinderporno' voorkomt. Deze zinsnede is een duidelijke verwijzing naar het persbericht op RECHTSPRAAK.NL, maar is daarna ingebed in eigen journalistiek. Onder de kop 'Zwemleraar verkrachtte Down-meisje' schrijft de krant zonder enige bronvermelding:

> Een meisje met het syndroom van Down was het slachtoffer van de verkrachting die de Bossche zwemleraar Benno L. (59) formeel wordt verweten, naast ontucht met 98 meisjes onder de zestien jaar.
> (*De Telegraaf,* 11 september 2009)

De feiten die door de rechtspraak zijn aangeleverd worden daarna ook nog verwerkt in een ander verhaal met een eigen teneur, dat na de uitspraak van de rechter in de krant verschijnt. Nadat op RECHTSPRAAK.NL een communiqué is verschenen onder de kop 'Zeven jaar voor zwemschoolhouder', verwerkt *de Volkskrant* deze uitspraak op 3 juli 2010 in een artikel onder de kop: 'Vonnis zwemleraar wekt woede'. Hoewel de krant daarin wel enkele stukken overneemt uit het communiqué, zoals de straf van zeven jaar, het feit dat Benno L. de slachtoffers in de gaten hield en dat hij zelf foto's en filmpjes had gemaakt, bevat het artikel vooral een eigen verslag van de gebeurtenissen. Daarin komt overigens duidelijk minder 'woede' voor dan de kop deed vermoeden.

Resumerend kunnen we stellen dat de berichtgeving in de media vaak sporen bevat van de officiële documenten die vanuit de rechtspraak ter beschikking zijn gesteld aan jour-

nalisten, maar dat deze slechts in een klein aantal artikelen als zodanig zijn terug te vinden.
Daarnaast zien we dat de journalisten de informatie gebruiken die zij van de rechtspraak krijgen vaak verwerken in een eigen verhaal, waardoor de rechterlijke afwegingen van de besluiten slechts voor de goede lezer zijn terug te verstaan.
Verder zien we dat de eerste fase van een proces, nog voordat de rechtszaak heeft plaatsgevonden, weer gedomineerd wordt door een eigen medialogica, waarbinnen de verslaggeving over het rechtsproces en de juridische aspecten daarvan het onderspit delven.
Dat is des te opmerkelijker omdat juist die eerste fase de meeste media-aandacht krijgt en er dan nog geen documenten zijn gepubliceerd of persconferenties zijn gehouden.

Epiloog

In de berichtgeving over de drie rechtszaken die we hebben onderzocht, zien we de opkomst van de burgerjournalistiek terug in de aandacht die er voor de rechtszaken bestaat op de diverse *social media*. Daar vinden we dan ook veel berichten over de rechtszaken, en het publiek reageert hier *en masse* op. In de zaak Laura Dekker zijn de kampen nog verdeeld, maar bij Benno L. is de publieke veroordeling al een feit voordat er ook maar een rechtszitting heeft plaatsgevonden.
Naast de discussie over de aanleiding of het delict, staat in deze tweede zaak ook de rechtspraak zelf ter discussie. De straf voor Benno L. alsmede het niet opleggen van tbs wekken al meteen grote (volks)woede op, waarbij de pijlen vooral gericht worden op een te slappe ('linkse') rechtspraak, die daders eerder vertroetelt dan straft.
Deze teneur is ook waar te nemen in de berichtgeving over Saban B. op de sites van de social media. Een uitleg over de wetten die ten grondslag liggen aan de straf of het besluit Saban B. verlof te geven, vinden we hier niet of nauwelijks terug, maar meningen over deze beslissing des te meer.
Onder invloed van de vele media die zich met de zaak inlaten, zien we vervolgens dat in de berichtgeving de privacy van de verdachte steeds minder wordt beschermd. In de social media worden Benno L. en Saban B. meestal volledig met naam en toenaam genoemd. In de dagbladen gebeurt dit nog aanzienlijk minder. Benno L. wordt nergens met achternaam genoemd, en Saban B. in *Spits* en *Metro* een enkele keer en in *De Telegraaf* veel vaker.
Maar ook daar zien we de horizontalisering van de berichtgeving terug in de veelheid van bronnen die worden aangehaald, vaak bronnen buiten de direct betrokkenen. Een leger aan experts, maar ook burgers en een enkele politicus worden in de berichtgeving geciteerd waardoor de direct betrokkenen in verhouding slechts sporadisch aan het woord komen, en dan nog vooral de rechtbankmedewerkers.

De transparantie, responsiviteit en toegankelijkheid van de rechtspraak, drie recente issues, komen in de berichtgeving zoals wij die hebben onderzocht in elk geval duidelijk naar voren. De informatie die in het kader van de *transparantie* wordt gegeven op RECHTSPRAAK.NL, wordt nu veel gebruikt in de artikelen, zij het dat de journalisten deze informatie meestal inbedden in een eigen verhaal dat niet altijd de juridische evenwichtigheid kent van een vonnis. We zien dat sommige stukken uit vonnissen letterlijk worden overgenomen in de dagbladen en ook dat er overwegingen van de rechter uit de rechtbankdocumenten worden gehaald, maar dat gebeurt wel sporadisch en steeds binnen het eigen verhaal van de journalist.
De sporen van *responsiviteit* en *toegankelijkheid* in de berichtgeving vallen daarbij nagenoeg in het niet. Wat verklaard kan worden door de enorme hoeveelheid nieuwsberichten die – vooral tijdens de eerste fase van een proces – verschijnt.

In deze eerste fase worden de social media vaak door groepen burgers gebruikt om hun ongenoegen over de verdachte en de rechtspraak te uiten. Dat was zeker in de door ons onderzochte zaken van Benno L. en Saban B. het geval.
In de zaak Saban B. kwam daar nog bij dat het gerechtshof na het ontstaan van de commotie nog ruim een week met een reactie wachtte, afgezien van een persbericht met uitleg over de juridische kant van het besluit. Bij gebrek aan informatie over het hoe en waarom van het besluit van het hof, vulden de dagbladen het informatievacuüm toen met veronderstellingen over de beweegredenen van het gerechtshof. Daarmee was de navolgbaarheid geblokkeerd en was er van transparantie geen sprake meer, met als gevolg dat de democratische legitimiteit van het besluit om de voorlopige hechtenis te schorsen nagenoeg ontbrak.
In de berichtgeving in deze zaak zagen we zo een negatief beeld van de 'rechtspraak' naar voren komen, dat nog werd versterkt door de ruime aandacht in de berichtgeving voor wat Saban B. allemaal misdaan zou hebben.

Hoewel de media in ongeveer gelijke mate aandacht aan de drie besproken rechtszaken hebben besteed, waren de social media veel sterker piekgericht dan de dagbladen. Veelal was daar gedurende enkele dagen een uitbarsting te zien van vooral negatieve geluiden over een rechtszaak, die vervolgens weer net zo snel verdween. Vervolgnieuws vinden we daarentegen meer terug in de dagbladen. Onderling verschillen de dagbladen vooral waar het gaat om de transparantie, responsiviteit en toegankelijkheid. Deze aspecten van het nieuws vinden we vooral terug in de traditionele dagbladen *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw*. In deze kranten vinden we meer analyses en achtergronden, waarin ook aandacht is voor de officiële documenten van de gerechten. In die zin bevestigt dit exploratieve onderzoek de bevindingen uit een onderzoek naar de rechtbankberichtgeving in de Nederlandse dagbladen in het jaar 2010. Ook bleek hieruit reeds, hoewel de traditionele kranten in vergelijking met de overige dagbladen de meeste sporen van transparantie, responsiviteit en toegankelijkheid vertonen, dat dit slechts een deel is van het verhaal. Een compleet beeld van het publieke debat kan alleen tot stand komen als ook de overige dagbladen en vooral de social media daar bij betrokken worden.

Deel IV

Samenvatting en conclusies

Nel Ruigrok, Bernadette Kester en Otto Scholten

14 Samenvatting en conclusies

De Persrichtlijn 2008 is een geactualiseerde versie van de eerste persrichtlijn, die in 2003 werd geïntroduceerd. Deze richtlijn is bedoeld om gerechten en journalisten duidelijkheid te verschaffen over wat zij van elkaar mogen verwachten. De Persrichtlijn 2008 beoogt daarnaast voorwaarden te scheppen voor de openbaarheid van rechtspraak, zodat de media hun informatieve en controlerende functie zo optimaal mogelijk kunnen vervullen. De geactualiseerde versie van de Persrichtlijn 2003 kent vergeleken met de vorige versie twee duidelijke veranderingen:

- de Persrichtlijn 2008 biedt verslaggevers meer mogelijkheden om hun informatiefunctie te vervullen: de rollijsten worden gratis beschikbaar gesteld en het beleid ten aanzien van audiovisuele opnamen is verruimd;
- vertegenwoordigers van de media krijgen meer inzicht in de belangenafweging die heeft plaatsgevonden wanneer de rechter van de richtlijn afwijkt.

Een persrichtlijn functioneert niet in een maatschappelijk vacuüm. De Raad voor de rechtspraak achtte het daarom van belang dat de evaluatie niet alleen praktische knelpunten in de dagelijkse omgang tussen (pers)rechters, communicatieadviseurs en journalisten zou blootleggen, maar dat de onderzoekers ook een poging zouden wagen om in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen eventueel dieper liggende knelpunten in de verhouding tussen openbaarheid, rechtspraak en media te inventariseren. Om dit te realiseren is het verslag van het onderzoek opgebouwd uit drie deelstudies. Naast een verslag van een *enquête* die is gehouden over de praktische werking van de Persrichtijn 2008, onder zowel medewerkers bij de gerechten – communicatieadviseurs en (pers)rechters – als journalisten, is er ook een *inhoudsanalyse*, die is uitgevoerd van de verslaggeving over drie rechtszaken die veel (media)aandacht hebben getrokken. Deze analyse geeft inzicht in de mate waarin de openbaarheid van de rechtspraak – en dan specifiek de gerechtelijke afdoening – terugkomt in de berichtgeving. Deze twee empirische studies worden voorafgegaan door een *literatuurstudie*. Deze geeft om te beginnen het bredere kader weer waarin de Persrichtlijn 2008 functioneert.

14.1 Rechtspraak en maatschappij

De Rechtspraak is onderdeel van de samenleving die aan verandering onderhevig is. Een belangrijke ontwikkeling die zich de afgelopen decennia in die samenleving heeft voorgedaan, is die van een *representatieve* naar een *deliberatieve* democratie. In een dergelijke democratie wordt aan het publieke debat een centrale rol toegekend waarin burgers zich moeten kunnen mengen.
Informatie is in een dergelijke situatie cruciaal voor alle deelnemers. Met de gewijzigde visie op de democratie is zo ook de opvatting over openbaarheid veranderd. In de representatieve democratie verschafte de overheid informatie

wanneer burgers daarom vroegen, als was het een gunst. In de deliberatieve democratie beschouwen burgers de informatievoorziening als een recht waarop zij op ieder moment een beroep moeten kunnen doen.

Openbaarheid impliceert, net als transparantie en toegankelijkheid van overheidsinformatie, een rol voor de massamedia. De media zijn, als intermediair tussen overheid en burger, in de deliberatieve democratie de recht opeisende partij.
Het medialandschap heeft echter de laatste decennia eveneens drastische veranderingen ondergaan. Deze zijn samen te vatten als *commercialisering* van de journalistiek en *digitalisering* van de informatievoorziening.
Een van de gevolgen van die commercialisering is de opkomst van het *klantperspectief*. De media richten zich steeds vaker op wat de mediaconsument wil horen, lezen of zien.
De gevolgen van de digitalisering zijn daarnaast dat de traditionele media hun nieuws nu ook via het internet verspreiden en dat er veel nieuwe sites het licht zagen waar een ander soort (semi)journalistiek wordt bedreven en dat burgers nu via zogenaamde *social media* kunnen participeren in de nieuwsvoorziening.
Dit alles heeft gezorgd voor een explosieve toename van de hoeveelheid informatie die wordt verspreid alsmede voor een veel hogere snelheid waarmee deze verspreiding geschiedt. Een nieuwsfeit kan nu in *realtime* via het internet worden verspreid.

Deze beide ontwikkelingen hebben weer geleid tot een verschuiving van het accent bij de verschillende functies die de media hebben. Vooral als gevolg van de commercialisering is de vermaakfunctie toegenomen ten opzichte van de meer traditionele informerende en waakhondfunctie. Tegelijkertijd is er een dominantere positie van media in onze samenleving ontstaan, die heeft bijgedragen aan de zogeheten medialogica: het verschijnsel dat de inhoud en de toon van het publieke debat worden bepaald door de mogelijkheden en begrenzingen van de (nieuwe) media.
Dit alles werkt door in de huidige verhouding tussen gevestigde instituten en de media. De druk van concurrentie dwingt journalisten tot een jacht op onthullingen en primeurs waarmee zij kunnen 'scoren'. Als antwoord hierop ontwikkelen die instituties nieuwe strategieën voor hun omgang met media. Het debat vindt daardoor niet langer alleen maar plaats in de sociale en politieke arena, maar ook – en vooral – in de media. Politici volgen bijvoorbeeld niet meer alleen de politieke logica, met de bijbehorende politieke spelregels, maar voegen zich ook naar de medialogica om kiezers te winnen, en om tussentijds steun te krijgen voor hun beleid.

Relateren we deze ontwikkelingen aan een gevestigd instituut als de Rechtspraak, dan zien we dat ook daar een spanning dreigt te ontstaan tussen de verticale structuur die uitgaat van gezag op basis van rationele argumentatie en de horizontale structuur van de

samenleving die juist gelijkwaardigheid, zo niet gelijkheid, als kenmerk heeft.
De rechter is in zijn rechtsprekende taak gebonden aan het kader zoals dit door de wetgever is geformuleerd. Dit wettelijke kader vormt de voorwaarde voor de rechtsstatelijke legitimiteit van de rechtspraak; deze juridische spelregels kunnen in analogie met de politieke logica en medialogica worden gezien als de rechtspraaklogica. Treedt de Rechtspraak buiten dit kader, dan verliest ze haar eigen basis. Naast de rechtsstatelijke legitimiteit heeft de Rechtspraak echter ook de democratische legitimiteit nodig. Ook de Rechtspraak heeft immers te maken gekregen met een publiek dat gewend is geraakt aan een horizontale structuur van de samenleving. Zo betoogt Corstens, president van de Hoge Raad, dat het tijdperk van het natuurlijk of mythisch gezag voorgoed voorbij is. De samenleving accepteert niet langer onvoorwaardelijk de beslissingen van strafrechters. Hoewel het spreken van recht nog steeds alleen in de rechtszaal plaatsvindt, bemoeien grote groepen burgers zich met de zaak, vaak nog voordat het eigenlijke proces goed en wel is begonnen.
Vooral burgerjournalisten en bezoekers van *social media* sites hebben weinig oog voor de rechtspraaklogica. De medialogica domineert steeds meer in de fase die voorafgaat aan rechtszittingen. De spanning die zo ontstaat tussen rechtspraaklogica en medialogica komt bijvoorbeeld naar voren in de aantasting van zowel de onschuldpresumptie als het recht op bescherming van de privacy van verdachten. Binnen de rechtspraak zijn deze gegarandeerd, maar in de media wordt er meer en meer aan getornd. Vooral op de verschillende social media lijkt het soms een volkssport om zoveel mogelijk persoonlijke gegevens van de verdachte te vinden en te verspreiden.

Op basis van de literatuurstudie is voor onze evaluatie een aantal vragen geformuleerd die de leidraad vormen voor een tweetal empirische onderzoeken. Centraal in deze beide onderzoeken staat de vraag in welke mate de Persrichtlijn 2008 bijdraagt aan de openbaarheid van rechtspraak. Hierbij hebben we openbaarheid gedefinieerd als de beschikbaarheid van informatie, de toegankelijkheid van deze informatie en de mate van responsiviteit van de rechtspraak. Met dit laatste wordt bedoeld de mate waarin de rechter zich rekenschap geeft van de maatschappelijke opvattingen ten aanzien van de zaken waarin hij beslist. De onderzoeken bestaan uit een *enquête* onder gerechtsmedewerkers en journalisten, en daarnaast een *inhoudsanalyse* van de berichtgeving over een drietal spraakmakende rechtszaken.

14.2 De bevindingen van het onderzoek

De resultaten van de enquête zijn ondergebracht in drie hoofdstukken die elk een essentieel aspect belichten van voorwaarden die openbaarheid van rechtspraak mogelijk maken:

- *beschikbaarheid* van informatie;
- *bereikbaarheid* van persvoorlichters;
- *toegankelijkheid* van de rechtspraak, in al haar facetten.

Onder toegankelijkheid verstaan we niet alleen letterlijke toegang tot rechtszittingen en documenten, maar ook de begrijpelijkheid van wat binnen de procedure gebeurt en gezegd of geschreven wordt.
Daarnaast is onderzocht hoe voorlichters, rechters en verslaggevers oordelen over elkaars werkzaamheden.

Beschikbaarheid
De praktijk die op basis van de Persrichtlijn 2008 is ontstaan, blijkt een duidelijke verbetering te zijn ten opzichte van die na de persrichtlijn van 2003 als het gaat om de *beschikbaarheid* van informatie. Zo krijgt in 2010 de meerderheid van de journalisten (58%) de gevraagde informatie altijd of heel vaak op tijd. Slechts 9% geeft aan de informatie nooit tijdig te ontvangen; in 2003 was 84% van de journalisten nog uitgesproken ontevreden over dit punt.
Toch zijn er nog enkele knelpunten. Niet alle gerechten verstrekken de rollijsten gratis en de vonnissen zijn lang niet altijd op tijd beschikbaar.
Ook bleek het niet altijd mogelijk dagvaardingen in te zien. De gerechten kunnen die echter alleen ter inzage leggen wanneer het OM deze beschikbaar stelt. Als dat niet op tijd gebeurt, kan een gerecht daar weinig aan doen.

Een andere uitkomst is dat de medewerkers van de *afdeling communicatie* van de verschillende gerechten een meer centrale rol zijn gaan spelen in de informatieverstrekking, terwijl persrechters die rol minder zijn gaan vervullen.
Om twee redenen is deze conclusie belangrijk. Voor persrechters is informatieverstrekking niet hun enige taak, en medewerkers van de afdeling communicatie worden geacht de taal van de media te verstaan. Journalisten blijken overigens vaker zaaksrechters direct te benaderen om informatie te vragen.
Een derde punt betreft de beschikbaarheid van informatie over het *procesdossier*. Inzage hierin wordt gewenst door een duidelijke meerderheid (88%) van journalisten, maar wettelijke bepalingen verzetten zich hiertegen. Dit betekent niet dat journalisten complete openheid van zaken wensen te geven: een meerderheid van de ondervraagde journalisten (67%) is gekant zowel tegen het publiceren van de volledige naam van verdachten en slachtoffers als tegen het publiceren van herkenbare foto's en audiovisuele opnames van de verdachte.

Bereikbaarheid
Vond in 2003 de meerderheid van de journalisten (67%) de bereikbaarheid van persvoorlichters ontoereikend, in 2010 is een even grote meerderheid (66%) juist tevreden over de mate waarin voorlichters bereikbaar zijn. Daarbij valt op dat de afdeling communicatie beter bereikbaar is dan de persrechters. Deze

gegevens gelden de bereikbaarheid tijdens kantooruren.
Gevraagd naar de bereikbaarheid buiten werktijd, geeft driekwart van de journalisten aan absoluut niet tevreden te zijn. Aangezien de nieuwsvoorziening steeds meer een 24-uurs-aangelegenheid wordt, zal bereikbaarheid van de persvoorlichters buiten werktijd belangrijker worden.

Toegankelijkheid
De meeste journalisten (70%) zijn aanwezig bij de zitting van de zaak die zij verslaan. Het onderzoek toont aan dat de meerderheid van hen ook weet wat wel en niet is toegestaan, als het gaat om het verslag doen van de zitting. Van de rechtbankverslaggevers vindt 43% de beperkingen die de Persrichtlijn oplegt te stringent. Bijna één op de vijf (19%) vindt dat expliciet niet.
Een ander punt waar zij belang aan hechten is de toepassing van de regels over de apparatuur die is toegestaan in de rechtszaal. Driekwart vindt dat gerechten dezelfde regels moeten hanteren en als dat niet kan, vindt een kwart van de journalisten dat de communicatie daarover duidelijk moet zijn. Omdat de Persrichtlijn 2008 niet voorziet in regels over het gebruik van Twitter en mogelijkheden om informatie op internet te zetten, is het vaak niet duidelijk of verslaggevers hiervan gebruik mogen maken.
De verruimde mogelijkheden voor audiovisuele verslaggeving mogen de privacy van de procesdeelnemers, in het bijzonder die van de verdachte(n) en slachtoffer(s), niet aantasten. Slechts één op de tien verslaggevers vindt dat de bescherming van de privacy van verdachte en slachtoffer verminderd is, terwijl de rest van hun collega's vinden dat deze nog even goed is of zelfs beter is geworden. Voorlichters en vooral rechters zijn echter een andere mening toegedaan; 22% respectievelijk 54% vindt dat de bescherming van de privacy van deze procesdeelnemers verslechterd is.
Omdat toegankelijkheid meer behelst dan het fysiek aanwezig mogen zijn bij een rechtszitting, is het van belang dat de taal waarin juridische handelingen worden voltrokken (requisitoir, pleidooi, vonnissen) begrijpelijk is, inclusief die van de motivatie van vonnissen. In 2003 begreep de helft van de journalisten het vonnis niet. Het onderzoek toont op dit punt een significante verbetering aan: een overgrote meerderheid (81%) van de journalisten zegt nu dat de vonnissen in begrijpelijke taal zijn gesteld.

Waardering verslaglegging
De berichtgeving in de diverse media is het terrein waarop de spanning tussen de medialogica en de rechtbanklogica voelbaar wordt. De commercialisering van de journalistiek maakt dat het perspectief van de klant belangrijker wordt. Verslaggevers richten zich dan ook op het publiek, dat in de eerste plaats geïnformeerd wil worden. Daarnaast vervult de journalistiek haar waakhondfunctie door datgene wat voor, tijdens en na een rechtszitting gebeurt te volgen en openbaar te maken.

Het perspectief van de rechtspraak wordt allereerst bepaald door de wetten. Alles wat de rechter wordt voorgelegd, zal hij of zij plaatsen in een juridische context. Het is dan ook niet verwonderlijk dat gerechtsmedewerkers vinden dat de verslaglegging moet bijdragen aan meer begrip voor uitspraken van de rechter, terwijl verslaggevers dat veel minder noemen als een van hun taken. Voorlichters zijn niet heel tevreden, maar ook niet erg ontevreden over hoe verslag wordt gedaan van rechtszittingen. Rechters zijn over het algemeen niet erg te spreken over de kwaliteit van de rechtbankverslaggeving; vooral het gebrek aan juridische kennis en de onvolledigheid zijn voor hen bronnen van ergernis. Het meest tevreden of het minst ontevreden zijn ze over de schrijvende pers, wat overeenkomt met de bevindingen in eerder onderzoek.
Televisieverslaggeving en vooral internetjournalistiek scoren in hun ogen slechter, daar signaleren zij een gebrek aan 'kennis van zaken'.
Verslaggevers zelf tonen zich vooral kritisch over internetverslaggeving. Over de schrijvende pers zijn ze overwegend positief.

De analyse van de berichtgeving over drie zaken
Het doel van de Persrichtlijn 2008 is het scheppen van voorwaarden voor de openbaarheid van rechtspraak. Wat precies openbaar wordt gemaakt, bepalen de vertegenwoordigers van de media. De pers heeft hierin een eigen verantwoordelijkheid.

Om vast te stellen in hoeverre de informatie die de rechtspraak verschaft herkenbaar is in de rechtbankverslaggeving werd een inhoudsanalyse uitgevoerd van de berichtgeving over drie rechtszaken die veel media-aandacht hebben gekregen: de zaak Laura Dekker, ook bekend als 'het zeilmeisje' (familierecht), de zaak Benno L., de zwemleraar die werd veroordeeld wegens seksueel misbruik van minderjarige meisjes met een beperking (strafrecht) en de zaak Saban B., die veroordeeld was wegens vrouwenhandel, mishandeling en het leidinggeven aan een criminele organisatie en vluchtte tijdens een bijzonder verlof.
De centrale vraag waarop de analyse een antwoord geeft luidt: in hoeverre klinkt de informatie die afkomstig is van de rechtspraak door in dagbladen, op televisie en op *social media* sites? De uitkomsten kunnen aanleiding geven tot reflectie op de wijze waarop gerechten de communicatie naar media (en publiek) verzorgen en in hoeverre zij erin slagen de openbaarheid van rechtspraak in termen van transparantie, responsiviteit en toegankelijkheid (begrijpelijkheid) te bewerkstelligen. Anders geformuleerd: in hoeverre is de openbaarheid van de rechtspraak terug te vinden in de berichtgeving?
Om die vraag te beantwoorden hebben we in kaart gebracht wanneer er over de drie zaken is bericht, of in de berichtgeving de informatie van de rechtspraak is gebruikt, of het proces navolgbaar is en de rechter maatschappelijke opvattingen in zijn of haar overwegingen betrekt, en zo ja, in welke mate.

Allereerst blijkt de fase voorafgaand aan de eigenlijke procesafdoening vaak veel media-aandacht te krijgen. Hoe lang deze fase duurt, verschilt per zaak. In de zaak Saban B. gaat het om de fase vlak na de beslissing van het hof om Saban B. met verlof te laten gaan.
Uit de inhoudsanalyse van de berichtgeving over de drie genoemde zaken blijkt verder dat de transparantie, responsiviteit en toegankelijkheid van de rechtspraak daarin goed herkenbaar zijn. De informatie afkomstig van RECHTSPRAAK.NL wordt gebruikt in de artikelen, zij het dat de journalisten deze informatie inbedden in een eigen verhaal dat uiteraard niet altijd de juridische evenwichtigheid kent van een vonnis.
Sowieso is er in de berichtgeving vaak geen sprake van verslaggeving over het verloop van de procedure. Wat de navolgbaarheid van het proces betreft, ligt de focus vooral op de fase die voorafgaat aan het eigenlijke proces. Wanneer die ontbreekt, zoals bij de zaak Laura Dekker, krijgt de uiteindelijke uitspraak meer aandacht.
In de zaak Laura Dekker zien we meer aandacht in de media voor het standpunt en de inbreng van de 'verdediging' dan in de beide andere zaken. In die andere zaken komen (vertegenwoordigers van) de verdachten aanzienlijk minder aan het woord. Deze focus in de berichtgeving over Laura Dekker is op televisie nog sterker dan in de dagbladen.
Binnen de dagbladen is een verschil waar te nemen tussen de 'kwaliteitskranten' *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw* en de meer populaire en gratis kranten, *De Telegraaf*, *Metro*, *Spits* en *De Pers*. De eerste groep dagbladen vertoont een meer evenwichtig beeld wat betreft aandacht voor de direct betrokkenen bij de rechtszaak dan de andere dagbladen. In de gratis dagbladen krijgt daarentegen het vonnis of de uitspraak veel aandacht, terwijl de tenlastelegging en vooral de verdediging aanzienlijk minder belicht worden.

In de fase van de gerechtelijke uitspraak zien we dat sommige stukken uit vonnissen letterlijk worden overgenomen in de dagbladen. Rechters worden geciteerd, of informatie uit de vonnissen wordt overgenomen, net als uitspraken van andere medewerkers van gerechten. Daaruit mag worden geconcludeerd dat journalisten op deze manier de transparantie en openbaarheid van de rechtspraak vergroten.
Overwegingen in het vonnis waarbij de rechters blijk geven aandacht te hebben geschonken aan meningen en gevoelens die leven in de samenleving, vinden ook – zij het meer mondjesmaat – hun weg in de berichtgeving. Hier zien we de responsiviteit van de rechtspraak in de berichtgeving.
Wel zien we een duidelijk onderscheid tussen de verschillende media. In dagbladen zien we meer terug van die responsiviteit dan in de televisieverslaggeving, en binnen de dagbladen, zien we het sterker bij de traditionele 'kwaliteitskranten' *de Volkskrant*, *Trouw* en *NRC Handelsblad*, dan bij de gratis dagbladen en *De Telegraaf*.

Ook geven de kwaliteitskranten meer analyses en achtergronden, waarin ook aandacht is voor de officiële documenten van de gerechten. In die zin bevestigt dit exploratieve onderzoek de bevindingen uit een onderzoek naar de rechtbankberichtgeving in de Nederlandse dagbladen in het jaar 2010.
Daarbij moet opgemerkt worden dat deze blijken van transparantie, openbaarheid en responsiviteit van de rechtspraak in de berichtgeving eerder uitzondering dan regel zijn – spelden in een hooiberg van informatie over de rechtszaken. Daarnaast blijkt ook dat wanneer heldere informatievoorziening vanuit de rechtbank ontbreekt, deze leemte gevuld wordt door de journalisten zelf of door experts die door hen worden geïnterviewd.

De artikelen waarin sprake is van sporen van transparantie en responsiviteit vallen vaak in het niet bij de enorme hoeveelheid nieuwsberichten over de zaak die in de fase voor de terechtzitting en uitspraak verschenen zijn. Daar zien we ook de belangrijkste rol van de social media. Deze worden door burgers in dat stadium vaak gebruikt als uitlaatklep, om hun ongenoegen over de verdachte en de rechtspraak te uiten. Vooral in de zaken Benno L. en Saban B. was dit het geval.

Zien we bij de dagbladen nog enige continuïteit en *follow up* in de berichtgeving, de social media vertonen vooral nieuwspieken; de eerste fase is daarbij doorgaans de belangrijkste, gevolgd door de fase van de uitspraak. Die laatste fase is ook het moment waarop het publiek weer zijn ongenoegen over de zaak zal uiten, en vaak ook over de rechtspraak als geheel.
In de eerste fase van het proces wordt er echter ook al een soort vonnis geveld, door de mensen die actief zijn op social media. Wanneer de rechter na zijn vonnis dan ook zo ver is, betekent dit voor die gebruikers van social media vaak een nieuw moment om hun ongenoegen te uiten.
Deze zogenaamde *trial by media* zien we het duidelijkst in de zaak Benno L. Er was in die zaak een sterke focus op de eerste fase van de rechtsgang. Bij de televisieberichtgeving vonden we een kwart van de totale aandacht voor de zaak Benno L. al tijdens deze eerste fase, tegenover 10% van de berichtgeving in de dagbladen. Maar de social media spannen in dezen de kroon, zeker FOK.NL en GEENSTIJL.NL. In deze media was Benno L. al veroordeeld voordat het proces begon.

De beslissing van het gerechtshof in Arnhem om de voorlopige hechtenis van Saban B. te schorsen viel onder 'het geheim van de raadkamer' en haalde op zichzelf de publiciteit niet. In deze zaak ontstond de commotie pas toen Saban B. tijdens zijn verlof de benen nam. Daarna bleef een reactie van het gerechtshof in Arnhem op deze commotie aanvankelijk uit. Bij gebrek aan een toelichting over het hoe en waarom van het besluit van het hof, vulden de dagbladen toen het informatievacuüm, met veronderstellingen over de

beweegredenen die het gerechtshof zou hebben gehad. Van transparantie en navolgbaarheid was daardoor ruim een week lang geen sprake, met als gevolg dat de democratische legitimiteit van het besluit om de voorlopige hechtenis te schorsen – als we afgaan op de berichtgeving – geheel ontbrak en een negatief beeld van de rechtspraak naar voren kwam. Dat werd nog versterkt door de ruime aandacht in de media voor wat Saban B. zoal misdaan zou hebben.

De uitkomsten in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen en een gewijzigd medialandschap

Om de openbaarheid van rechtspraak te realiseren en verantwoording af te leggen over haar handelen heeft de Rechtspraak de media nodig als intermediair. De nieuwe persrichtlijn blijkt beter dan die uit 2003 in staat om de voorwaarden te scheppen voor de media om hun informatieve en controlerende functie te vervullen. Aan de (facilitaire) randvoorwaarden is tot op grote hoogte voldaan.

Toch zijn er nog knelpunten te zien in de samenwerking tussen de media en de Rechtspraak. Zo is de Persrichtlijn 2008 nog onvoldoende toegesneden op de mate en het tempo waarin nieuwe technologie zich aandient en wordt gebruikt door de media. Apparatuur en technieken die journalisten dagelijks gebruiken, zijn in de rechtszaal nog vaak taboe of het is onduidelijk wat verslaggevers er mee mogen doen.

Dit leidt tot frictie tussen de journalistiek en de Rechtspraak.

Uit de literatuurstudie komen verder knelpunten naar voren die de reikwijdte van een persrichtlijn te boven gaan, maar die vanuit het perspectief van een deliberatieve democratie wel afbreuk doen aan de openbaarheid van de rechtspraak.

In de eerste plaats wordt een toenemend aantal zaken afgehandeld via buitengerechtelijke afdoening. Het ontbreken van een terechtzitting beperkt de openbaarheid in feite tot de schikking of transactie; de daaraan voorafgaande procedure onttrekt zich aan de openbaarheid en daarmee aan publieke oordeelsvorming.

Een tweede knelpunt doet zich voor door de opkomst van burgerjournalistiek en de nieuwe communicatietechnologie. Er is geen eenduidig antwoord op de vraag wie wel en wie niet als journalist beschouwd dient te worden en daarmee op de vraag wie toegang heeft tot de faciliteiten waar journalisten op grond van de persrichtlijn aanspraak op kunnen maken. Op dit gebied zijn er twee scenario`s voor de toekomst mogelijk:

- De Rechtspraak blijft vasthouden aan de huidige criteria om te bepalen wie aanspraak kan maken op de faciliteiten van de persrichtlijn.
- De Rechtspraak gaat als uitgangspunt hanteren dat iedereen als (burger)journalist aanspraak kan maken op de faciliteiten van de persrichtlijn.

De bovenstaande afweging maakt duidelijk dat de Rechtspraak zich geplaatst ziet voor een aantal principiële vraagstukken die zich aandienen als gevolg van veranderingen in de samenleving en het medialandschap. Om deze vraagstukken te duiden en hierop een antwoord te formuleren, is het goed dat de Rechtspraak zich realiseert dat zij moet voldoen aan zowel de eisen van democratische legitimiteit als aan de eisen van rechtsstatelijke legitimiteit.
Vanuit de eisen voortvloeiend uit de 'rule of law' dient het proces volgens de 'regels van het spel' te verlopen. Dit houdt onder andere in dat de rechten van de justitiabelen worden gewaarborgd (waaronder de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en het hanteren van de onschuldpresumptie met betrekking tot verdachten van een strafbaar feit).
Aan de andere kant vereist de democratische legitimiteit dat de rechtspraak openbaar is en dat burgers zich een oordeel kunnen vormen over de mate waarin de rechtspraak functioneert volgens de eerdergenoemde spelregels. Vanuit het perspectief van democratische legitimiteit dient 'openbaarheid van rechtspraak' zo ruimhartig mogelijk te worden uitgelegd. Dit zou betekenen dat het tweede scenario (waarin iedereen de mogelijkheid heeft tijdens de zitting te twitteren en live verslag te doen) de voorkeur verdient.
Het nadeel van deze oplossing is echter dat, zeker bij geruchtmakende zaken, niet alleen de beroepsverslaggevers, maar ook allerlei burgerjournalisten naar de zitting komen om, al dan niet live, over deze zaken te berichten, waardoor de verslaggeving aan kwaliteit inboet. De medialogica kan zo de overhand krijgen boven de rechtspraaklogica, wat ertoe kan leiden dat de rechtsstatelijke legitimiteit van de rechtspraak in gevaar komt. De informatievoorziening wordt dan verzorgd door (burger)journalisten die zich minder rekenschap (zullen) geven van de onschuldpresumptie. Dat valt nu al te zien op diverse social media. De keuze voor deze optie houdt het serieuze risico in *tabloid justice* te bevorderen, waarin de privacy van justitiabelen wordt geschonden en verdachten als schuldig worden gepresenteerd nog voor het proces is begonnen.
Het eerste scenario maakt het voor de Rechtspraak mogelijk om enigszins controle te houden over de informatievoorziening. Zeker bij geruchtmakende zaken kan het voor de gang van zaken binnen de Rechtspraak van belang zijn controle te houden op de naleving van de persrichtlijn en alleen vertegenwoordigers van de media toegang te geven tot de faciliteiten. Het nadeel daarvan is dat in het huidige medialandschap veel professionele freelancejournalisten werkzaam zijn. Zij kunnen makkelijk buiten deze regeling vallen, waardoor de Rechtspraak niet slaagt in haar streven optimale openbaarheid en transparantie te betrachten. Kortom: de Rechtspraak dient een standpunt te bepalen over wie zich kwalificeert als journalist en daarmee aanspraak kan maken op de faciliteiten zoals die worden geboden via de Persrichtlijn 2008.

14.3 Drie punten ter overweging

Wat betreft de beschikbaarheid, bereikbaarheid en toegankelijkheid blijkt de Persrichtlijn 2008 samenvattend als voorwaardenscheppend instrument te voldoen aan de beoogde doelstelling: journalisten beter in staat stellen informatie over de rechtspraak te ontsluiten. De geactualiseerde versie van 2008 is een duidelijke verbetering van de versie van 2003. De belangrijkste knelpunten betreffen het gebrek aan uniforme interpretatie van de persrichtlijn door de gerechten en het feit dat deze niet is toegesneden op nieuwe technologische ontwikkelingen.
Wat het laatste punt betreft, gaat het niet alleen om technische voorzieningen, zoals de beschikbaarheid van stopcontacten voor het gebruik van laptop of de aanwezigheid van een goede internetverbinding.
Een groter bezwaar is dat de Rechtspraak nog geen eenduidig en helder standpunt heeft ingenomen over de nieuwe mogelijkheden van verslaglegging als gevolg van technologische ontwikkelingen, zoals digitale liveverslaglegging via Twitter en weblogs.
De persrichtlijn zelf is goed beschouwd echter niet het kader waarbinnen principiële beslissingen genomen kunnen worden zoals hiervoor zijn genoemd. Deze betreffen immers het totale mediabeleid.
Ons onderzoek geeft echter wel aanleiding om ten aanzien van dat beleid in elk geval enkele punten te overwegen:

- Vanuit de Rechtspraak kan een proactief mediabeleid duidelijk maken wat de rechtsstatelijke eisen die aan de rechtspraak worden gesteld impliceren en welke gevolgen dat heeft voor de grenzen van de openbaarheid tijdens de verschillende fasen van een rechtszaak. Door persberichten over mediagevoelige rechtszaken uit te geven of persconferenties te organiseren waarin de (pers)rechter de media te woord staat, kan voorzien worden in de behoefte van de media aan informatie over zaken waarbij liveverslaggeving schade berokkent aan betrokkenen.
- Een overgrote meerderheid van de journalisten blijkt voorstander te zijn van inzage in het procesdossier, een nog grotere meerderheid van de rechters is tegen. Hoewel er een goede reden bestaat om het procesdossier gesloten te houden – de bescherming van de privacy van betrokkenen – kan de vraag gesteld worden of het verbod de vrijheid van nieuwsgaring niet onnodig sterk inperkt en controle op de rechtspraak onnodig beperkt.
- Vanuit de Rechtspraak kan een mediabeleid worden ontwikkeld waarbij rechters vaker deelnemen aan publieke debatten die de praktijk van de rechtspraak raken. De berichtgeving over mediagevoelige zaken in dagbladen, op radio, televisie en internetplatforms kan nauwkeurig worden gevolgd, en deze gegevens kunnen teruggekoppeld worden aan de rechterlijke macht. Op deze manier kan de Rechtspraak bevorderen dat rechters zich meer van beeldvorming bewust worden.

Literatuur

Bakker, P. (2002). Free daily newspapers – Business models and strategies. *The International Journal on Media Management,* 4(3), 180-187.

Bardoel, J.H.L. (2010). Journalistiek moet zich durven onderscheiden. Toekomst voor de professie in een multimediale omgeving. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 38(3), 232-241.

Beale, S.S. (2006). The news medias influence on criminal justice policy: How market-driven news promotes punitiveness. http://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/1617 (1 september 2011).

Blanken, H. & Deuze, M. (2007). *PopUp: de botsing tussen oude en nieuwe media*. Amsterdam.

Bovens, M. (2005). The Oxford Handbook of Public Management. In: Ferlie, E, Lynne, L. & Pollitt C. *Public accountability,* 182–208. Oxford.

Brants, C.H. (2005). Trial by media: publiciteit in het vooronderzoek. In: J. Reijntjes, *Praktisch Strafrecht. Liber amicorum,* Nijmegen.

Brants, C.H., & Brants, K. (2002). Vertrouwen en achterdocht; de Driehoeksverhouding justitie-media-burger. *Justitiële Verkenningen*, 28, 8-29.

Brants, K. (2008). Risico's, schandalen en publiciteit. De nieuwswaardigheid van een falende overheid. *Proces*, 2, 47-54.

Brants, K. & Van Praag, P. (2000). *Tussen beeld en inhoud: politiek en media in de verkiezingen van 1998*. Amsterdam.

Breedveld, W. (2008). *Media en rechtspraak in de ban van het kwaad*. Lezing op 10 april 2008 tijdens SURRF, 'Rechtspraak en Media', Utrecht.

Broersma, M. (2009). *De associatiemaatschappij. Journalistieke stijl en de Onthechte nieuwsconsument*. Groningen (Oratie RUG).

Broersma, M. (2009a). De waarheid in tijden van crisis. Kwaliteitsjournalistiek in een veranderend medialandschap. In: B. Ummelen, *Journalistiek in diskrediet,* 23-40. Diemen (AMB).

Van de Bunt, H., De Keijser J. & Elffers, H. (2004). Responsieve rechters. *Rechtstreeks* 2004-2.

Buruma. Y. (2006). Rechtspreken in de dramademocratie. Kanttekeningen bij lekenrechtspraak en motiveringsvereisten. *Delikt en Delinkwent*, 6, 1077-1088.

Catsburg, J.J., Holierhoek, M.J.L., Van de Schepop, M.C.C. & Vegter-Fieten, J.G. (2009). *Rechtspraak en de media; koudwatervrees*. Den Haag (Raad voor de Rechtspraak en Nederlandse School voor Openbaar bestuur).

Commissie Heroriëntatie Overheidsvoorlichting (1970). *Openbaarheid openheid*. Den Haag.

Corstens, G.J.M. (2009). De derde macht. Den Haag (Lunchlezing voor de WRR).

Corstens, G.J.M. (2009a). Magistraat 2.0 – de update. Voordracht op Jaarcongres Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak. http://www.rechtspraak.nl/Organisatie/Hoge-Raad/OverDeHoge Raad/publicaties/Pages/Vertrouwen-in-de-rechtspraak.aspx (1 oktober 2009).

Corstens, G.J.M. (2009b). President Hoge Raad vindt wetgeving n.a.v. Saban B. niet nodig: rechter bij uitstek aangewezen persoon. *Nederlands Juridisch Dagblad* (digitale versie, 2 oktober 2009).

Van Cuilenburg, J.J., Kleinnijenhuis, J. & De Ridder, J. (1988). *Tekst en betoog*. Muiderberg.

Daalder, E.J. (2005). *Toegang tot overheidsinformatie. Het grensvlak tussen openbaarheid en vertrouwelijkheid* (dissertatie). Den Haag.

Davies, N. (2008). *Flat earth news*. London.

Debatin (2004). Ethik des online journalismus – Medienethische kriterien und perspectiven [Ethics of online journalism – Criteria and perspectives of media ethics]. In: K.W. Schweiger & W. Wirth. *Gute seiten-Schlechte Seiten: Qualitat in der online-kommunication,* 80-99. München.

Dershowitz, A.M. (1997). *Reasonable doubts: the criminal justice system and the O.J. Simpson case*. New York.

Deuze, M. (2004). *Wat is journalistiek?* Amsterdam (Bedrijfsfonds voor de Pers).

Deuze, M. (2008). The changing context of news work: Liquid journalism and monitorial citizenship. *International Journal of Communication*, 2, 848-865.

Dijk, A.J. (2003). *Laag voor laag. Aspecten van regionalisering*. ROB, Den Haag.

Dommering, E. (2010). *De rol van een 'journalist' in de democratie*. Rede op Symposium Stichting Media Ombudsman Nederland. Den Haag.

Dryzek, J.S. (2000). *Deliberative democracy and beyond: liberals, critics, contestations*. Oxford.

Dubnick, M. (2005). Accountability and the promise of performance. In search of the mechanisms. *Public Performance & Management Review*, 28(3), 276-417.

Elchardus, M. (2002). *De dramademocratie*. Tielt.

Van der Eijk, C. (2000). The Netherlands: Media and politics between segmented pluralism and market forces. In: R. Gunter & A. Mughan. *Democracy and the media: A comparative*, 303-342. Cambridge.

Fox, R.L. & Van Sickel, R.W. (2001). *Tabloid justice: Criminal justice in an age of media frenzy*. London.

Fox. R.L., Van Sickel, R.W. & Steiger, T.L. (2007). *Tabloid Justice: Criminal justice in an age of media frenzy*. London.

Galtung, J. & Ruge, M. (1965). The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four foreign newspapers. *Journal of International Peace Research*,1, 64-90.

Gommer, H. (2008). Afscheid van het mythisch gezag. *Trema*, 31(2), 54-59.
Groen, M. & Van der Zwan, N. (2005). Tussen feit en interpretatie. Frames in het NOS-journaal en het RTL-nieuws. In: K. Brants & P. van Praag. *Politiek en media in verwarring. De verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002*, 92-110. Amsterdam.
Gutmann, A. & Thompson, D. (1996). *Democracy and Disagreement. Why moral conflict cannot be avoided in politics, and what should be done about it*. Cambridge & London.
Hagen, P. (2005). 'Waar is de rechtbankjournalist?' *NRC Handelsblad* 18 februari 2005.
Hallin, D.C. (1992). The passing of the 'high modernism' of American journalism. *Journal of Communication,* 42(3), 14-25.
Hallin, D.C. & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems. Three models of media and politics*. Cambridge.
Harcourt, A. (2005). The European Union and the regulation of media markets (European policy research series). Manchester (UK) & New York.
Harcup, T. & O'Neill, D. (2001). What Is News? Galtung and Ruge revisited. *Journalism Studies*, 2(2), 261-280.
Heijne, B. (2010). Rechters, kijk naar mr. Frank. Na afloop weet u waarom. *NRC Handelsblad* 13 november 2010.
Heijting, K. & De Haan, R. (2005). De gestage teloorgang van politieke inhoud. Campagnes in vijf landelijke dagbladen. In: K. Brants & P. van Praag. *Politiek en media in verwarring. De verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002*. Amsterdam.
Herstel, A. (2008). Rechtspraak en de media. *Trema*, 2, 458-459.
Hijmans, E., Buijs, K. & Schafraad, P. (2009). Nieuwsbronnen en de kwaliteit van de journalistiek. In: B. Ummelen, *Journalistiek in diskrediet*, 23-40. Diemen.
Huysmans, F. & De Haan, J. (2010). *Alle kanalen staan open. De digitalisering van mediagebruik*. Den Haag (SCP).
Iyengar, S. & Kinder, D. R. (1987). *News that matters: Television and American opinion*. Chicago.
Jamieson, K.H. & Waldman, P. (2003). *The press effect: Politicians, journalists, and the stories that shape the political world*. New York.
Jensma, F. (2008). De anonieme president. *Trema*, 2, 436-437.
Kamerstukken II (2000/2001), 27(1), 460.
De Keijser, J.W., Van de Bunt, H.G. & Elffers, H. (2004). Strafrechters over maatschappelijke druk, responsiviteit en de kloof tussen rechter en samenleving. In: J.W. de Keijser & H. Elffers. *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: de wisselwerking tussen rechter en samenleving*. Den Haag.

Kieran, M. (2000). The Regulatory and ethical framework for investigative journalism. In: H. de Burgh. *Investigative Journalism. Context and practice*. London.
Kits, T. (2008). Voor het oog van de camera. *Brabants Dagblad* 26 februari 2008.
Kleinnijenhuis, J. e.a. (2007). *Nederland vijfstromenland: De rol van de media en stemwijzers bij de verkiezingen in 2006*. Amsterdam.
Knapen, M. (2003). Hapklare vonnissen. Verslag van het congres Rechtspraak en de media.
Kor, G. (2008). *Medialisering van recht*. Deventer.
Koster, E. (2008). Rechtspraak in beeld. *Metro* 26 februari 2008.
Van Lent, L. (2008). *Externe openbaarheid van het strafproces*. Den Haag.
Lijphart, A. (1968). *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Berkeley.
Lull, J. & Hinerman, S. (1997). The search for scandal. In: J. Lull & S. Hinerman. *Media scandals: Morality and desire in the popular culture marketplace*. New York.
Malsch, M. (2004). Persvoorlichting en rechtbankverslaggeving. *Rechtstreeks 2004*-2, p. 35-71.
Malsch, M. (2005). De media als intermediair: persvoorlichting en rechtbankverslaggeving. In: M. Malsch & J.F. Nijboer. *De zichtbaarheid van het recht. Openbaarheid en strafrechtspleging*. Deventer.
McLuhan, M. (1964). *Understanding Media*. London.
McQuail, D. (1992). *Media performance: mass communication and the public interest*. Londen.
De Meij, J.M. (1980). Wet openbaarheid van bestuur: half ei of lege dop? *Nederlands Juristenblad*, 1992(19), 413-428.
Meijer, M.M. & Kleinnijenhuis, J. (2006). The effects of issue news on corporate reputation: Applying the theories of agenda setting and issue ownership in the field of business communication. *Journal of Communication*, 56(2), 543-559.
Mommers, L. & Zwenne, G.J. (2010). Publiceer nu eens alle rechterlijke uitspraken; dan controleren we de rechterlijke macht pas echt. *NRC Handelsblad* 2 juli 2010.
Mommers, L., Zwenne, G.J. & Schermer, B. (2010). Het best bewaarde geheim van de raadkamer. Over de ontoegankelijkheid van de rechtspraak. *Nederlands Juristenblad*, 32, 2071-2078.
Nationale Denktank (2010). *Zelf vertrouwen. Adviezen aan publieke organisaties Om de vertrouwensrelatie met burgers te verbeteren*. www.nationale-denktank.nl.
Noordegraaf, M. (2010). De rechter moet op zijn woorden passen. Over het tanend gezag van de toga. *NRC Handelsblad* 9 oktober 2010.
Van Opijnen, M. (2009). Waarom Lindenbaum-Cohen een landelijk jurisprudentie nummer (LJN) heeft. *Trema,* 6, 254-256.
Persrichtlijn (2008). Den Haag (Raad voor de rechtspraak).

Pleijter, A. (2009). *Live vanuit rechtbank Almelo*. http://www.toekomstvandejournalistiek.nl/2009/02/live-vanuit-rechtbank-almelo/ (21 september 2010).
De Poot, C., Verkuylen, M. & Malsch, M. (2007). Leesbaarheid maakt gebrek aan kennis zichtbaar. Over de begrijpelijkheid van schriftelijke vonnissen. In: M. Malsch en N. van Manen. *De begrijpelijkheid van de rechtspraak*. Den Haag.
Van Praag, P. (2001). Media en openbaar bestuur: de uitdaging van de interpreterende journalistiek. *Bestuurskunde,* 1-11.
Prakken, T. (2004). *Drie honden vechten om een been. Over strafrechtspraak, verdediging en de media en hun onderlinge betrekkingen*. Maastricht (Afscheidscollege UvM).
Raad voor de Rechtspraak (2007). *Eindrapport Promis II; Project motiveringsverbetering in strafvonnissen*. Den Haag.
Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2003). *Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*. Sdu, Den Haag.
Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2006). *Ontsnappen aan medialogica. Tbs in de maatschappelijke beeldvorming*. Amsterdam, SWP.
Raad voor de Rechtspraak (2005). *Agenda voor de Rechtspraak 2005-2008*. Den Haag.
Raad voor de Rechtspraak/Novum (2009). *Nieuwe persrichtlijn vaak nog onduidelijk*. Den Haag.
Raad voor de Rechtspraak (2010). *Expertisegroep Persrichtlijn 2008*. Den Haag.
Rennen, T. (2000). *Journalistiek als kwestie van bronnen; ontwikkeling en toepassing van een brongeoriënteerde benadering van journalistiek*. Delft (Eburon).
De Ridder, H. (2000). *Persvrijdal: een vlucht uit de emocratie*. Tielt.
De Ridder, J.A. & Kleinnijenhuis, J. (2001). Media monitoring using CETA: The stock-exchange launches of KPN and WOL. In: M. D. West. *Applications of computer content analysis*. Westport.
Van Ringelestijn, T. (2009). Twitterverslag vanuit rechtbank toegestaan. *Webwereld*. http://webwereld.nl/nieuws/55398/twitterverslag-vanuit-rechtbank-toegestaan.html. (21 september 2009).
ROB (2010). *Vertrouwen op democratie*. Den Haag
Ruigrok, N., De Ridder, J.A. & Scholten, O. (2005). News coverage of the Bosnian war in Dutch newspapers: Impact and implications. In: P. Seib. *Media and conflict in the twenty-first century*. New York.
Ruigrok, N., Ismaïli, N. & Goelema, M. (2011). Rechtspraak in het nieuws: het jaar 2010. *Rechtstreeks*, 2011-1.
Ruigrok, N. e.a. (2008). Fitna en de media: Een onderzoek naar aandacht en rolpatronen. Amsterdam (Dutch New Monitor) http://www.nieuwsmonitor.net/list (accessed 6 July 2010).

Schaepman, K. (2007). De NVJ over rechtspraak. *De Journalist*, 5.
Scholten, O. (1982). *Krant en democratie: een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen*. Amsterdam.
Scholten, O. (1998). Media, misdaad en strafrecht. *Delikt en Delinkwent*, 28(11), 901-919.
Scholten, O., Ruigrok, N. & Vasterman, P. (2007). Media en Mabel; Een onderzoek naar de berichtgeving in vijf landelijke dagbladen over de affaire Mabel Wisse Smit. Amsterdam (Nederlandse Nieuwsmonitor).
Scholten, O. & Ruigrok, N. (2009). Bronnen in het nieuws. Nieuwsvoorziening landelijke dagbladen steeds afhankelijker van ANP. www.nieuwsmonitor.net.
Schouten, P.C. (2011). *Trial by media*. Deventer.
Schuijt, G.A.I. (2006). Rechtspraak dient openbaar te zijn. *NRC Handelsblad* 13 april 2006.
Van Stokkom, B. (2010). *Wat een hufter! Ergernis, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verruwing*. Amsterdam.
Strömbäck, J. (2008). Four phases of mediatization: An analysis of the mediatization of politics. *International Journal of Press/Politics*, 13, 228–4.
Stuiveling, S.J. (2009). *Transparantie en rechtspraak: kennis delen met de samenleving. Rechtspraaklezing 2009*. Den Haag (Raad voor de Rechtspraak).
Tijdschrift voor Communicatiewetenschap (2010). Special over Journalism Studies, 38(3).
Tinnevelt, R. (2003). Representatieve en deliberatieve democratie. *Oikos,* 24, 15-30.
Tumber, H. (2004). Prisoners of news values? Journalists, professionalism, and identification in times of war. In: S. Allan & B. Zelizer. *Reporting War: Journalism in Wartime*. London.
Verheij, L. (2009). Rechter wil vaker op tv. *Nederlands Dagblad* 25 maart 2009.
Vertrouwen op democratie. Den Haag (Raad voor het Openbaar Bestuur).
Vliegenthart, R., Oegema, D. & Klandermans, B. (2005). Media coverage and organizational support in the Dutch environmental movement. *Mobilization*, 10(3), 365-81.
Vliegenthart, R. e.a. (2008). News coverage and support for European integration, 1990-2006. *International Journal of Public Opinion Research*, 20(4), 415-439.
Van Vree, F. (2003). Het ontstaan van een politiek-publicitair complex 1960-2002. In: *Medialogica; over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*, RMO, 26, 67-98.
Wasserman, H. (2010). *Tabloid journalism in South Africa: True story!* Bloomington.
Van der Wegen, J. (2011). Wraak de communicatie van de rechtbank. www.villamedia.nl/opinie/bericht/wraak-decommunicatie-van-rechtbank (10 maart 2011).
Van der Wurff, R.J. & Van Cuilenburg, J.J. (2001). The impact of moderate and ruinous competition on diversity: The Dutch television market. *Journal of Media Economics*, 14(4), 213- 229.

Van der Wurff, R.J. & Schönbach, K. (2011). Between profession and audience. *Journalism Studies*, 12(4), 407-42.
Wijfjes, H. (2004). *Journalistiek in Nederland 1850-2000. Beroep, cultuur en organisatie*. Amsterdam.
Van Wijk, A.Ph. & Blokland, A.A.J. (1998). Criminaliteit en media: een ambivalente relatie. *Delikt en Delinkwent*, 28(5), 426-447.
Van Zoonen, L. (1998). 'A day at the zoo: political communication, pigs and popular culture.' *Media, culture and society*, vol.20(2): 183-20.
Van Zutphen, R. (2010). Rechter moet openheid tonen. *Het Financieele Dagblad* 12 mei 2010.

Over de auteurs

Nel Ruigrok studeerde Beleid, Communicatie en Organisatie aan de Vrije Universiteit en behaalde een European Master in Human Rights and Democratisation. Voor het NIOD onderzocht zij samen met Otto Scholten de berichtgeving over Srebrenica. In 2005 promoveerde zij op de Bosnische oorlog in de Nederlandse kranten. Ze was universitair docent communicatiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en is sinds 2005 betrokken bij de Nederlandse Nieuwsmonitor, sinds november 2011 als eindverantwoordelijke.

Bernadette C.M. Kester is universitair docent en onderzoeker bij de Erasmus School of History, Culture and Communication. Zij doceert in de Master Media Studies (Media en Journalistiek) over nieuwsproductie, beeldvorming en mediaonderzoek en publiceert over journalistiek, buitenlands nieuws en (historische) beeldvorming in de pers, de fotografie en de film.

Otto Scholten was tot voor kort universitair hoofddocent bij de opleiding Communicatiewetenschap van de Universiteit van Amsterdam. Hij promoveerde in 1982 op het proefschrift Krant en Democratie: een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen en deed samen met Nel Ruigrok onderzoek naar de berichtgeving over Srebrenica (1998-2002). Als directeur van het Persinstituut was hij tot november 2011 verantwoordelijk voor het project De Nederlandse Nieuwsmonitor.

Nadia Ismaïli studeerde Rechten aan de VU en behaalde in 2010 een master Internationaal en Europees Recht. Ze was media-analist en junior-onderzoeker bij de Nederlandse Nieuwsmonitor. Sinds september 2011 is zij promovenda bij de sectie migratierecht van de VU, waar zij onderzoek doet naar de wisselwerking tussen internationaal familie- en jeugdrecht en migratierecht.

Mirjam Goudswaard was tot voor kort werkzaam als onderzoeker bij de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Haar belangstelling gaat uit naar de wisselwerking tussen media en publiek. Daarnaast houdt zij zich bezig met moderne communicatievraagstukken, zoals het bereik en de impact van nieuwe media.